

ULF BERNITZ

INTER- NATIONELL MARKNADS- RÄTT

ANDRA UPPLAGAN
KOMPENDIEUTGÅVA

MARKNADSRÄTTSFÖRLAGET

STOCKHOLMS
UNIVERSITETS
BIBLIOTEK

JUR III
Civ
Bearb

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

ULF BERNITZ

INTER- NATIONELL MARKNADS- RÄTT

| STOCKHOLMS UNIVERSITET

30001 002171645

ANDRA UPPLAGAN
KOMPENDIEUTGÅVA

MARKNADSRÄTTSFÖRLAGET

•

© Marknadsrättsförlaget AB 1990
Distribution: Juristförlaget
Stockholm 1990
Andra upplagan 1990
ISBN 91-7598-394-x

gotab Stockholm 1990

Vissa förkortningar

ABL	aktiebolagslag 1975
CECA	Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier
C.M.L.R.	Common Market Law Reports
C.M.L.Rev.	Common Market Law Review (tidskrift)
DsJu	departementsserien, justitiedepartementet
E.C.R.	European Court Reports
EFTA	European Free Trade Association
EG	Europeiska gemenskapen (-erna)
EEC	European Economic Community
EES	Europeiska ekonomiska sfären (European Economic Sphere)
E.L.Rev.	European Law Review (tidsskrift)
FiU	finansutskottet (riksdagen)
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
JFT	Tidskrift utg av Juridiska Föreningen i Finland
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet
J.W.T.L.	Journal of World Trade Law
KL	konkurrenslag 1982
KFS	Kommerskollegiets författningssamling
MD	marknadsdomstolen
NFT	Nordisk Försäkringstidskrift
NIR	NIR Nordiskt Immateriellt Rättsskydd (tidskrift)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd I
NJM	Förhandlingarna vid...nordiska juristmötet...
NO	Näringsfrihetsombudsmannen
NTIR	Nordisk Tidskrift for International Ret
NU	Nordisk utredningsserie
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OJ	Official Journal of the European Communities
ParisF	Parisfördraget (CECA)
PatL	patentlag 1967
PKF	Pris- och kartellfrågor (tidskrift)
prop	proposition till riksdagen
RF	regeringsformen
RomF	Romfördraget (EEC)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
Sc.St.L.	Scandinavian Studies in Law (årsbok)
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
SÖ	Sveriges överenskommelser med främmande makter
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund

3.4	Tullunionen och handelspolitiken	57
	Principen om fria varurörelser inom EG	57
	Åtgärder med motsvarande verkan	58
	Jordbruk, fiske, transporter	59
	Den gemensamma handelspolitiken	60
	Associering	62
3.5	Fri rörlighet och konkurrens	63
	Diskrimineringsförbudet	63
	Den gemensamma arbetsmarknaden	64
	Konkurrenspolitiken	66
3.6	Lagharmoniseringen	68
	Syfte och inriktning	68
	Bolagsrätten inom EG	71
	Immateriellrätten inom EG	73
	Annan civilrätt m m	74
	Domskonventionen	76
	Slutord	77
4	<u>De svenska frihandelsavtalen</u>	78
4.1	Utgångspunkter	78
4.2	EFTA-konventionen	80
4.3	Sveriges avtal med EG - tillkomst och syfte	81
4.4	Frihandelsavtalets utformning och omfattning i huvuddrag	86
	Syfte och grunddrag	86
	Ursprungsreglerna	89
	Samarbetet i övrigt	91
	Avtalet med CECA	93
4.5	Sveriges avtal med EG - administration	93
	Administration	93
	Skyddsåtgärder	94
4.6	Frihandelsavtalets status i EG	95
	Inledning	95
	Frihandelsavtalets juridiska status i EG	97
4.7	Frihandelsavtalets tolkning	101
4.8	Frihandelsavtalets legala status i Sverige	105
4.9	Slutord - utvecklingen mot EES	108
5	<u>Svensk import- och exportlagstiftning</u>	110
5.1	Huvudlinjer	110
5.2	Importregleringar	112
	Skofallet	113
5.3	Exportregleringar	115
5.4	Tullrätten	117
	Tullarnas roll	117
	Tullagstiftningen	117
	Svenska antidumpingregler	118
6	<u>Etableringsrätten</u>	120
6.1	Utgångspunkter	120
6.2	Etableringsfrihet inom EG	122
6.3	Svensk etablering utomlands	125
6.4	Utländsk etablering i Sverige	127
	Fysiska personer	127
	Utländska företag	128
	Svenska utlandsägda företag	129
6.5	Offentlig upphandling	131

7 Valutarätter 134

7.1 Utgångspunkter 134

- 7.2 Den internationella ordningen 136
 - Internationella valutafonden 136
 - OECD:s liberaliseringsregler 137
 - EG 138

7.3 Svensk valutalogstiftning 139

8 Konkurrensrätten 141

- 8.1 Konkurrensregler och konkurrenspolitik 141
- 8.2 Den amerikanska antitrustlagstiftningen 144
- 8.3 Huvudlinjerna i EG:s konkurrensrätt 146
 - Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal 147
 - Undantagsmöjligheter och anmälningsskyldighet 150
 - Förbudet mot missbruk av dominerande ställning 152
 - Företagsförvärv 154
 - Sanktioner 155
- 8.4 Distributionsavtal i EG 157
 - Agentavtal 157
 - Återförsäljaravtal 159
- 8.5 Immateriella ensamrätter och licensavtal i EG 161
 - Territoriell begränsning och parallellimport 161
 - Licensavtal 164
- 8.6 EG:s konkurrensrätt och svenska företag 166
- 8.7 Frihandelsavtalets konkurrensregler 169
- 8.8 Svensk konkurrensrätt 172

Litteratur

Citerade rättsfall

Förord

Internationell marknadsrätt utkom i sin hittills enda tryckta upplaga år 1980. Ett tjugosidigt Supplement till boken tillkom 1986. Boken har härefter i överarbetat och för finländska förhållanden omarbetat skick givits ut på finska språket tillsammans med medförfattarna Virpi Tiili och Hannu Pokela under titeln Kansanvälinen markkinaoikeus, Helsinki 1988.

Internationell marknadsrätt är i första hand skriven med tanke på läroboksbehoven i jurist- och ekonomiutbildningen samt andra liknande utbildningar. Sådana exempel och fördjupande resonemang som är satta med mindre stil är inte avsedda att vara tentamensfordran. Förutom som lärobok bör boken vara användbar som handbok i det lilla formatet för envar som vill informera sig på området.

Den snabba utvecklingen har gjort en ny upplaga nödvändig. Läget just nu, när Sveriges förhandlingar med EG om tillskapande av en Europeisk Ekonomisk Sfär (European Economic Space, EES) ser ut att gå in i ett avgörande skede, gör det dock naturligt att avvakta med utgivningen av en ny tryckt framställning.

Vad som här föreligger är en aktualiserad och delvis omskriven version av boken i kompendieform. Den tidigare dispositionen och ramen för framställningen har i allt väsentligt bibehållits. Kap 4 om de svenska frihandelsavtalen har dock utvidgats väsentligt genom att betydande partier av min artikel Sveriges EG-anknytning i rättsligt perspektiv i Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet (JT) 1989-90 s 47 ff inarbetats i framställningen.

Ytterst värdefull hjälp har jag haft av min amanuens Maria Loxdal som självständigt arbetat med utkast till reviderade texter. Varmt tack!

Frescati i juni 1990

Ulf Bernitz

1 INTRODUKTION

1.1 Internationell marknadsrätt

Sverige tillämpar sedan gammalt en låg tullnivå på industrivaror och för en politik inriktad på frihandel. Detta speglar vårt lands beroende av en stor utrikeshandel och en positiv syn på behovet av internationell arbetsfördelning och konkurrens. I de flesta länder har dock protektionistiska strömningar tidigare varit dominerande. Under mellankrigstiden tenderade handeln mellan länderna att bli alltmer reglerad och hämmad av tullar och olika restriktioner. Den normerades främst genom ett komplicerat nät av ofta kortfristiga, bilaterala (tvåsidiga) handelsavtal. Jordmånen för att upprätta multilaterala (flersidiga) konventionssystem var däremot dålig, särskilt under 1930-talet. Alltsedan slutet av 1940-talet har emellertid trenden gått mot en betydande frigörelse av handeln mellan främst de västliga industriländerna genom avveckling av tullar och andra handelshinder. Vissa typer av handelshinder har dock dröjt sig kvar och det har också funnits protektionistiska motströmningar.

Handelsliberaliseringen har bidragit till stora ekonomiska förändringar. Världshandeln har expanderat synnerligen snabbt och nått en tidigare okänd omfattning. Det internationella handelsutbytet har i regel t o m ökat fortare än den i och för sig starkt stegrade världsproduktionen, vilket inneburit att en växande del av de enskilda staternas produktion kommit att säljas på export. I globalt perspektiv har dock utvecklingen inte varit enhetlig. Den har främst rört handelsutbytet mellan de västliga industriländerna, som svarar för den helt övervägande delen av världshandeln. Utvecklingsländerna framför för sin del starka krav på en ny internationell ekonomisk ordning, bl a när det gäller prissättningen på råvaror och särskilda förmåner (preferenser) för u-ländernas export till i-länderna.

Den internationella handelns expansion medför ett nära beroendeförhållande mellan länderna. Utvecklingen har lett till att det

mellan staterna knutits ett allt tätare nät av multilaterala överenskommelser och särskilda internationella organisationer. På denna väg har ekonomiska, kulturella, politiska, sociala och juridiska frågor samt samfärdseln kommit att ges en alltmer ingripande normering. Man står här inför en vildvuxen rättsbildning, nära anpassad till omedelbara konkreta behov och uformad med hänsyn till vad som i varje särskild situation praktiskt kunnat uppnås. Inom ramen för mångfalden är det dock möjligt att urskilja vissa normsystem med klarare konturer, vanligen sammanhållna kring överenskommelser av grundläggande karaktär.

Ser vi till den interna svenska rätten kan marknadsrätten definieras som den del av rättsordningen, vilken har till uppgift att normera näringsverksamhet och företagens handlande på marknaden genom ramregler om företagens etablering, marknadsföring och konkurrens samt om konsumentskydd. Inom denna ram för tillåtet agerande sker hela den väldiga mängd av enskilda transaktioner som hela tiden äger rum på marknaden (köp, uthyrning, tjänsteuppdrag etc) och som normeras av civilrättens regler. På det internationella planet kan man urskilja normsystem som har samma allmänna karaktär som de nationella marknadsrättsliga reglerna och som på liknande sätt fungerar som ramregler för marknaden, framför allt företagens rörelsefrihet och konkurrensmöjligheter över gränserna.

Kärnan i den internationella marknadsrätten utgörs av internationella överenskommelser, ofta benämnda konventioner eller traktater. Ett huvudsyfte för dessa är att ge normer för det internationella handelsutbytet. Överenskommelserna binder anslutna länder och får genomslag i de regler som dessa tillämpar. (Detta kan ske på olika sätt som kommer belysas i det följande.) Nätet av internationella överenskommelser är dock ofullständigt. Dess betydelse växlar också staterna emellan beroende på vilka överenskommelser staten ifråga har anslutit sig till.

I varje land finns i regel nationell lagstiftning som ger normer för internationellt handelsutbyte över gränserna. Delvis återspeglar denna lagstiftning innehållet i de internationella överenskommelser som

landet har anslutit sig till. Men den nationella lagstiftningen brukar också reglera många andra frågor inom ämnesområdet. Sådana regler behandlas i denna bok som en del av den internationella marknadsrätten, tagen i en vidare mening. Tyngdpunkten har härvid helt naturligt lagts vid svensk lagstiftning.

Den internationella marknadsrättens praktiska betydelse är utan tvekan mycket stor. Den är dessutom av särskild vikt för ett mindre industriland som Sverige. Utmärkande för oss är ju att hemmamarknaden är liten, exporten stor och importen den viktigaste konkurrensfaktorn inom många näringsgrenar.

En särskilt central ställning inom den internationella marknadsrätten har de internationella överenskommelser och nationella regler som direkt avser import och export. Dessa regler har vanligen sin bakgrund i de internationella strävandena att undanröja tullar och andra handelshinder. Men det finns också andra viktiga regelsystem. Hit hör reglerna om företagens etableringsfrihet över gränserna och ev inskränkningar däri. En annan grupp är de regler som riktar sig mot åtgärder som snedvrider konkurrensen i samband med offentlig upphandling, tillämpning av statliga stödåtgärder m m. Viktiga både för den löpande handeln och företagets etableringsmöjligheter över gränserna är de valutarättsliga reglerna. Praktiskt betydelsefulla, också för internationellt verksamma svenska företag, är de konkurrensrättsliga regler, riktade mot konkurrensbegränsningar inom näringslivet med verkningar över gränserna, som gäller framför allt i USA och inom EG.

1.2 Disposition

Den fortsatta framställningen är disponerad på följande sätt.

Kapitel 2 ger en översikt över huvudlinjer och organisationer inom den internationella marknadsrätten. Det inleds med en presentation av de olika huvudtyperna av handelshinder och behandlar i fortsättningen bl a huvudprinciperna i det viktiga GATT-avtalet, några huvudpunkter när det gäller utvecklingsländerna och statshandelsländerna samt utvecklingen av den ekonomiska integrationsrörelsen i Västeuropa.

Kapitel 3 är benämnt EG-rätten och ger en samlad översikt av EG:s syften och uppbyggnad, EG-rättens juridiska karaktär samt EG:s regler och politik på centrala områden. EG-rätten är det utan tvekan mest utvecklade normsystemet inom den internationella marknadsrätten med grundläggande betydelse för näringslivet och rättsutvecklingen i Västeuropa. Det har också särskild betydelse för Sverige genom vårt frihandelsavtal med EG.

Kapitel 4 behandlar de svenska frihandelsavtalen, dvs våra avtal med EG (EEC och CECA) och EFTA-konventionen. En fråga som särskilt observeras är EG-avtalens tillkomst och rättsliga status.

Kapitel 5, som är relativt kort tar upp svensk import- och exportlagstiftning samt några punkter inom tullrätten. De svenska regler som här gäller är till stor del en spegelbild av våra internationella förpliktelser.

De tre sista kapitlen har en delvis annan struktur. Här ges en samlad behandling av de materiella reglerna inom några viktiga rättsområden som i huvudsak förbigåtts i den föregående framställningen. Härvid förs samman var som gäller utomlands, t ex enligt EG-rätten, och i Sverige med särskilt sikte på svensk företagsamhet över gränserna och utländsk företagsamhet i Sverige.

Kapitel 6 tar upp etableringsrätten, varmed i detta sammanhang menas de marknadsrättsliga regler som rör etablering i annat land. Främst behandlas etableringsfriheten inom EG och utländsk etablering i Sverige. I ett avslutande fristående avsnitt behandlas offentlig upphandling över gränserna.

Kapitel 7 är en översiktlig framställning av valutarätten, främst den internationella ordningen. Ambitionen är i detta avsnitt endast att orientera om huvudpunkterna och att belysa sambandet framför allt med etableringsrätten.

Kapitel 8 ägnas åt konkurrensrätten, varmed här förstås reglerna mot konkurrensbegränsningar i näringslivet. Framställningen är i första hand inriktad på EG:s konkurrensrätt och har p g a ämnesområdets

praktiska betydelse gjorts förhållandevis fyllig. En kort orientering ges även om USA:s antitrustlagstiftning. Några viktiga avtalstyper, såsom exklusivavtal och licensavtal, behandlas mera ingående, liksom svenska företags ställning i förhållande till EG:s konkurrensrätt och frihandelsavtalens konkurrensregler. Avslutningsvis berörs svensk konkurrensrätts tillämpning på utländska företag.

Efter bokens text följer ett särskilt avsnitt med litteraturreferenser avsedda att peka på lämpliga källor för vidare studier m m.

Det är främst materiella regler som behandlas i boken. Institutionella och administrativa spørsmål berörs mera som en bakgrund. I detta hänseende skiljer sig framställningen från de flesta folkrättsliga arbeten. Tyngdpunkten har lagts vid vad som normalt gäller på industriproduktionens och distributionens huvudområden. De speciella förhållandena inom agrarproduktionen (jordbruk, trädgårdsnäring, fiske) där huvudintresset både i Sverige och inom t ex EG är att skydda den inhemska produktionen, har ej tagits med. Endast i undantagsfall har det funnits utrymme att något beröra marknadsrättsliga särregler för särskilda näringsgrenar, t ex inom transportområdet eller CECA:s delvis även i Sverige tillämpade regler för stålmarknaden. Immaterialrätten behandlas endast i sitt samband med konkurrensbegränsningsrätten. Arbetsmarknads- och sociallagstiftning berörs bara i korthet såvitt gäller EG. Internationell skatterätt behandlas ej.

2 HUVUDLINJER OCH ORGANISATIONER - EN ÖVERSIKT

2.1 Handelshindren

Den internationella marknadsrätten är fortfarande mycket funktionsduglig, även om ekonomisk stagnation, inflation och arbetslöshet satte press på regelsystemet i många länder under 1970-talet och i början av 1980-talet. Protektionistiska åtgärder har stundom vidtagits, men de har i regel inte blivit varaktiga och inte kunnat sätta de normer som skyddar frihandeln ur spel.

Nuförtiden är huvudsyftet att stärka det internationella marknadsrättsliga regelsystemet, speciellt för att undanröja de olika indirekta handelshindren. Som ett uttryck för detta kan den nya förhandlingsrundan inom GATT ses, där även handeln med tjänster behandlas. Inom EG strävar man efter att åstadkomma den s k inre marknaden. Förhandlingar pågår om ett djupgående närmande mellan EG och EFTA.

Tullar och kvantitativa restriktioner

Handelshindren kan vara av många skilda slag. Tullarna har traditionellt utgjort det primära och främst begagnade hindret, vars betydelse dock minskat starkt på senare år genom den utveckling som behandlas i det följande. Med tullar kan man från nu aktuella synpunkter väsentligen jämställa andra former av avgifter på importvaror, som ej på motsvarande sätt belastar inhemsk produktion. En annan huvudtyp utgör kvantitativa importrestriktioner. Dessa innebär att den tillåtna importen eller exporten maximeras, dvs utgör en mängdbegränsning. För import respektive export fordras då i regel tillstånd (licens). Licensvång av sådant slag medför handelshinder av en mer absolut karaktär än tullar och möjliggör en statlig detaljstyrning av handeln över gränserna. En långtgående användning av kvantitativa restriktioner kommer i de västliga industriländerna främst i fråga vid allvarliga betalningsbalanssvårigheter. Varor, som ej är underkastade någon form av kvantitativ restriktion, brukar sägas

vara frilistade. Som handelshinder räknas också olika åtgärder med verkan motsvarande kvantitativa restriktioner (jfr 3.4).

Icke tariffära handelshinder

Tullar och kvantitativa restriktioner brukar gemensamt kallas direkta handelshinder eller handelshinder som grundar sig på tariff. Vill man frigöra handeln över gränserna och undvika att bereda inhemsk näringsverksamhet ett försteg i konkurrenshänseende framför utländsk räcker det emellertid inte med att avskaffa dessa hinder. Det fordras att man också undanröjer sådana indirekta eller icke tariffära handelshinder (non-tariff barriers to trade), som på annat sätt förvanskar konkurrensförutsättningarna för utländska företag eller i övrigt hämmar rörligheten över gränserna. (Terminologin är dock inte enhetlig; även kvantitativa restriktioner hänförs ofta till de icke tariffära handelshindren.)

Begreppet förvanskning av konkurrensen har främst utbildats i EG:s normsystem. Härmed förstås sådana åtgärder, som förvanskar betingelserna för företagets konkurrens på marknaden jämfört med det tänkta normalläge, som skulle rått om marknadsmekanismen tillåtit fungera utan det särskilda ingripandet. Konkurrensförvanskande åtgärder kan vidtas både av statsmakten genom lagstiftning eller ekonomiskt stöd och inom näringslivet självt genom olika former av konkurrensbegränsning. De leder ofta till faktisk snedvridning av konkurrensförhållandena.

Icke tariffära handelshinder kan vara av många olika slag, och termen utgör endast en samlingsbeteckning för företeelser med olikartad ekonomisk och rättslig grundval. Vad det är frågan om klarläggs bäst genom omnämnande av några av de mest uppmärksammade typerna.

En betydelsefull form utgör statliga stödåtgärder, som antingen förvanskar konkurrensen på den egna marknaden genom subventioner till hemmamarknadstillverkning eller på andra marknader genom exportsubventioner. Med subventioner förstås härvid också olika former av premier och liknande, t ex särskilda förmåner vid upptagande av

lån. En annan typ föreligger, när inhemsk produktion ges företräde vid offentlig upphandling av varor eller offentliga företag i övrigt diskriminerar utländska näringsidkare. Rörligheten över gränserna hindras vidare, när företag och enskilda näringsidkare inte ges möjlighet till etablering i andra länder på samma villkor som inländska. Valutareglering kan medföra långtgående handelshinder.

Divergenser mellan olika staters rättsregler i ekonomiskt betydelsefulla frågor kan också medföra handelshinder. Man har erfarenheter av detta bl a inom skatterätten och aktiebolagsrätten. Även rättsregler med karaktär av rena specialbestämmelser kan på detta sätt försvåra ett fritt varuflöde över gränserna. Sålunda kan tvingande nationella bestämmelser rörande varors utformning, kvalitet, förpackning, märkning och liknande hämma eller hindra marknadsföringen av en vara på flera länders marknader i enhetligt utförande eller i samma förpackning (s k tekniska handelshinder). Som exempel kan nämnas tekniska föreskrifter om säkerhetsdetaljer på bilar eller märkning av elektriska apparater, som är speciella för ett visst land, t ex Sverige. Även olikheter mellan länderna i tekniska standarder och system för provning av varor kan leda till handelshinder.

Såsom handelshinder, låt vara av mjukare slag, brukar även betraktas s k licensövervakning. Man föreskriver då att import förutsätter särskild licens. Till skillnad från läget när kvantitativa restriktioner tillämpas ges emellertid alltid licens om föreskrivna formaliteter uppfyllts. Syftet med licenstvånget är att övervaka importutvecklingen, tillämpade priser m m. Systemet med automatiska licenser kan ibland utgöra ett förstadium till längre gående ingripanden. Det förekommer även exportlicenser av övergångskaraktär.

Handelshinder kan också upprätthållas genom konkurrensbegränsande avtal eller förfaranden i näringslivet. I förgrunden står härvid överenskommelser mellan företag eller grupper av företag i olika länder om uppdelning av marknader, t ex att avstå från export till varandras hemmamarknader (avtal om hemmamarknadsskydd). Internationell marknadsdelning mellan företag kan vara avsedd att tjäna som substitut för undanröjda statliga handelshinder.

2.2 GATT-avtalet

Bakgrund och uppbyggnad

Det grundläggande instrumentet för handelns internationella frigörelse är GATT-avtalet (General Agreement on Tariffs and Trade, på svenska Allmänna tull- och handelsavtalet). Avtalet, som undertecknades 1947 och varit i kraft sedan 1948, tillkom som en reaktion mot den brist på solidaritet och stabilitet som präglade staternas handelspolitik på 1930-talet. Dess huvudsyfte är liberalisering av det internationella varuutbytet. GATT-avtalet har senare delvis reviderats och byggts ut genom särskilda överenskommelser.

90 stater är nu parter i GATT-avtaler, vartill kommer ett betydande antal stater som tillämpar avtalet provisoriskt eller de facto. De fem nordiska staterna är alla avtalssparter, Sverige sedan 1950. Alla länder med industrialiserad marknadsekonomi är medlemmar, medan anslutningsgraden varierar bland statshandels- och u-länder. Bland större handelsnationer som står utanför GATT märks Sovjetunionen. Kina har anslutit sig till avtalet år 1986. Även Sovjetunionen har visat sig var intresserad av att ansluta sig. Drygt 80 procent av den totala världshandeln omfattas av GATT-avtalet. (Avtalet har tryckts med bilagor i publikationen GATT. Allmänna tull- och handelsavtalet, Handelsdepartementet 1973.)

Vad som allmänt kallas GATT utgör formellt endast en internationell konvention och inte en mellanstatlig organisation. I praktiken fungerar emellertid GATT närmast som en sådan, låt vara i lösa former. De till fördraget anslutna parterna ("The Contracting Parties") möts till regelmässigt återkommande sessioner, och det finns ett utbyggt sekretariat i Genève. Tvister mellan de avtalsslutande parterna i anledning av avtalet söker man lösa genom ett särskilt förhandlings- och förlikningsförfarande, i första hand baserat på konsultation mellan berörda stater. GATT fungerar sålunda dels som ett regelsystem för ländernas handelspolitiska uppträdande, dels som ett forum för diskussioner och förhandlingar.

GATT:s struktur har sin historiska förklaring. Avsikten var från början att upprätta en omfattande internationell handelsorganisation inom FN:s ram, byggd på den s k Havanastadgan av 1948 (se prop 1950:54). Organisationen kom dock aldrig till stånd, främst p g a att den amerikanska kongressen ej var villig att ratificiera (godkänna) Havanastadgan. GATT-avtalet, som bygger på denna stadgas materiella bestämmelser, tillämpades från början provisoriskt. Sedan har GATT-avtalet förblivit bestående och byggt ut.

Mest-gynnad-nations-behandling

En hörnsten i GATT-avtalet är kravet på mest-gynnad-nations-behandling. Klausuler om mest-gynnad-nations-behandling, (most favoured nation clause) med däri liggande förbud mot diskriminering har sedan gammalt varit vanligt förekommande i bilaterala handelstraktater och i konventioner på särskilda områden, låt vara i växlande utformning. Det stora antalet parter i GATT ger emellertid särskild tyngd åt principen, att varje förmån i fråga om tullar och andra bestämmelser rörande import och export, som ett land beviljar ett annat, automatiskt blir gällande gentemot samtliga avtalsparter (art I mom 1). Det är sålunda i princip förbjudet att ge vissa länder speciella tullfördelar (preferensavtal).

Bakom mest-gynnad-nations-principen ligger i första hand strävan att förhindra favorisering i handelsutbytet, något som erfarenhetsmässigt lätt leder till motåtgärder och upptrappade handelshinder. Principen kan även ses som ett uttryck för den för alla frihandelssträvanden grundläggande tanken att en internationell arbetsfördelning, där varje land framställer de varor som bäst svarar till dess förutsättningar, i längden leder till produktion av bättre varor till lägre priser jämfört med ett protektionistiskt system och därigenom verkar till fördel för konsumenterna och samhällsekonomin som helhet.

Frihandelsområden och tullunioner

Det finns emellertid viktiga undantag som till stor del urholkat principen om mest-gynnad-nations-behandling. Främst märks att det är möjligt att upprätta regionala tullunioner och frihandelsområden. Avtalet ger härvid definitioner och regler, som varit av grundläggande

betydelse vid utformningen av sådana samarbetsformer, främst i Västeuropa (art XXIV).

Ett frihandelsområde föreligger enligt avtalet, när tullar och normalt även andra handelshinder avskaffats mellan två eller flera stater (eller andra i tullhänseende enhetliga områden) beträffande i stort sett all handel med varor, som härrör från dessa länder. Varje land behåller däremot sin egen tulltariff mot utomstående stater. Viktiga exempel är EFTA samt det mellan EG och Sverige bildade frihandelsområdet.

En tullunion utgör en längre gående form för ekonomisk integration. Gemensamt för de två samarbetsformerna är, att det föreligger intern tullfrihet. Skillnaden ligger däri att en tullunion tillämpar en i princip gemensam tulltariff gentemot utomstående stater. Särskilt betydelsefullt är att EG är uppbyggd på en tullunion.

I ett frihandelsområde medför de olikartade tulltarifferna utåt, att tullfriheten inom området för att hindra kringgående måste vara begränsad till varor, som enligt närmare regler har sitt ursprung inom området. En motsvarande begränsning är det i och för sig tillåtet att uppställa också för en tullunion, men så behöver ej ske och i EG saknas en sådan inskränkning.

GATT-avtalet föreskriver som grundläggande förutsättning för tillåtligheten av regionala tullunioner och frihandelsområden, att dessa inte avser att resa hinder för handeln med tredje land. Förenhetligade tulltariffer får inte som helhet leda till högre tullar mot utomstående. Tullunioner och frihandelsområden måste vidare omfatta praktiskt taget all handel mellan medlemsstaterna och innefatta ett program för en fullständig avveckling av inbördes tullar inom skälig tid. Vid den närmare tillämpningen av nu berörda regler har GATT ställts inför svårbedömda problem och i praktiken förekommer olika former av preferensavtal, vars förenlighet med GATT-avtalet kan te sig diskutabel.

Avveckling av tullar och kvantitativa restriktioner

Verksamheten inom GATT har främst kretsat kring periodiskt återkommande förhandlingar om tullsänkningar på industrivaror och här till knutna förpliktelser för medlemmarna att inte höja vissa tullar. Tullarnas betydelse har på detta sätt minskat starkt och härigenom också den diskriminerande effekten i förhållande till utomstående av särskilda tullunioner och frihandelsområden. På samma gång som tullarnas roll minskat har emellertid andra handelshinder fått ökad relativ betydelse.

Tidigare genomfördes tullsänkningar inom GATT genom förhandlingar vara för vara. Den 1967 avslutade s k Kennedyronden (se prop 1967:150) ledde emellertid till att industriländerna genomfört generella tullreduktioner på i genomsnitt 35-40 procent. En ny omfattande förhandlingsrunda inom GATT (Tokyoronden) avslutades 1979. Den ledde till åtaganden om ytterligare tullsänkningar för industrivaror med i genomsnitt 33 procent, genomförda stegvis. Här efter uppgår de flesta industriländers tullsatser för industrivaror till i genomsnitt 5-6 procent. Denna siffra ska jämföras med den första efterkrigstidens genomsnitt på ca 40 procent. Tullarnas höjd varierar dock mellan olika länder. De viktigast resultaten i Tokyoronden gällde dock de icke tariffära handelshindren. I dagens läge arbetar man, som närmare berörs nedan, med en ny omfattande förhandlingsrunda i GATT:s regi med sikte på ytterligare internationell handelsliberalisering, bl a även inom tjänstesektorn och i fråga om jordbruksprodukter.

GATT-avtalet innehåller ett principiellt förbud mot kvantitativa restriktioner för import och export (art XI p 1). Förbudet är dock försett med undantag, av vilka det viktigaste avser stater, där det råder betalningsbalanssvårigheter (art XII). Men också i dessa fall är staterna förpliktade att underkasta sig en konsultationsprocedur.

GATT-avtalet öppnar också vissa möjligheter för en stat att vidta skyddsåtgärder vid allvarlig marknadsstörning genom att ökade importkvantiteter allvarligt skadar inhemsk produktion (art XIX). Denna undantagsregel, som bl a medger uppställande av kvantitativa

restriktioner, har kommit att utnyttjas betydligt (jfr 5.2 nedan om multifiberavtalet). Vid Tokyoronden misslyckades förhandlingarna om en begränsad räckvidd av regelns räckvidd. GATT-avtalet öppnar också en allmän möjlighet för de deltagande staterna att i undantagsfall befria ett land från förpliktelser enligt avtalet (art XXV p 5).

Åtgärder mot icke tariffära handelshinder

På de icke tariffära handelshindrens område normerar GATT-avtalet ett stort antal spørsmål. Ett principstadgande riktar sig mot nationella regler, som diskriminerar utländska varor, och uppställer ett allmänt krav på nationell behandling av dessa (art III p 1). Skatter och avgifter samt författningsbestämmelser rörande varors sammansättning, försäljning m m får enligt huvudregeln inte tillämpas så, att nationell produktion bereds ett särskilt skydd. Vid Tokyoronden nåddes övnskommelse om ytterligare åtgärder mot icke tariffära handelshinder. Dessa har formen av särskilda internationella överenskommelser, s k koder, som "tolkar" och fyller ut GATT-avtalet. Tillkomsten av de nya koderna har inneburit en betydelsefull utbyggnad av den internationella marknadsrätten. Avtalen gäller bl a det administrativa förfarandet vid importlicensärenden, tekniska handelshinder och offentlig upphandling. Överenskommelserna har efter ratifikation blivit bindande för de avtalsslutande staterna. Inom GATT tillämpas särskilda i koderna angivna procedurregler för att övervaka tillämpningen och bilägga tvister. Den svenska riksdagen har (hösten 1979) godkänt överenskommelserna (prop 1979/80:24, texterna återfinns i propositionens del B).

Mycket viktig är överenskommelsen om statlig upphandling, som behandlas i avsnitt 6.5. Den bygger på principen om nationell behandling, dvs utländska varor och leverantörer får inte missgynnas i förhållande till inhemska.

Betydelsefull är också överenskommelsen om tekniska handelshinder. En huvudregel i denna kod är att statliga myndighetsorgan inte får utarbeta eller tillämpa tekniska föreskrifter eller standarder med

avsikt att skapa hinder för internationell handel. Tekniska föreskrifter eller standarder får inte heller tillämpas så att inhemska och importerade varor behandlas olika. Staterna skall i första hand utnyttja internationella standarder och samarbeta för att harmonisera sina bestämmelser. Särskilda regler ges om skyldighet att underrätta (notifiera) GATT om planerade nya tekniska föreskrifter.

Det finns också en allmän undantagsklausul. Varje land får införa sådana föreskrifter som är nödvändiga för att skydda människors, djurs eller växters liv och hälsa, för att skydda miljön eller för att förhindra bedrägliga förfaranden. En viktig förutsättning är dock att föreskrifterna inte tillämpas på ett sätt som utgör en form av godtycklig eller orättvis diskriminering mellan länder i vilka samma betingelser råder eller en förtäckt begränsning av den internationella handeln. Det är främst kring räckvidden av dessa undantagsmöjligheter som problem uppkommer i den praktiska tillämpningen.

En annan kod, som här inte skall närmare behandlas, ger regler för hur ett land skall behandla ansökningar om importlicenser. Syftet är att säkra en opartisk och smidig handläggning. Vidare har bl a antagits en kod om beräkning av varors tullvärde.

Ett viktigt normsystem riktat mot dumping och exportsubventioner har redan tidigare utformats inom GATT. Det har byggts ut genom koder antagna vid Tokyoronden, som nu skall beröras.

Antidumpingreglerna

Dumping (engelska: dump = tippa eller stjälpav) betecknar i sin ursprungliga betydelse det förhållandet att en vara exporteras till lägre pris än det som tas ut i hemlandet. Dumping har i denna bemärkelse särskilt tillgripits av internationella storföretag eller karteller i syfte att bli kvitt överproduktion utan att detta går ut över priserna i produktionslandet. Ett annat syfte kan var att genom aggressiv underpridförsäljning i exportländer knäcka där befintliga inhemska företag för att få ett fastare grepp om marknaden och senare kunna sätta upp priserna. För GATT är dock utgångspunkten att

internationell priskonkurrens normalt är av godo, och GATT-reglerna mot dumping riktar sig endast mot dumping i snäv mening som medför skadliga verkningar. Reglerna är därför främst inriktade på att definiera dumpingbegreppet och begränsa de mot dumping tillåtna sanktionerna. De grundläggande bestämmelserna, som återfinns i själva GATT-avtalet (art VI), har senare kompletterats genom en särskild överenskommelse, antidumpingkoden, som reviderats vid Tokyoronden. Koden preciserar bedömningsprinciperna och ger regler om förfarandet vid dumpingundersökningar (prop 1967:150 s 268 ff, 427 ff, prop 1979/80:24 A s 202 ff, B s 295 ff).

Dumping föreligger enligt GATT-reglerna när ett lands produkter införs på marknaden i annat land till lägre pris än varornas normala värde. Detta anses normalt vara priset på hemmamarknaden, men där detta ej kan fastställas förekommer andra beräkningsgrunder såsom "constructed value" (produktionskostnad jämte skäligt tillägg för vinst och diverse kostnader). Ett medlemsland får tillgripa sanktioner mot dumping i angiven bemärkelse endast om importen förorsakar eller hotar att förorsaka väsentlig skada på en i ett medlemslands område befintlig industri eller avsevärt försenar upprättandet av inhemsk industri. Den enda sanktion som tillåts mot skadlig dumping är uttagande av en särskild tull, antidumpingtull. Denna får dock inte uppgå till högre belopp än dumpingmarginalen på varan. Märk att dumping alltså inte får mötas med kvantitativa restriktioner.

Nära antidumpingtullen står utjämningstullen. Denna utgör ett vapen mot statliga premier och subventioner, som utgår i ursprungs- eller exportlandet för tillverkning eller export av en vara.

Utjämningstullen är alltså ett medel att motverka konkurrensförvanskande stödåtgärder. För importlandets industri medför prisnedsättningar genom statliga bidrag i exportlandet ungefär samma verkningar som dumping. Förutsättningarna för att utjämningstull skall få tillgripas ansluter nära till vad som gäller om antidumpingtullar.

Reglerna har preciserats i den vid Tokyoronden antagna subventionskoden, ett slags pendang till antidumpingkoden. I koden erkännes att subventioner (stödåtgärder) kan användas av regeringar som legitima

instrument för att främja betydelsefulla sociala och ekonomiskt-politiska mål. Staterna har emellertid åtgitt sig att söka undvika att vålla annat land skada genom bruk av subventioner, vare sig exportsubventioner eller interna stödåtgärder. Till koden hör en lista över normalt förbjudna typer av exportsubventioner.

De antidumpingregler som tillämpas inom EG mot utomstående länder och som gäller inom EFTA (EFTA-konventionen art 17) och frihandelsområdet EG-Sverige (EEC-avtalet art 25) ansluter till GATT:s normsystem. Detta gäller även de svenska reglerna. Dessa behandlas närmare nedan i 5.4.

De möjligheter att ingripa mot dumping, som GATT:s regler ger nationell lagstiftning och tillämpning, utnyttjas långt mera aktivt på vissa håll (t ex USA, men även i EG) än i andra (t ex Sverige). I USA är det relativt vanligt med omfattande undersökningar och processer rörande påstådd dumping, något som bl a berört svensk bil- och stålindustri. Det görs gällande att den tidskrävande och kostsamma proceduren ibland utnyttjas i USA till att förmå utländska företag till uppgörelser som innebär prishöjning också i fall, där ett slutförande av processen sannolikt skulle lett till att dumping inte befunnits föreligga. Viktigt är vidare att EG alltsedan slutet av 1970-talet aktivt tillämpar EG-rättens antidumpingregler och bl a ingripit mot svenska företag i en rad fall (se 4.4).

Den s k Uruguayronden inom GATT

År 1987 påbörjades den nya förhandlingsrundan, den s k Uruguayronden vid GATT. Vid förhandlingarna diskuteras många olika frågor, såsom tullar, subventioner, utjämningsstullar, handeln med tropiska varor, utvecklingen av mekanismen för tvistlösning samt ändring av många koder inom GATT, bl a koden för offentlig upphandling, samt dumpingkoden.

Bland de nya områden som har tagits upp till förhandling vid denna runda, märks bl a handeln med tjänster och immaterialrätten. För immaterialrättens del är syftet att öka skyddet för dessa rättigheter i den internationella handeln, men på ett sådant sätt att skyddet inte

verkar som handelshinder. Bl a USA har framfört att minimistandarder för utformningen av det materiella skyddet för olika immateriella rättigheter (upphovsrätt, patent, varumärken m m) borde tillskapas inom ramen för GATT. Ett mål är också att skapa regler inom GATT beträffande handeln med varumärkesförfalskningar (counterfeit goods).

Inom jordbruket tillämpar många länder nationella stödregler och p g a detta fungerar GATT-avtalets regler inte i sin helhet inom detta område, även om vissa regler antogs vid Tokyoronden för detta ändamål. Vid den nya GATT-ronden strävar man också efter att uppnå en allt friare handel med jordbruksprodukter.

2.3 Utvecklingsländerna

Resolutioner om ny ekonomisk världsordning

På senare år har världshandelsproblemen i viss mån skiftat karaktär genom att uppmärksamheten allmer kommit att fästas vid de särskilda förhållandena i utvecklingsländerna. Bortsett från främst oljeexporterande stater har handelsutbytet i allmänhet utvecklats mindre förmånligt för dessa länder, som vanligen är beroende av en ensidig export av obearbetade eller ofullständigt bearbetade råvaror, för vilka priserna ofta fluktuerar starkt.

FN:s generalförsamling, där utvecklingsländerna har majoritet, antog 1974 och 1975 genom majoritetsbeslut långtgående, av u-länderna framlagda resolutioner om tillskapande av en ny ekonomisk världsordning. De principer, som anses ligga i detta begrepp, kommer bl a till uttryck i den av generalförsamlingen 1974 genom en resolution antagna Stadgan om staternas ekonomiska rättigheter och skyldigheter.

Den nämnda stadgan är emellertid inte bindande och antogs under markerat motstånd från flera industriländer. (Sverige röstade dock för stadgan såsom helhet.) I stadgan fastslås bl a varje stats fullständiga suveränitet över dess naturresurser och tillgångar samt dess rätt att reglera utländska investeringar och transnationella

företags verksamhet. Högst kontroversiell är den i stadgan inskrivna principen om varje stats rätt att helt enligt sin egen lag och vid nationell domstol avgöra frågor om nationalisering och expropriation av utländsk egendom och kompensation härför (hänvisning till internationell rätt saknas medvetet). På denna punkt röstade Sverige liksom andra industriländer mot stadgan. I denna fastslås vidare alla staters rätt att gå samman i organisationer för råvaruproducenter, ett ämne som också är kontroversiellt. Stadgan syftar emellertid inte till protektionism och förklarar bl a att det är varje stats plikt att samarbeta för att främja en jämn och växande ökning och liberalisering av världshandeln.

UNCTAD

Det organ, som främst kommit att spela en initiativtagande och pådrivande roll när det gäller utvecklingsländernas handelsfrågor, är UNCTAD, United Nations Conference on Trade and Development. UNCTAD tillkom under 1960-talet på initiativ från utvecklingsländernas handels- och utvecklingsintressen. UNCTAD är ett FN-organ med sekretariat i Genève, som främst verkar genom återkommande, synnerligen omfattande världshandelskonferenser (senast UNCTAD VII i Genève 1987). UNCTAD, som arbetar fristående från GATT, kan endast avge rekommendationer. Vid förhandlingarna inom UNCTAD har utbildats den ordningen att länderna bildar tre grupper, som förhandlar mellan sig på grundval av de ståndpunkter som man nått fram till inom varje grupp. Dessa grupper brukar benämnas 77-gruppen (u-länderna, som dock numera är fler än 77), B-gruppen (de västliga industriländerna) och D-gruppen (öststaterna). Denna gruppering finner man numera även i andra FN-organ.

Arbetsfältet omfattar de ekonomiska relationerna mellan industriländer och utvecklingsländer. Huvudfrågorna är handeln och biståndet.

Inom UNCTAD har bl a utarbetats ett arrangemang för generella ensidiga tullpreferenser för utvecklingsländernas export till industriländerna. Ett sådant system, som innebär ett av utvecklingsländernas

handelssituation motiverat avsteg från mest-gynnad-nations-principen, har införts i Sverige i form av tullfrihet för flertalet industrivaror samt ett antal livsmedelsprodukter med ursprung i utvecklingsländerna (prop 1971:93, SFS 1975:579, 1975:931 m fl.) Vid Tokyoronden kompetterades GATT-avtalet med en särbehandlingsklausul, som med avsteg från mest-gynnad-nationsprincipen permanent medger särbehandling till u-ländernas förmån bl a i fråga om tullpreferenser (se prop 1979/80:24 A s 217 f).

Inom UNCTAD ägnas vidare stor uppmärksamhet åt utvecklingen på de internationella råvarumarknaderna, särskilt från prissynpunkt. Utvecklingsländerna strävar efter en för dem gynnsammare prisrelation mellan råvaror och industrivaror. UNCTAD har bl a beslutat om upprättande av en särskild internationell fond för finansiering av inköp av prisutjämnande buffertlager för ett stort antal råvaror (Den gemensamma fonden). Denna har dock ännu inte trätt i verksamhet. För vissa internationella råvaror tillämpas ett system med internationell avtalsreglering i prisstabiliserande syfte, s k råvaruavtal (commodity agreements). Avtalen söker främst reglera produktionsvolym och prisnivå. Dessa råvaruavtals tillkomst är att se mot bakgrunden av de enorma prisfluktuationer som kan förekomma på helt oreglerade råvarumarknader. Exempel på reglerade råvaror är kaffe, kakao, naturgummi och tenn. Avtalen omfattar såväl producent- som konsumentländer.

Som exempel på en annan form av prissamarbete kan nämnas de oljeproducerande ländernas samarbetsorganisation OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), som endast omfattar producentländer. OPEC var en stark producentkartell, som startade den s k oljekrisen på 1970-talet, men vars enighet och inflytande så småningom till stor del brutits.

Andra åtgärder

U-landsproblemen har föranlett vissa kompletteringar i GATT-avtalet. Utvecklingsländerna tillåts i viss omfattning införa tullar och kvantitativa restriktioner till skydd för nya industrier.

Industriländerna har åtagit sig att i största möjliga utsträckning avskaffa handelshindren på varor av betydelse för utvecklingsländernas export. Så har i olika hänseenden skett i Sverige för vissa varors del, bl a genom att avskaffa tullar för vissa tropiska produkter.

Inom GATT har utarbetats det s k multifiberavtalet, som reglerar möjligheterna för industriländer, t ex Sverige att begränsa billig textilimport från u-länderna. Avtalet har flera gånger förlängts. Från utvecklingsländernas sida har man i övrigt bl a ägnat intresse åt uppgiften att uppnå en från deras synpunkt rimlig balans i regleringen av internationell handelsrätt och avtalspraxis.

Väsentligen på u-landsinitiativ har FN upprättat United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL), som gripit sig an uppgiften att nå en global harmonisering inom internationell köprätt och sjörätt m m (se Sevdn i JFT 1977 s 216 ff). Inom UNCITRAL har sålunda utarbetats den konvention om internationella köp, som antogs vid en diplomatisk konferens i Wien 1980 och som ligger till grund för den nu gällande internationella köplagen. Arbetet inom UNCTAD har också lett till tillkomsten av en ny internationell konvention om internationell befordran av gods till sjöss som antagits av en diplomatisk konferens i Hamburg 1978 och bildar en grundval för pågående nordiskt lagreformarbete inom sjörätten. Detta gäller även en annan av UNCTAD utarbetad internationell konvention om internationell godstransport sjöledes. Av stor praktisk betydelse har också blivit det reglemente för skiljedom i internationell affärstvister, som UNCTAD antagit 1977.

Här har särskilt berörts vissa generella drag i utvecklingen. Det skall emellertid erinras om att det på olika håll, inte minst i Latinamerika och Afrika, finns starka strävanden efter regional ekonomisk integration. Utvecklingen i Västeuropa har här verkat

inspirerande. Det har upprättats flera regionala organisationer med karaktär av tullunion eller frihandelsområde, framför allt i Afrika och Latinamerika. Mellan dessa finns dock stora skillnader i utveckling och reella ambitionsnivåer. Mest känd torde vara den latinamerikanska handelsorganisationen ALADI (Latin American Integration Association, tidigare LAFTA). Denna omfattar de flesta sydamerikanska länder men har hittills endast i begränsad utsträckning förmått förverkliga de uppställda frihandelsplanerna.

Det bör påpekas att den ekonomiska och handelspolitiska situationen kan variera starkt både inom och mellan olika regioner i världen. Två begrepp som ofta möter och som illustrerar detta är å ena sidan NIC-länder (dvs newly industrialized countries, såsom Hongkong, Singapore, Taiwan och Sydkorea) och å andra sidan MUL-länder (minst utvecklade länder, dvs de fattigaste u-länderna).

2.4 Statshandelsländerna

Statshandelssystemet

Utrikeshandeln har traditionellt en helt annan organisation i de socialistiska öststaterna än i industriländerna i väst. Man tillämpar i öst statshandelsmonopol. Detta innebär, kort sagt, att export och import ligger i statlig hand och helt eller i huvudsak ombesörjs av särskilda utrikeshandelsorganisationer eller utrikeshandelsföretag med monopolställning. Dessa uppträder som avtalsslutande part och är fristående i förhållande till de inhemska producerande företagen. Däremot är de underordnade ministeriet för utrikeshandeln. Systemet möjliggörs av att staten i princip äger produktionsmedlen. Vid avtal om export från eller import till en öststat finns det följaktligen normalt bara en säljare eller köpare som kan komma ifråga. Besluten om exportens och importens omfattning och inriktning på olika områden är i öst ytterst ett led i den inhemska ekonomiska planeringen. Tullar och importavgifter får härigenom, i den mån de förekommer, knappast någon självständig betydelse. En tendens till mer decentraliserat beslutsfattande och mindre detaljreglerad ekonomisk styrning, som

möjliggör en viss rörelsefrihet inom centralt fastlagda ramar, är dock iakttagbar i olika öststater. T ex kan västliga företag nuförtiden tillsammans med företag i Sovjetunionen grunda joint-venture-företag. Det stela systemet med statshandelsmonopol synes överhuvudtaget vara under avveckling.

Handeln mellan statshandelsländerna och länder med marknadsekonomi, däribland Sverige, regleras i princip av bilaterala handelsavtal av ramkaraktär, även om öst-väst-handeln under de senaste åren lösgjorts från kvotsystem i och med att man delvis tagit i användning de fria valutorna, med andra ord, handeln har blivit "västerländsk". De grundläggande skillnaderna mellan planekonomier och marknadsekonomier medför institutionella och praktiska svårigheter av skilda slag i varuutbytet. En svårighet är att varupriserna i statshandelsländerna i stor utsträckning hittills har bestämts med utgångspunkt i centralt fastställda ekonomiska och ekonomiskt-politiska målsättningar. Priserna betingar alltså inte i samma grad som i väst av kostnader och efterfrågan. Det kan förekomma betydande olikheter mellan den inhemska prisnivån och tillämpade export- och importpriser, varvid de sistnämnda kan vara bestämda med särskild hänsyn till exempelvis överskottsproduktion eller valutabrist. Sett från t ex svenska företags synpunkt låter sig prissättningen på importvaror från statshandelsländerna inte beräknas eller klarläggas på samma sätt som vid import från konkurrentföretag i industriländer i väst. Härigenom saknas normala förutsättningar för en tillämpning av antidumpingregler. Det fordras alltså en annan skyddsmekanism mot lågprisimport från statshandelsländer som kan medföra marknadsstörningar, t ex importlicens eller kvotering av import, alltså kvantitativa begränsningar. I detta syfte tillämpar bl a Sverige särskild kontroll av delar av öststatsimporten, se 5.2.

SEV

Betydelsefullast är i Östeuropa den utrikeshandel som förekommer mellan de olika öststaterna. Dessas centrala samarbetsorgan är Rådet för ömsesidigt ekonomiskt bistånd, SEV (i väst ofta kallat Comecon),

upprättat 1949. Medlemmar i SEV kan bara vara socialistiska stater. Medlemmarna är Bulgarien, Cuba, DDR, Mongoliet, Polen, Rumänien, Sovjetunionen, Tjeckoslovakien, Ungern och Vietnam. Organisationens säte är Moskva. SEV saknar till skillnad från EG befogenhet att inom organisationen träffa för medlemsstaterna bindande beslut i större frågor men har efter stadgeändring numera rätt att sluta avtal med enskilda länder och internationella organisationer. Samarbetet inom SEV har under lång tid haft stora svårigheter att vidareutvecklas. Arbete bedrivs till stor del inom branschorgan och ständiga kommissioner verksamma på särskilda områden samt genom gemensamma finansieringsinstitut. SEV är emellertid varken en tullunion eller ett frihandelsområde, utan dess huvudsakliga uppgift har varit att ge rekommendationer till samarbete och att främja den nationella fördelningen av ekonomisk verksamhet mellan de olika socialistiska länderna, alltså på grundval av ett planekonomiskt tänkande. Under den senaste tiden har SEV och EG försökt utveckla och kartlägga sina samarbetsmöjligheter. EG och SEV undertecknade i juni 1988 en gemensam deklaration. Enligt deklarationen skall organisationerna:

- skapa officiella relationer sinsemellan
- utveckla samarbete inom områden som hör till deras respektive kompetens och där det finns gemensamma intressen.
- bestämma områden, former och förfarande för samarbetet
- efter utvärderingen av samarbetet som utvecklats ska parterna, om behov finns, undersöka möjligheterna att bestämma nya områden, former och förfarande för samarbetet.

ECE

För ekonomiskt samarbete mellan de väst- och östeuropeiska länderna verkar Förenta Nationernas ekonomiska kommission för Europa, ECE. Inom dess ram har ett viktigt arbete utförts för harmonisering av den internationella handelsrätten genom utarbetande av standardavtal för export- och importaffärer. Dessa modellkontrakt har fått vidsträckt användning också utanför öst-västhandelns område. Bestämmelserna har således fått allmän användning inom verkstadsindustrin i Västeuropa.

Det kan nämnas att ECE-kontrakt utgjort grundvalen för de gemensamma nordiska leveransbestämmelserna på området. I öst-västhandel använda kontrakt upptar regelmässigt skiljeklausul. Här kan noteras att man från sovjetisk och amerikansk sida enats om skiljeförfarande i Stockholm som det normala för sovjetisk-amerikanska kontraktstvister, varvid Stockholms Handelskammare skall utse skiljenämndens ordförande.

Avslutningsvis är att säga att 1989 års omvälvande händelser i östeuropa i grunden verkar komma att förändra det traditionella systemet, som här i korthet beskrivits, i riktning mot ett mer marknadsekoniskt system. En huvudfråga är om SEV förmår finna en ny verksamhetsinriktning eller bryts sönder.

2.5 OECD

Ett särskilt utbyggt system för ekonomiskt samarbete förekommer mellan de västliga industriländerna. Härtill kommer att det i 2.2 behandlade GATT-avtalet, ehuru av mer global räckvidd, har speciell betydelse för handeln mellan dessa länder. Bland särskilda samarbetsorgan bör främst nämnas OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), som framstår som den för industriländer med marknadsekonomi gemensamma organisationen. Medlemmar i OECD, som har sitt säte i Paris, är förutom de västeuropeiska staterna, däribland Sverige och övriga nordiska länder, Förenta staterna, Canada, Japan, Australien och Nya Zealand (Om den bakomliggande konventionen m m, prop 1961:127, SÖ 1961:22.)

OECD tillkom 1960 och har utvecklats ur den äldre västeuropeiska organisationen OEEC (prop 1948:257, SÖ 1948:32), som på 1950-talet lyckades göra västeuropeiska valutor konvertibla och i huvudsak avveckla bestående kvantitativa restriktioner. Tyngdpunkten i OECD:s verksamhet ligger på den ekonomiska politikens område. Välkänd är bl a OECD:s årliga granskning av medlemsländernas ekonomiska politik, som presenteras i offentliga rapporter med utvärderingar och rekommendationer. Verksamheten spänner över ett vitt fält, t ex administration av ett omfattande bistånd till utvecklingsländer. Inom

OECD verkar särskilda expertgrupper för erfarenhetsutbyte och samordning på en rad områden, t ex skattepolitiken, energipolitiken, konkurrenspolitiken och konsumentpolitiken. Sverige har liksom många andra länder, diplomatiska förbindelser med OECD genom en särskild delegation med en ambassadör som chef.

Mycket viktiga är de två s k liberaliseringsstadgor, som OECD antagit i syfte att begränsa räckvidden av nationella valutarestriktioner. Dessa stadgor, som avser löpande transaktioner resp internationella kapitalrörelser, binder medlemsländerna och således även Sverige. De behandlas i avsnitt 7.2 (liksom verksamheten i IMF). Som ett juridiskt betydelsefullt resultat av OECD-arbete kan vidare bl a nämnas modellavtalen för bilaterala konventioner om undvikande av dubbelbeskattning (se Mattsson, Svensk internationell beskattningsrätt 9 uppl s 104 ff).

OECD har, i likhet med ett flertal andra internationella organ, bl a inom FN, ägnat särskild uppmärksamhet åt de multinationella företagens verksamhet. OECD:s råd antog 1976 en s k uppförandekod för multinationella företag i vilken ges (icke bindande) riktlinjer för dessas verksamhet (tillkännagiven i SFS 1976:1111, texten utg. som separat tryck av industridepartementet 1976). En huvudprincip i koden är att företagen bör fullt beakta etablerade allmänna samhällspolitiska mål i de medlemsländer där de arbetar. Närmare regler ges bl a om informationslämnande, avstående från olämpliga konkurrensbegränsningar samt förhållandet till anställda och fackföreningar. Till koden hör en procedur för samråd mellan medlemsländerna i frågor som koden aktualiserar. Också beskattningsfrågor behandlas. I koden uttalas att de multinationella företagen skall avstå från att utnyttja internprissättning mellan sina enheter i olika länder i strid mot etablerad praxis (den s k arms' length standards) i syfte att uppnå skattefördelar. Till koden är vidare knuten en deklaration att medlemsländerna å sin sida skall ge utlandskontrollerade företag, som är verksamma inom OECD:s medlemsländer, nationell behandling, dvs de skall i lagstiftning och praxis inte behandlas mindre fördelaktigt än inhemska företag i

motsvarande situation. Medlemsländerna skall anmäla de undantag från principen om nationell behandling som länderna tillämpar till OECD. I samband med att uppförandekoden antogs fattade OECD:s råd även ett beslut, enligt vilket medlemsstaternas regeringar åtagit sig att utforma statliga åtgärder avseende internationella direktinvesteringar så att skadliga verkningar på tredje land undviks.

De nämnda reglerna har senare utvärderats och i viss mån kompletterats. Ehuru icke bindande har reglerna fått ett visst genomslag. Härtill torde bidra att en särskild kommitté inom OECD följer tillämpningen och gör ställningstaganden. Hos oss har Sveriges Industriförbund rekommenderat sina medlemmar att betrakta koden som ett riktmärke för sitt handlande. Medlemsstaterna skall meddela OECD tillämpade undantag från principen om nationell behandling. (se bl a Nisser m fl i SvJT 1978 s 64 ff, Kontroll av utländsk företags-etablering i Sverige m m, SOU 1978:73 s 206 ff, 286 ff).

2.6 Den västeuropeiska integrationen

Europarådet

Starka strävanden efter utbyggt samarbete i olika hänseenden mellan de västeuropeiska staterna har gjort sig gällande alltsedan slutet av 1940-talet. Bland de först nådda resultaten, förutom tillskapandet av det i 2.5 berörda OEEC, märks upprättandet 1949 av Europarådet. Denna organisation, där även Sverige är medlem (prop 1949:214, SÖ 1949:38) är ett samarbetsorgan för de västeuropeiska demokratier med placering i Strasbourg. Europarådet har idag 23 medlemsländer, däribland alla de nordiska länderna sedan Finland blev medlem 1989. Rådets högsta beslutande organ är ministerkommittén, som består av medlemsländernas utrikesministrar. Dessa möts som regel två gånger per år och representeras däremellan av sina permanenta ställföreträdare. En stark pådrivande faktor för det mellanstatliga samarbetet är den parlamentariska församlingen. Den består av ledamöter utsedda av respektive lands parlament. Församlingen utgör ett viktigt debattforum för aktuella politiska, juridiska, sociala och kulturella frågor.

Dessutom finns Europarådets sekretariat samt ett hundratal olika expertkommittéer och arbetsgrupper inom de olika huvudsektorerna för Europarådets verksamhet.

Förhållandet mellan EG och Europarådet har ofta diskuterats inom Europarådets organ. Numera har EG-kommissionen givits möjlighet att deltaga i mycket av det sakliga samarbete som sker inom Europarådet. Vad gäller EG, säger Romfördraget art 230 uttryckligen att EG skall inleda ett ändamålsenligt samarbete med Europarådet (om Romfördraget se 3.3 under Centrala Rättskällor). Någon motsvarighet för Europarådets sekretariat att få tillträde till samråd inom EG har dock hittills inte förelegat.

På det rent ekonomiska området har Europarådets vikt förblivit begränsad. Rent allmänt kan sägas att EG:s utveckling och utvidgning minskat Europarådets betydelse.

Europarådets verksamhet på det rättsliga området spelar emellertid en viktig roll. Man söker bl a genom utarbetande av konventioner på olika områden främja rättsutvecklingen och en harmonisering av rättsreglerna i medlemsländerna. Hittills har 130 konventioner tillkommit inom Europarådets ram. Särskilt välkänd och viktig är Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Den undertecknades 1950 och idag har samtliga av Europarådets medlemsstater anslutit sig till konventionen. Värnande och utvecklande av de mänskliga fri- och rättigheterna samt stränga krav på medlemsländernas anslutning till en demokratisk grundsyn har varit kännetecknande för Europarådets verksamhet och återspeglas i dess stadga.

En annan viktig konvention är den europeiska sociala stadgan från 1961 som utgör ett komplement, när det gäller arbetslivs- och sociala frågor, till konventionen om de mänskliga rättigheterna.

Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna innehåller olika fri- och rättigheter som konventionsstaterna har enats om skall tillförsäkras varje person som befinner sig under deras jurisdiktion

(art 1 i konventionen). Vidare skall enligt konventionen effektiv möjlighet ges till upprättelse inför inhemsk myndighet då konventionen kränkts (art 13). För tillämpningen av konventionen har inrättats två organ: den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna och den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Ett mål rörande en konventionsstats kränkning av en persons rättigheter enligt konventionen anhängiggörs på ansökan av annan konventionsstat eller av enskild person inför kommissionen. Efter kommissionens behandling kan sedan målet under vissa förutsättningar hänskjutas till domstolen för dess prövning av frågan huruvida konventionen har kränkts. Konventionsstaterna har endast i sällsynta undantagsfall av särskilt grova och flagranta kränkningar utnyttjat sin möjlighet att anhängiggöra mål hos kommissionen.

De enskilda klagomålen till den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna har kraftigt ökat under senare år. Ett stort antal enskilda klagomål avvisas eller avskrivs dock. Grunder för avvisning kan bl a vara att den klagande inte har uttömt alla tillgängliga rättsmedel eller att han inte kan anses ha ett personligt intresse av att kränkningen upphör (art 26-27 i konventionen). De fall som hänskjutits vidare och prövas av domstolen bildar en omfattande rättspraxis när det gäller att på internationellt plan klarlägga innebörden av de mänskliga rättigheterna.

De garantier som uppställs för den enskildes äganderätt (art 1 i det första tilläggsprotokollet till konventionen) kan sägas vara av särskild betydelse för företags och näringsidkares aktiviteter. Påståenden om kränkning av äganderätten från svensk sida har bl a framförts i mål rörande löntagarfonderna, engångsskatten på livförsäkringsbolagen, hyresförhållande, tvångsförsäljning enligt jordförvärvslagen, återkallelse av utskänkningstillstånd och indragande av näringstillstånd. Dessa klagomål har emellertid varit resultatlösa. De mål där den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har ansett kränkning föreligga enbart av art 1 i första tilläggsprotokollet har gällt byggnadsförbud p g a expropriationstillstånd i målet Sporrang och Lönnroth mot Sverige (1983 5 European Human Rights Reports 35) och omfördelning av jordbruksmark i rationaliseringssyfte i målen Erkner och Hofauer mot Österrike (1987 9 European Human Rights Reports 464) och Poiss mot Österrike (1988 10 European Human Rights Reports 231).

En annan viktig rättighet i detta sammanhang är rätten enl art 6:1 att få tillträde till domstol för att pröva sina civila rättigheter och

skyldigheter, vilken också ansågs kränkt i målet Sporrang och Lönnroth. Denna rättighet ansåg domstolen även kränkt i målen Bodén mot Sverige (1988 10 European Human Rights Reports 367, rörande expropriationstillstånd) och Pudas mot Sverige (1988 10 European Human Rights Reports 380, indragande av näringstillstånd). Domstolen har härvid givit begreppet "civil rättighet" en påtagligt vid tolkning.

Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna har vidare kommit att få betydelse för EG-rättens utveckling. Argument har framförts för EG:s anslutning till konventionen, bl a från EG-kommissionens sida, vilket dock skulle innebära såväl juridiska och institutionella som politiska problem. Istället har ett skydd för grundläggande mänskliga rättigheter utvecklats av EG-domstolen, genom att denna i sin praxis sökt inspiration bl a från konventionens bestämmelser (se avsnitt 3.3 under allmänna rättsprinciper). Grundläggande om konventionen, se Danelius, Mänskliga rättigheter, 4 uppl 1989 med vidare hänvisningar; se även SOU 1974:88.

EG:s framväxt

Den europeiska integrationsutvecklingen knyter sig framför allt till framväxten av EG och i viss mån EFTA. Här ska ges en kort överblick av denna utveckling, främst dess yttre ram, såsom en bakgrund till framställningen i följande kapitel av EG-rätten och Sveriges frihandelsavtal.

Ett för framtiden grundläggande steg mot västeuropeisk ekonomisk integration togs redan 1951, då Frankrike, Västtyskland och Beneluxstaterna (Belgien, Nederländerna och Luxemburg) upprättade Europeiska kol-och stålgemenskapen, CECA (Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier), genom Parisfördraget, vilket återges i översättning i SOU 1963:57. Syftet var att skapa en gemensam marknad på detta nyckelområde, administrerad av gemensamma institutioner med särskilt vittgående befogenheter.

Vid 1950-talets mitt framträdde en klar spricka mellan CECA-länderna och andra västeuropeiska stater. De förra (federalisterna) önskade under inflytande av den starka europarörelsen gå vidare på den inslagna vägen med sikte på ett ekonomiskt förenhetligande. De senare

(funktionalisterna), bland dem Storbritannien och de nordiska länderna, föredrog däremot ett ekonomiskt samarbete i lösare former, som mindre band i varje lands handlingsfrihet; ett "staternas Europa".

CECA-länderna valde i detta läge att ensamma bygga upp en ekonomisk gemenskap, grundad på en tullunion och omfattande ekonomisk integration i övrigt. De överenskom genom Romfördraget 1957 (RomF) att upprätta Europeiska ekonomiska gemenskapen (Communauté Economique Européenne, CEE, Europäische Wirtschaftsgemeinschaft, EWG, European Economic Community, EEC, Europaeiske Økonomiske Fællesskab, EÖF). Vid tillskapandet av EEC (gemensamma marknaden) behölls CECA som en fristående gemenskap, vilken numera framstår som ett specialarrangemang för kol- och stålområdet. Benelux existerar för övrigt fortfarande som en speciellt nära samarbetsform för de tre ingående länderna. För samarbete på atomenergins område upprättades samtidigt med EEC en speciell gemenskap, Europeiska atomenergigemenskapen, Euratom. Denna gemenskap har dock fått relativt begränsad betydelse och behandlas inte i det följande.

Det finns alltså egentligen tre europeiska gemenskaper: EEC, CECA och Euratom. En sammanslagning av de tre gemenskaperna genom en sammanarbetning av fördragen är beslutad men ännu ej genomförd. Sedan 1967 är dock deras huvudorgan alla gemensamma (det s k fusionsfördraget). Tillsammans bildar de tre gemenskaperna Europeiska Gemenskapen, EG (på danska och på norska EF, på Engelska EC, på tyska EG, på franska CE). I denna framställning används förkortningen EG utom när avsikten är att direkt peka ut en av gemenskaperna.

EFTA

Sedan EEC upprättats 1957 fördes förhandlingar om tillskapande av ett stort västeuropeiskt frihandelsområde, inom vars ram de dåvarande EG-länderna skulle kunna driva ett längre gående samarbete genom ett särskilt arrangemang (inre resp yttre ring). Sedan dessa planer misslyckats upprättade flertalet av de länder i Västeuropa, som kommit att stå utanför EG, ensamma ett mindre frihandelsområde.

Europeiska frihandelssammanslutningen, EFTA (European Free Trade Association) bildades genom en i Stockholm 1960 ingången konvention (EFTA-konventionen, eller Stockholmskonventionen, prop 1960:25, SFS 1960:198, bil, SÖ 1960:1) med Storbritannien, Danmark, Norge och Sverige samt Schweiz, Österrike och Portugal som medlemmar. Finland knöts kort därefter till EFTA genom en särskild överenskommelse (prop 1961:149 SÖ 1961:23), som formellt innebar en associering (FINEFTA) men reellt gjorde Finland till EFTA-medlem. Detta faktiska förhållande har sedermera blivit bekräftat och Finland blev formellt fullvärdig medlem år 1986. Island blev 1970 ny medlem. Medräknat Finland omfattade EFTA 1971-1972 nio stater, däribland alla de nordiska. Sedermera har en del av EFTA-medlemmarna övergått till att bli EG-medlemmar, se nedan.

Genom det västeuropeiska förhandlingsmisslyckandet och tillkomsten av EFTA uppkom en splittring av den västeuropeiska marknaden i två handelsblock. Bakom EFTA:s bildande låg särskilt syftet att genom en gemensam organisation uppnå en starkare förhandlingsposition i förhållande till EG och lägga en grundval för en större europeisk handelsgemenskap. Till skillnad från EG upprättades således inte EFTA från början i syfte att skapa något för framtiden beständigt.

EG:s utvidgning

Under 1960-talet vidareutvecklades samarbetet inom EG och EFTA stegvis i huvudsaklig överensstämmelse med i respektive fördrag uppdagna principer. Inom EG upprättades den gemensamma marknaden under en i princip tolvårig övergångsperiod. Den för EG grundläggande tullunionen fullbordades i huvudsak 1968, och efter svåra slitningar nådde man 1966 fram till en gemensam jordbruksmarknad. Den väsentliga uppgiften för EFTA, att införa frihandel för industrivaror, var i huvudsak genomförd redan 1967.

Sedan EG visat sig framgångsrikt svängde särskilt Storbritanniens inställning till gemenskaperna och landet ansökte om medlemskap, åtföljt av Danmark, Norge och Irland. Sedan Frankrike slutligen

uppgivit sin tidigare negativa inställning till en utvidgning av EG kunde förhandlingarna härom föras till ett positivt beslut under 1971. Storbritannien, Danmark och Irland är sedan början av 1973 medlemmar av EG. Däremot inte Norge där vid folkomröstning en knapp majoritet av de röstande ställde sig avvisande till medlemskap. Storbritannien och Danmark utträdde ur EFTA som konsekvens av inträdet i EG.

Inom EG valde man att lösa "rest-EFTA-problemet" genom att erbjuda de återstående EFTA-länderna frihandel med EG, dock i sådana former att länderna klart skulle förbli utanförstående stater i förhållande till gemenskaperna. Sverige placerades härvid inte i någon särställning (se 4.2 nedan). Efter förhandlingar i huvudsak på grundval av EG:s förslag ingick Sverige 1972 frihandelsavtal med EG i form av två avtal, ett med EEC och ett med CECA (prop 1972:135, SFS 1972:698 med senare ändringar, SÖ 1973:96). I stort sett likalydande avtal ingicks med övriga EFTA-länder som ej blev medlemmar i EG. Avtalen utformades så att de möjliggjorde att EFTA och där uppnådda resultat i stort sett kunnat vidmakthållas.

EG har härefter utvidgats ytterligare, nu söderut. Grekland blev 1 januari 1981 EG:s tionde medlemsland och efter långvariga förhandlingar inträdde Spanien och Portugal i Gemenskapen från 1 jan 1986. EG består härefter av tolv medlemsstater. Portugal har samtidigt utträtt ur EFTA. Det är i första hand övergången i dessa länder från diktatur till ett demokratiskt statsskick som har gjort denna utveckling möjlig. Enligt Romfördraget (art 237) kan varje europeisk stat ansöka om att bli medlem i EG som - bl a mot bakgrund av långsiktiga ekonomiska och politiska överväganden - inte velat ställa sig avvisande. Det står dock klart att de tre nya EG-medlemmarna långtifrån befinner sig på den ekonomiska och allmänna utvecklingsnivå, som kännetecknar EG-länderna i övrigt. Inom EG är det överhuvud påtagligt att det fortfarande är de ursprungliga medlemsländerna som främst framstår som federalister och strävar efter ett fördjupat EG-samarbete.

EG torde stå inför ytterligare utvidgningar. Handel mellan Västtyskland (Förbundsrepubliken) och Östtyskland (DDR) utgör enligt

ett tilläggsprotokoll till Romfördraget intern handel. om det östtyska territoriet går upp i Förbundsrepubliken, utvidgas automatiskt EG med detta territorium.

Österrike, ett EFTA-land har 1989 ansökt om medlemskap i EG. De pågående EES-förhandlingarna med EFTA-länderna (sesist i kap 4) innefattar dock även Österrike, vars medlemsskapsförhandlingar väntas komma att ske vid en något senare tidpunkt.

2.7 Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet har sedan gammalt gärna bedrivits i informella oförbindande former. En legal ram, särskilt på det institutionella planet, ger dock den nordiska samarbetsöverenskommelsen, det s k Helsingforsavtalet. (Detta ingicks 1962, prop 1962:154, och har utbyggt 1971, 1974 och 1985, prop 1971:53, prop 1974:114, 1983/84:24.) Överenskommelsens materiella regler drar upp huvudlinjerna för samarbetet på de rättsliga, kulturella, sociala och ekonomiska områdena samt inom samfärdseln; dock huvudsakligen genom allmänt hållna stadganden som inte innefattar klara förpliktelser. Sådana förpliktelser har dock staterna i betydande utsträckning iklätt sig genom specialkonventioner inom olika områden. I överenskommelsens institutionella del regleras verksamheten inom Nordiska rådet, som är de nordiska parlamentens samarbetsorgan, och Nordiska ministerrådet, som är regeringarnas samarbetsorgan. Till ministerrådet, som inrättades 1971, är knutet ett särskilt sekretariat. Nordiska rådet kan endast avge rekommendationer och framställningar och i ministerrådet fordras i regel enighet för beslut. Det nordiska samarbetet saknar alltså helt sådana överstatliga drag som framför allt kännetecknar EG.

I denna framställning är strävandena efter ett fast organiserat ekonomiskt samarbete inom Norden av särskilt intresse. Dessa strävanden har till stor del inte blivit särskilt framgångsrika.

Ansträngningarna under senare delen av 1800-talet att upprätta en dansk-norsk-svensk tullunion ledde ej till framgång. Det norsk-svenska

frihandelsområde som kom till stånd (den s k mellanrikslagen) bragtes att upphöra under trycket av unionsstriderna. Den skandinaviska valutaunion som etablerats på 1870-talet överlevde ej första världskrigets ekonomiska påfrestningar.

I slutet av 1950-talet förelåg ett färdigt förslag till en nordisk tullunion, men man valde då att nöja sig med att nordisk frihandel kom till stånd inom ramen för EFTA. Frihandeln inom EFTA fick sina betydelsefullaste verkningar just för den nordiska samhandeln som trefaldigades under 1960-talet. Planerna på ett intimare ekonomiskt samarbete inom Norden togs åter upp i slutet av 1960-talet, NORDEK-projektet. 1969 förelåg ett färdigt traktatförslag, som innefattande en tullunion, upprättande av en mellanstatlig organisation och regler om samarbete över hela det ekonomiska området (NU 1969:11, se även NU 1969:1). Förslaget föll främst till följd av finska betänkligheter och oklarhet om förhållandet till EG.

Från nu berörda synpunkter är Danmarks inträde i EG en historisk händelse som satte punkt för strävandena att upprätta en internordisk ekonomisk enhet. Den inom ramen för EFTA etablerade internordiska frihandeln har dock kunnat bevaras.

Ett omfattande och alltmer utbyggt nordiskt samarbete förekommer emellertid på många områden, t ex socialpolitiken, miljöskyddet, kulturlivet samt undervisning och forskning. De nordiska länderna har alltsedan mitten av 1950-talet en gemensam arbetsmarknad byggd på en särskild konvention (SÖ 1954:34). Medborgare i de andra nordiska länderna är jämställda respektive lands egna medborgare i fråga om rätten att ta anställning. Denna rätt har bl a utnyttjats av finländare till att söka arbete i Sverige. För andra utlännningar krävs däremot i regel arbetstillstånd (1980 års utlänningsförordning 46 §).

En internordisk miljöskyddskonvention trädde i kraft 1976 (prop 1974:59, SÖ 1974:99). Den innebär bl a att varje lands myndigheter, vid prövning av tillåtligheten av miljöskadlig verksamhet, skall jämställa grannlänternas miljöskyddsintressen med motsvarande intressen i det egna landet.

Vidare har upprättats Nordiska investeringsbanken (prop 1975:108, SÖ 1976:31). Banken ger lån och garantier för investeringsprojekt och export av nordiskt intresse (däremot ej för projekt som väsentligen endast är i ett lands intresse).

Det nordiska lagstiftningssamarbetet har numera bedrivits med växlande intensitet och framgång i ca 100 år. Det har numera sin rättsliga grundval i Helsingforsavtalet (se ovan i detta avsnitt). Där föreskrivs bl a att man skall ernå största möjliga rättsliga likställighet mellan medborgare i nordiskt land, som vistas i annat nordiskt land än det egna, och vistelselandets medborgare (art 2). Vidare föreskrivs att länderna skall fortsätta lagsamarbetet i syfte att uppnå största möjliga överensstämmelse på privaträttens område, att länderna bör eftersträva enhetliga bestämmelser om brott och brottspåföljder och även eftersträva inbördes samordning av annan lagstiftning där detta ter sig ändamålsenligt. Länderna skall också verka för att beslut av domstolar och myndigheter kan verkställas i annat nordiskt land. (art 4-7) Generellt kan dock sägas att Helsingforsavtalets regler är allmänt hållna och innehåller rätt litet av konkreta förpliktelser.

Det främsta resultatet av nordiskt lagstiftningssamarbete under åren är en i huvudsak överensstämmande obligationsrätt (avtalsrätt, köprätt, skuldebrevsrätt m m), som vartefter utvidgats till nya områden. Viktiga resultat har på senare år nåtts bl a inom immaterialrätten och sjörätten. På de rättsområden som särskilt behandlas i det följande har man dock, som framgår senare i boken, bara partiellt eller inte alls kunnat förenhetliga rättsläget i Norden (se vidare bl a Översikt över det nordiske lovsamarbeides utvikling og resultat, NU 1976:32).

Domar i frågor av privaträttslig beskaffenhet, som meddelats i annat nordiskt land kan normalt verkställas även i Sverige (särskild lag av 1977). Huvudregeln är annars att utländska domar inte är verkställbara i Sverige (se dock i slutet av 3.6 nedan om Luganokonventionen). Viktig är också den nordiska verkställighetslagen, 1963 års lag om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge ang verkställighet av

straff m m. Enligt denna kan bötesdomar och i vissa fall beslut av utdömt vite verkställas i annat nordiskt land, Fängelsestraff kan avtjänas i annat nordiskt land, bl a om det är där den dömde är medborgare eller har sin hemvist.

En huvudfråga i den aktuella diskussionen om det nordiska lagstiftningssamarbetets inriktning och framtid är förhållandet till det omfattande lagstiftningsarbetet inom EG och konsekvenserna för nordiskt vidkommande av Danmarks EG-medlemskap. Danmark måste ge av EG beslutade förordningar och direktiv - som ju är bindande - företräde framför nordiska samarbetsuppgörelser. Otvivelaktigt har det nordiska lagstiftningssamarbetet på senare år mött ökade svårigheter. Tyngdpunkten i den västeuropeiska rättsliga utvecklingen har markant förskjutits till EG. Arbetet har också fått en starkare markerad praktisk-ekonomisk inriktning. Inom Norden har traditionellt i första hand eftersträvat en unifiering, dvs praktiskt taget identiska lagar i de olika nordiska länderna (t ex avtalslagen). Inom EG är ju däremot målsättningen en harmonisering (tillnärmelse) av lagstiftningen, framför allt på ekonomiskt viktiga punkter. Lagharmoniseringen i EG behandlas nedan i 3.6. (Se vidare bl a Sevón, Jensen m fl i TfR 1988 s 509 ff.)

3 EG OCH EG-RÄTTEN - EN ÖVERSIKT

3.1 EG:s syften. Den inre marknaden

Syften

EG åsyftar en omfattande och varaktig ekonomisk integration mellan medlemsländerna. Den primära uppgiften är enligt Romfördraget att upprätta och vidmakthålla en gemensam marknad på grundvalen av en tullunion och fri rörlighet mellan medlemsländerna.

I Romfördraget art 2 har målsättningen angivits i följande ordalag:

"Gemenskapen skall ha till uppgift att genom upprättandet av en gemensam marknad och genom ett gradvis närmande av medlemsstaternas ekonomiska politik främja en harmonisk utveckling av den ekonomiska verksamheten inom gemenskapen som helhet, en fortgående och balanserad expansion, en ökad stabilitet, en allt snabbare höjning av levnadsstandarden samt närmare förbindelser mellan de stater som den förenar."

Sett över tiden har utvecklingen gått mot en vidgad och fördjupad målsättning för EG. En mer omfattande samordning av den ekonomiska politiken har befunnits nödvändig bl a för att undvika störningar föranledda av t ex skillnader mellan medlemsländerna i prisutveckling och tillväxttakt. Ett principbeslut fattades redan i början av 1970-talet om att vidareutveckla samarbetet till en ekonomisk union. Innebörden av begreppet ekonomisk union har förblivit rätt oklar men däri ligger en långt gående samordning av medlemsländernas ekonomier. På senare tid har målsättningen vidgats till en politisk union. Även detta begrepp är än så länge rätt oklart men häri torde bl a ligga en förstärkning av EG:s institutioner, inte minst parlamentet. Man strävar inom EG också efter att fördjupa det valutapolitiska samarbetet och det angivna målet är att komplettera den ekonomiska unionen med en monetär union, ev i formen av gemensam valuta (se vidare 7.2 nedan). I juni 1990 har europeiska rådet beslutat sammankalla konferenser för att utarbeta förslag till nya fördragstexter med sikte på en ekonomisk och monetär union.

Mellan EG-länderna förekommer regelbundna konsultationer i utrikespolitiska frågor och länderna försöker stärka sitt

utrikespolitiska samarbete i internationella organisationer. Verksamheten i EG har också i övrigt kommit att alltmer gå in på områden som ligger utanför själva handelssamarbetet. Man strävar sålunda efter en gemensam industripolitik, bl a i strukturomdaningsfrågor, gemensam regionalpolitik, energipolitik och miljövardspolitik och ägnar ökat intresse åt den enskilda människans villkor, såsom social- och konsumentpolitiska frågor, kulturella frågor samt arbetstagarnas medbestämmanderätt i företagen.

Enhetsakten

Mångåriga strävanden inom EG att fördjupa integrationen och effektivisera beslutsprocessen kröntes 1986 med framgång genom antagandet av den europeiska enhetsakten ("the Single European Act"), som trädde i kraft den 1 juli 1987 efter att ha ratificerats av parlamenten i alla medlemsländerna. Enhetsakten innehåller vissa för de tre gemenskaperna gemensamma institutionella regler, nya regler om samarbete bl a på miljöområdet, inom utrikespolitiken och inom forskning och teknisk utveckling samt härutöver tillägg och ändringar till främst Romfördraget. Det viktigaste av dessa är utvidgade möjligheter för ministerrådet att anta och förändra EG-rättsakter med majoritetsbeslut. Enhetsakten är ett viktigt steg mot en fördjupad integration.

Vitboken och den inre marknaden

Inom EG pågår ett intensifierat arbete på att fullborda den inre marknaden till utgången av 1992 på grundval av ett program utarbetat av kommissionen år 1985, framlagt i en särskild vitbok ("white paper"). Ett särskilt stadgande om att den inre marknaden skall vara färdigupprättat till 1993 har genom enhetsakten tagits in som art 8A RomF. Där förklaras att "den inre marknaden" innebär ett område utan inre gränser med fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital i överensstämmelse med fördragets bestämmelser. Till huvudpunkterna i programmet hör att undanröja tekniska handelshinder mellan medlemsstaterna och fiskala handelshinder orsakade av

olikheterna i den indirekta beskattningen och dennas administration. Centralt är vidare säkerställandet av fri rörlighet för tjänster och kapital genom undanröjande av bl a etableringsrättsliga hinder.

Vitboken innehåller också åtgärder som gäller gränsformaliteter, harmonisering av tekniska bestämmelser samt öppnandet av offentlig upphandling för konkurrens inom EG. Vidare har man som mål att få till stånd en utbyggd harmonisering av lagstiftningen som gäller näringslivet, bl a immaterialrätt, bolagsrätt osv.

Vitboken uppställer ett mycket konkret åtgärdsprogram samt en tidtabell. Denna förutsätter att ca 300 direktiv hinner antas inom olika områden före utgången av 1992. Arbetet därmed pågår f n i högt tempo.

I denna framställning uppmärksammas främst de rättsliga aspekterna på EG:s centrala funktion att utgöra en gemensam marknad, byggd på fria rörelser inom hela EG. Man brukar här tala om de "fyra friheterna", nämligen fri rörlighet för:

- varor
- tjänster
- personer (arbetsmarknad) och
- kapital

Det är framför allt på detta kärnområde som EG blivit så betydelsefullt.

3.2 Gemenskapernas organ

EG utgör som bekant en internationell organisation som tillagts särskilt vidsträckta befogenheter. Medlemsstaterna har genom att ratificera de grundläggande fördragen överlåtit viss del av sin självbestämmanderätt på de verksamhetsområden EG omfattar till de gemensamma organen. Dessa har till uppgift att vidareutveckla verksamheten inom fördragets vida ram och äger därvid bland annat legislativ myndighet och betydande möjlighet att fatta

majoritetsbeslut. Det är främst härigenom som EG:s så uppmärksammade "överstatliga karaktär" kommer till uttryck.

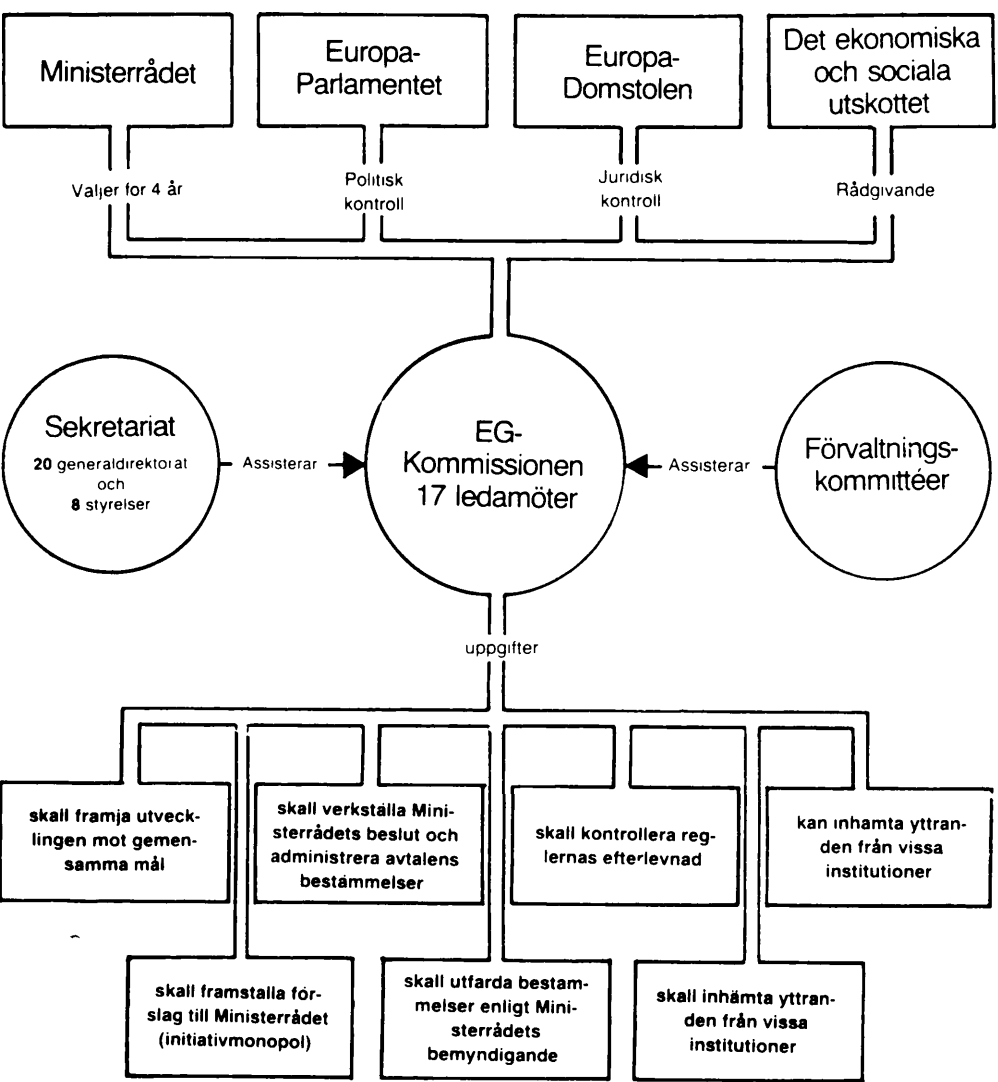
I praktiken har emellertid det "överstatliga" draget begränsats väsentligt av den s k Luxemburg-kompromissen som Frankrike (president Charles de Gaulle) drev igenom 1966. Enligt denna kompromiss mellan medlemsländerna skall majoritetsbeslut inte tillgripas, när ett medlemsland anser en fråga röra ett för landet väsentligt intresse. Luxemburgkompromissen har dock aldrig givits någon reglerad form. I realiteten löser man vanligen omstridda frågekomplex genom förhandlingar, ofta i form av "paketuppgörelser" så att enighet kan uppnås, som tar hänsyn till skilda nationella intressen. Genom den nya europeiska enhetsakten har ministerrådet givits ökad befogenhet att på vissa områden fatta beslut med kvalificerad majoritet. Detta har lett till en effektivare beslutsprocess.

EG:s budget finansieras väsentligen genom egna resurser, främst en viss mindre andel (1,4 procent) av i medlemsländerna uttagen mervärdeskatt (vars utformning bygger på EG-direktiv). En annan inkomstkälla är tullar och andra importavgifter, som flyter in direkt till EG vid import från utanförstående länder med vilka frihandelsavtal saknas.

EG har fyra huvudorgan - ministerrådet, kommissionen, europaparlamentet och domstolen - vartill kommer vissa betydelsefulla rådgivande organ, bland dem ekonomiska och sociala kommittén som består av företrädare för betydelsefulla intressegrupper i det ekonomiska och sociala livet och fungerar som språkrör för dessa.

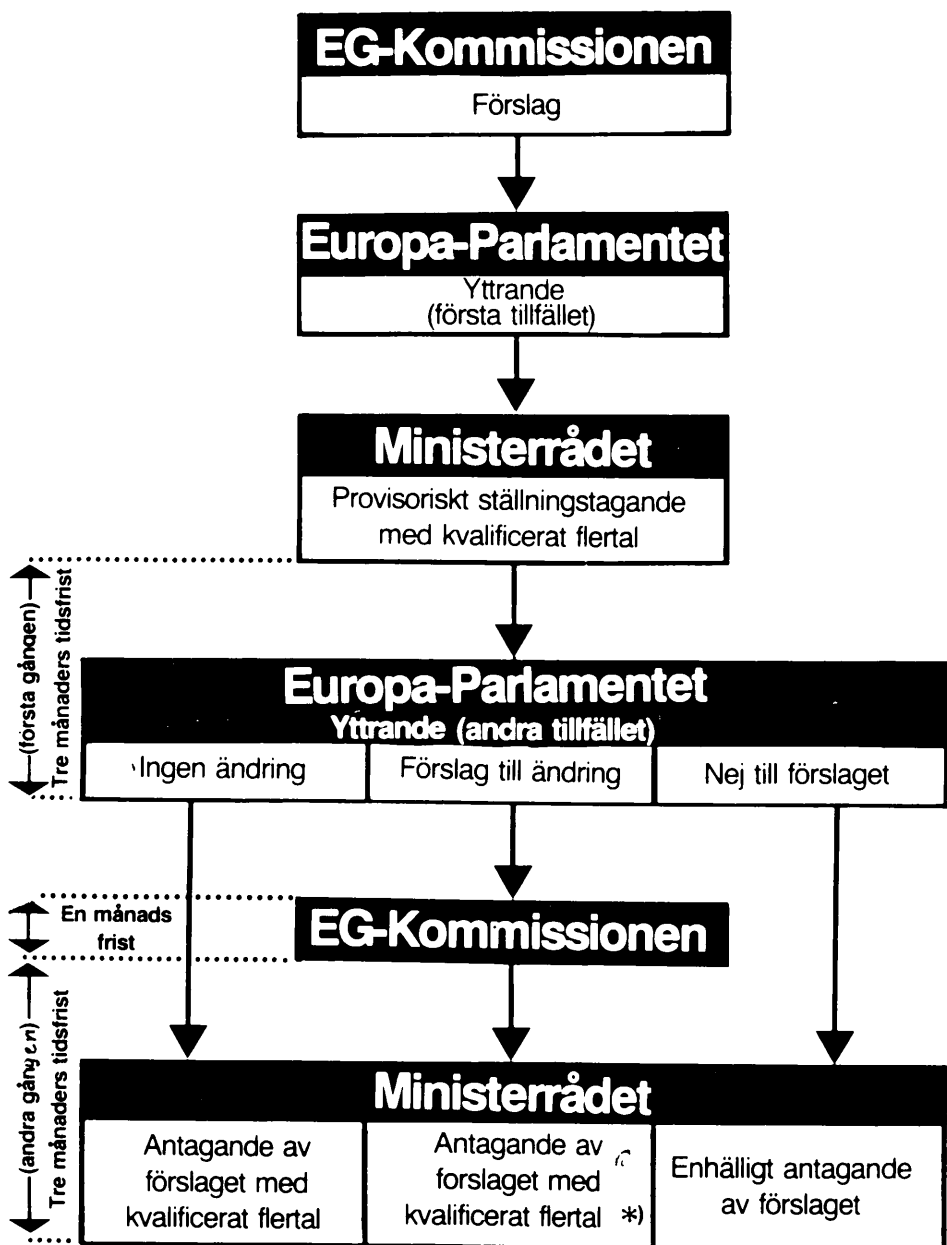
Ministerrådet, som har ett omfattande eget kansli i Bryssel, består av en regeringsledamot från varje medlemsstat. Ledamöterna växlar beroende på frågans karaktär (t ex jordbruksministrarna eller transportministrarna). Ministerrådet är EG:s främsta politiska organ som har att fatta de grundläggande besluten, i regel efter beredning i ständiga representationskommittén (COREPER) som består av medlemsstaternas ambassadörer vid EG. Rådet fyller bl a en viktig legislativ funktion genom att utfärda följdförfattningar till Romfördraget och de övriga grundläggande fördragen.

EG-Kommissionen

EG-KOMMISSIONEN OCH DESS ARBETSUPPGIFTER

Ny samarbetsordning med Europa-Parlamentet

*) Avvikelser från EG-Kommissionens förslag är **endast** möjligt om beslutet är enhälligt.

Rådets beslut kan enligt Romfördraget fattas enhälligt, genom enkel majoritet, vilket är ovanligt, eller genom kvalificerad majoritet. I lagstiftningsfrågor krävs vanligen kvalificerad majoritet och då får länderna ha då olika röstetal efter folkmängd, från 2 till 10 röster. För majoritet krävs minst 56 röster av 74.

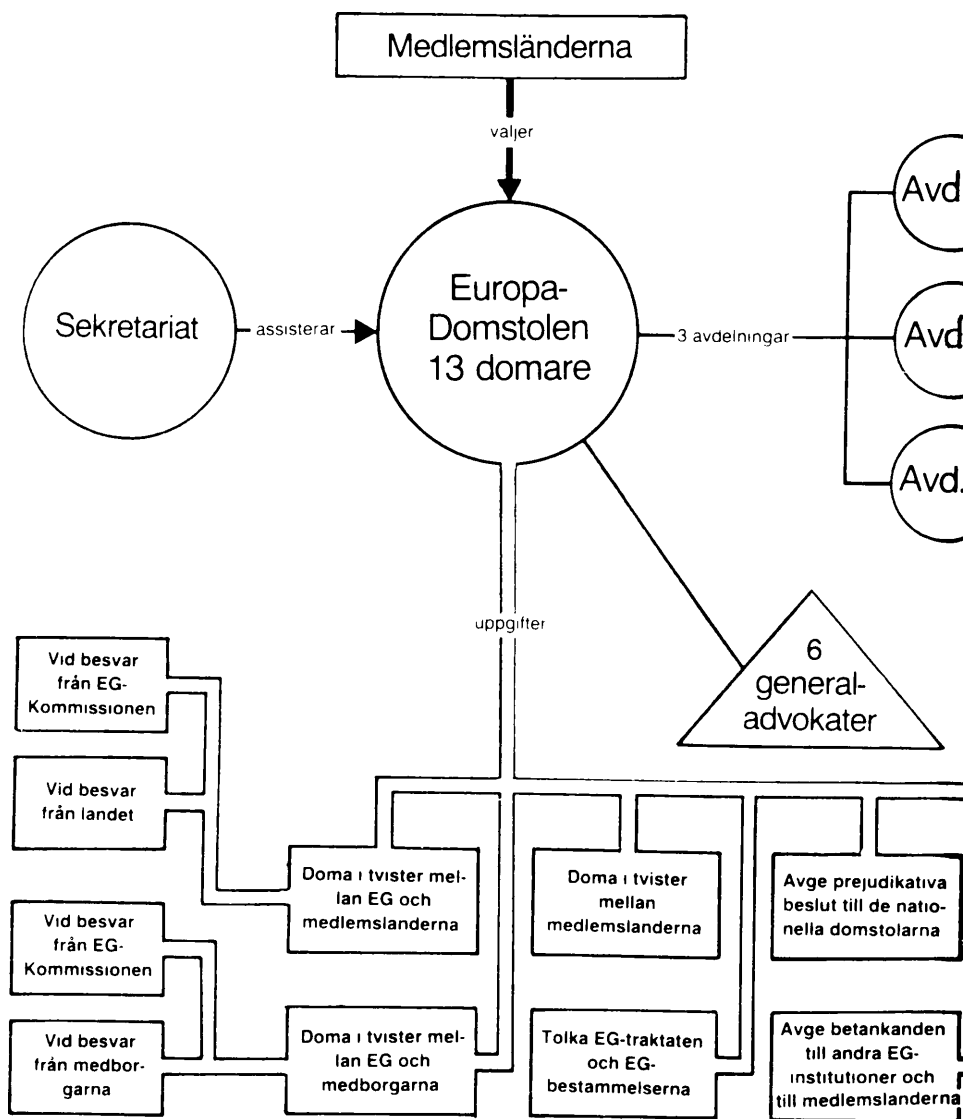
De särskilt viktiga ståndpunktstagandena träffas i regel vid de inom EG regelbundet återkommande toppmötena på stats- och regeringschefsnivå. Dessa har numera institutionaliserats såsom europiska rådet.

Kommissionen är EG:s exekutiva organ med verksamheten i huvudsak förlagd till Bryssel. I spetsen står de 17 kommissionsledamöterna som bildar ett kollegialt beslutsorgan. Kärnan i kommissionsorganet, som har ca 12 000 anställda, utgörs av 23 generaldirektorat för olika sakområden. Ansvar för de olika sakområdena är fördelat mellan kommissionens ledamöter. Kommissionen skall i sitt arbete handla med utgångspunkt i gemenskapsintresset och fristående från nationella särintressen. Tillämpningen av de grundläggande fördragen och utfärdade följdförfattningar ankommer i första hand på kommissionen. Detta organ äger också viktiga initiativtagande befogenheter, och ministerrådet får enligt huvudregeln endast utfärda författningar på förslag av kommissionen. Denna är över huvud centralorganet för arbetet med EG:s förvaltning och utvecklingsplaner, gemenskapernas "motor".

Europaparlamentet sammanträder i Strasbourg och har 518 direktvalda ledamöter från de tolv medlemsstaterna. Tidigare hade parlamentet väsentligen bara rådgivande och kontrollerande befogenheter, men i strävan att främja den europeiska integrationen har parlamentet fått ökat inflytande över EG:s politik. Det har sålunda tillagts en betydande budgetmakt och europeiska enhetsakten föreskriver att rådet skall samarbeta med parlamentet vid utformning av sin politik i vissa frågor, där det tidigare räckte med att parlamentet hördes.

Särskilt har parlamentets makt stärkts i lagstiftningsfrågor. Ministerrådets gemensamma förslag, fattat med kvalificerad majoritet,

Europa-Domstolen

Figuren från tiden innan en första instans inrättades.

skall sändas till parlamentet, som har tre månader på sig att svara. Om parlamentet godkänner förslaget, eller inte tar ställning inom fristen, antas det av rådet. Parlamentet har också möjlighet att ge förslag till ändringar eller säga nej med en absolut majoritet (minst 260 ledamöter). Ändringarna går åter till kommissionen, som får en månad på sig, att med hänsyn till dessa arbeta ut ett nytt förslag, som rådet får ta ställning till. Säger parlamentet nej, nåste det till ett enhälligt beslut från rådet för att förslaget skall antas. Dessa regler beskrivs i art 149 RomF i den utformning denna har enligt den europeiska enhetsakten.

Ledamöterna i parlamentet, som tidigare valdes av respektive nationella parlament, utses numera genom samtidiga allmänna val i medlemsländerna. Dylika hölls för tredje gången i juni 1989. Mandatperioden är 5 år. Övergången till direktval har lett till en önskad utveckling mot transnationella partigrupper (socialister, kristliga demokrater, liberaler etc) och framväxten av en kader av särskilda EG-parlamentariker.

EG-domstolen är placerad i Luxemburg och består av 13 domare, i regel en från varje medlemsland. Domstolen arbetar normalt på avdelningar ("kamrar"), men särskilt betydelsefulla mål avgörs i plenum. Domstolen har till uppgift att tolka och utveckla EG:s normsystem. Den har kommit att spela en betydelsefull rättsskapande roll. Man kan iaktta en klar benägenhet hos EG-domstolen att i tveksamma fall åberopa sig på Romfördragets syften och välja en extensiv, integrationsvänlig tolkning av EG-rättens räckvidd och innebörd. Domstolen har anförtratts viktiga judiciella kontrollfunktioner och har bl a befogenhet att pröva talan mot en medlemsstat om fördragsbrott (exempel ges i det följande) och talan om lagenligheten av författningar och beslut, som utfärdats eller meddelats inom EG. Detta är uppgifter av författningsdomstolstyp. EG-domstolen prövar emellertid också i betydande utsträckning mål som rör enskilda parter. Den underställs sålunda i betydande utsträckning mål från nationell domstol för ställningstagande (se 3.3 under rubriken Prejudiciella beslut). Domstolen handlägger även bl a tvister som rör särskilda

konventioner, ingångna mellan medlemsstaterna, såsom den i 3.6 berörda domskonventionen. Vidare prövar domstolen bl a mål, där enskilda för skadeståndstalan mot Gemenskapen enl art 215 RomF på grund av felaktig tjänsteutövning.

Skilj noga på EG:s domstol, belägen i Luxemburg, och Europarådets domstol för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg (se 2.6 ovan). Termen europadomstolen är inte entydig.

Genom europeiska enhetsakten öppnades möjlighet att inrätta en underinstans åt domstolen. Denna började arbeta hösten 1989 och heter första instansen. Den är likaledes placerad i Luxemburg. Genom att bl a personalmål och konkurrensmål handläggs i den första instansen är meningen att lätta arbetsbördan för EG-domstolen och förkorta dess handläggningstider. Första instansens avgöranden kan överklagas till EG-domstolen.

Efter fransk modell tjänstgör i EG-domstolen särskilda s k generaladvokater (allmänna ombud). I varje mål framlägger en generaladvokat ett offentligt, opartiskt och motiverat betänkande med förslag till beslut sedan förhandlingen avslutats, men före domen. Domstolens domar är ingående motiverade, men överläggningarna är hemliga och skiljaktiga meningar offentliggörs ej. Ibland kan man ana att det bakom en dom ligger kompromisser bland de deltagande domarna. I en internationell domstol som EG-domstolen har systemet att domstolen utåt alltid är enig den fördelen att det minskar risken för att domarna utsätts för nationella påtryckningar.

EG är att betrakta som ett självständigt folkrättssubjekt inom sina i traktaterna angivna gränser och inte endast EG-länderna utan även ett stort antal utomstående stater upprätthåller särskild diplomatisk representation vid EG. Sverige har en s k delegation vid EG under ledning av en särskild ambassadör. EG har numera en egen ambassadör i Stockholm. EG som sådan deltar i verksamheten inom en rad internationella organisationer, främst på det ekonomiska området, t ex inom GATT.

3.3 EG-rättens källor och tillämplighet

EG-rätten som disciplin

Verksamheten inom EG vilar på fasta rättsliga principer. Domstolens nyss berörda möjlighet till legalitetskontroll är den främsta garantin härför. Den omsorg som man ägnat och fortfarande ägnar EG:s rättsliga uppbyggnad är påtaglig, och verksamheten inom EG kännetecknas över huvud av en viss legalism. Detta har delvis sin förklaring i kontinentaleuropeisk tradition men också i samarbetets vittgående och långsiktiga karaktär, som gör precisa rättsregler nödvändiga. De nya EG-länderna har, enligt särskilda tillträdesfördrag, med endast obetydliga modifikationer accepterat hela det omfattande normsystem som byggts upp. EG:s samlade, gemensamt uppnådda regelverk brukar med en fransk term benämnas "l'acquis communautaire".

EG-rätten betraktas numera som en egen juridisk specialdisciplin som vid allt fler universitet kommit att utvecklas till ett eget ämne. Detta rättsområde är i ett mycket dynamiskt utvecklingsskede och både p g a de starka inslagen av verkligt nytänkande och gemenskapsrättens allmänna betydelse tilldrar sig ämnet stort intresse i rättsvetenskaplig forskning. Den institutionella uppbyggnaden med sina "överstatliga" drag gör EG-rätten särskilt intressant från folkrättslig synpunkt och EG-domstolens omfattande verksamhet gör den till en viktig internationell domstol. Betydelsefulla rättsprinciper av delvis nytt snitt utvecklas fortlöpande inom EG:s konkurrensrätt, etableringsrätt, etc. Den livaktiga juridiska doktrinen är till stor del inriktad på att finna lösningar som kan bidra till gemenskapsrättens vidareutveckling. Också i Sverige har ett antal avhandlingar och andra skrifter i EG-rätt utgivits (se under litteratur sist i boken).

Centrala rättskällor

Romfördraget är gemenskapsrättens grundläggande rättskälla, medan Parisfördraget angående CECA har karaktären av specialreglering för kol- och stålområdet. Den européiska enhetsakten utgör en ytterligare grundläggande rättskälla, som främst innehåller ändringar och framför allt tillägg till Romfördraget. Trots att Romfördraget omfattar 248, delvis utförliga, artiklar jämte tilläggsartiklar innehåller det dock på de flesta punkter endast ramen och grundprinciperna för normsystemet. Romfördraget brukar därför karakteriseras som ett ramfördrag. När fördragstexten skrevs befanns det i många hänseenden inte möjligt eller önskvärt att utforma konkreta materiella regler utan endast riktlinjer, efter vilka de närmare lösningarna sedan skulle utarbetas. Det normsystem som nu gäller grundar sig till övervägande del på senare utfärdade tillämpningsförfordningar, direktiv och beslut samt på rättspraxis, tillhopa benämnt den sekundära EG-rätten.

Romfördraget och övriga grundläggande fördrag bör inte betraktas som en uttömmande reglering av medlemsstaternas ekonomiska samarbete. Vissa frågor har lösts genom specialkonventioner mellan EG-länderna, ett förfarande som förutsätts bl a i art 220 RomF. Vidare ger art 235 RomF ministerrådet viss befogenhet att på förslag av kommissionen genom enhälligt beslut utfärda bestämmelser för att tillgodose EG:s mål också på områden där fördraget inte förutsett erforderliga handlingsbefogenheter.

Ett omfattande komplex av författningar kompletterar Romfördraget och övriga grundläggande fördrag. Man skiljer särskilt mellan två författningstyper, förordningar och direktiv. Förordningarna är en central författningstyp. Det är i första hand med stöd av sådana som ministerrådet utövar sin av medlemsländerna anförtrodda legislativa befogenhet. Förordningar äger enligt art 189 RomF allmän giltighet och är till alla delar bindande och direkt tillämpliga i varje EG-land.

Direktiven är av annan karaktär. De riktar sig till medlemsstaterna eller vissa av dem och binder dessa med avseende på det resultat som

skall uppnås. De överlåter i princip till medlemsstaternas regeringar och ev parlament att välja tillvägagångsätt och medel härför. Till skillnad från förordningarna måste alltså direktiven överföras till nationell lagstiftning. Härigenom kan en viss oenhetlighet uppkomma länderna emellan. I praktiken är emellertid direktiven många gånger så detaljerade att transformationen i stort sett bara kan göras på ett sätt.

Rådet och kommissionen har också befogenhet att meddela beslut, som blir bindande för dem de särskilt avser (art 189 RomF) och att utfärda icke bindande rekommendationer och yttranden.

Allmänna rättsprinciper

EG-domstolen har, som ovan berörts i avsnitt 3.2, kommit att få en mycket betydelsefull rättsskapande roll genom sin tolkning och utveckling av EG-rätten. Till EG-rättens källor kan således även räknas domstolens praxis och de allmänna rättsprinciper ("general principles of law", "principes généraux du droit") som den utbildat för tolkning och tillämpning av EG-reglerna. EG-domstolen anser sig visserligen inte bunden att följa sina tidigare avgöranden, men har förklarat att den räknar vissa allmänna rättsprinciper som tvingande EG-rätt med en legal status mellan den primära EG-rätten -Romfördraget och övriga grundläggande fördrag - och den sekundära -förordningarna, direktiven och besluten. Vid en konflikt mellan en allmän rättsprincip som EG-domstolen tillerkänner tvingande karaktär och en sekundär EG-regel, ges således företräde åt principen. Detta innebär att sådana allmänna rättsprinciper måste beaktas av EG:s institutioner vid utformandet av nya regler. I de fall EG-domstolen har funnit en allmän rättsprincip utgöra en del av EG-rätten har den sökt inspiration från principer som kan anses gemensamma för medlemsstaternas författningar och från internationella konventioner till vilka medlemsstaterna har anslutit sig.

Till de allmänna rättsprinciperna hör den s k proportionalitetsprincipen, en rättssäkerhetsprincip som kan härledas

från bl a tysk rätt. Den innebär att de åtgärder EG:s institutioner använder sig av för att uppnå ett visst syfte inte får vara mer ingripande för den enskilde än som kan anses nödvändigt för att uppnå detta syfte, "appropriate and necessary" är de uttryck som använts av domstolen (jmf t ex Internationale Handelsgesellschaft, 11/70). Vidare har domstolen uttalat att ett allmänt förbud mot diskriminering utgör en av dessa principer (t ex i fallet Ruckdeschel, 117/76 och 16/77, och fallet Prais, 130/75). Även andra rättssäkerhetsgarantier hör till de av EG-domstolen utbildade rättsprinciperna, t ex ett förbud mot retroaktivitet (se bl a fallen Rumi II, 258/80 och Defrenne II, 43/75).

Särskilt viktigt är att EG-domstolen räknar skyddet för grundläggande mänskliga rättigheter till de allmänna rättsprinciperna alltsedan sitt avgörande i Internationale Handelsgesellschaft 1970. De rättigheter som har kommit under domstolens prövning har främst gällt skyddet för äganderätten och olika ekonomiska intressen såsom rätten att utöva näringsverksamhet (fallen Nold KG, 4/73 och Hauer, 44/79). Fallet Hauer är av särskilt stor betydelse när det gäller att bestämma det skydd som EG-domstolen ger den enskildes äganderätt i förhållande till EG-reglerna. Liselotte Hauer var markägare i Västtyskland och ville använda sin mark till vinodling. Hon förhindrades dock till detta p g a vissa bestämmelser i en EG-förordning. Frågan huruvida förordningen var förenlig med tyska grundlagens bestämmelser om äganderätten, rätten att bedriva handel och rätten till yrkesutövning kom under EG-domstolens prövning. Domstolen uttalade att garantier för äganderätten uppställs inom EG:s rättsordning i enlighet med medlemsstaternas författningar och art 1 i första tilläggsprotokollet till Europarådets konvention om mänskliga rättigheter (se avsnitt 2.6 ovan). En detaljerad diskussion fördes kring de angivna källorna, men domstolen fann emellertid att förordningens inskränkning av Liselotte Hauer's äganderätt var berättigad med hänsyn till en avvägning mellan gemenskapens intressen å ena sidan och den enskildes å den andra.

Andra ekonomiska intressen har prövats av EG-domstolen såsom "the principle of free competition" och "the freedom to pursue any lawful activity", men domstolen har dock funnit att någon kränkning av den

enskildes rättigheter inte förelegat med hänsyn till den intresseavvägning som gjorts (se t ex *Rau and Others v B A L M*, 133--136/85).

Förhållandet till nationell rätt

Karaktäristiskt för EG-rätten är bl a att den till övervägande del är direkt tillämplig (directly applicable) i medlemsländerna utan föregående transformationsåtgärder. Den är härigenom en del av medlemsstaternas interna rättsordning och bindande för nationella domstolar och myndigheter. EG-rätten kan vidare ge upphov till rättigheter och skyldigheter för enskilda fysiska och juridiska personer. Den har s k direkt effekt (omedelbar verkan) i medlemsländerna. Företag och enskilda kan härigenom i många fall åberopa sig direkt på EG-rättens regler inför nationella domstolar och myndigheter. Dessa har alltså inte bara att beakta den egna inhemska rätten utan också att tillämpa EG-rätt. Här uppkommer komplicerade rättsliga frågor som bara kan beröras översiktligt. Ett problem är vilka regler som tilläggs direkt effekt, ett annat vad som gäller vid oöverensstämmelse mellan EG-rätt och nationell rätt och ett tredje hur man säkerställer en enhetlig tolkning och tillämpning av EG-rätten på det nationella planet.

Utmärkande för de stadganden i Romfördraget som enligt EG-domstolens praxis tilläggs direkt effekt är, att de ställer upp klara och ovillkorliga förpliktelser, vars tillämpning inte behöver föregås av ytterligare lagstiftning eller liknande åtgärder för genomförandet. Särskilt välkända och viktiga exempel på regler i fördraget som tillämpas av nationell domstol är de i kap 8 närmare behandlade förbudet i art 85 och 86 RomF mot konkurrensbegränsande avtal och missbruk av dominerande ställning. Här rör det sig om regler som ställer upp skyldigheter.

Viktigt för hela den senare rättsutvecklingen har varit van Gend-målet (26/62). EG-domstolen fann där art 12 RomF, enligt vilken medlemsstaterna inte får sinsemellan införa nya tullar eller avgifter, vara direkt förpliktande i förhållande till de enskilda medborgarna. Dessa är alltså inte skyldiga att betala fördragsstridigt pålagda

avgifter och är berättigade till restitution i den mån sådana avgifter erlagts.

Domstolen har under senare år i olika fall funnit att stadganden i Romfördraget har direkt effekt också där så tidigare i allmänhet inte antagits. Hit hör de för etableringsrätten viktiga Reyners- och van Binsbergen-målen, som berörs i 6.2 nedan. Ett mycket uppmärksammat fall är också målet Defrenne I (43/75).

I detta fall förde en stewardess talan mot sin tidigare arbetsgivare, flygbolaget Sabena, på den grunden att hon haft sämre lön och villkor än manliga kolleger med samma arbete. EG-domstolen tog ståndpunkten att bestämmelsen i art 119 RomF, att varje medlemsstat skall upprätthålla principen om tillämpning av lika lön för män och kvinnor för samma arbete, är omedelbart gällande i medlemsstaterna och har direkt effekt. Det framgår av senare avgöranden att samma princip gäller för andra direkta och indirekta anställningsförmåner.

Genom EG-domstolens dom har likalöneprincipen blivit en del av alla EG-ländernas arbetsrätt, som direkt kan göras gällande civilrättsligt av enskilda arbetstagare. Här rör det sig alltså om en regel med direkt effekt som ger den enskilde arbetstagaren rättigheter och den enskilde arbetsgivaren skyldigheter.

Förordningarna är som redan nämnts direkt tillämpliga i varje EG-land. De har till stor del direkt effekt och skapar alltså rättigheter och skyldigheter för företag och enskilda. Även direktiv har direkt effekt om de är klara och ovillkorliga. Det kom EG-domstolen fram till i målet Grad v Finanzamt Traustein (9/70), och det har senare bekräftats i många avgöranden. Till nya direktiv kopplas ofta ett beslut om en tidsgräns inom vilken direktivet skall vara helt genomfört av medlemsländerna och för att ett sådant direktiv skall ha direkt effekt krävs att tidsgränsen passerats.

En viktig fråga är vilket normsystem som har företräde vid kollision orsakad av bristande överensstämmelse mellan EG-rätten och nationell rätt i ett medlemsland. EG-domstolen hävdar med emfas principen om gemenskapsrättens företräde, också i förhållande till nationell lagstiftning som tillkommit senare än EG-reglerna (s k yngre rätt, lex posterior).

Ett ledande rättsfall är det uppmärksammade Costa v. ENEL-målet (6/64) som gällde frågan om italiensk nationaliseringslagstiftning, som låg i tiden efter Romfördraget, var förenlig med fördraget. EG-domstolen framhöll härvid att ratifikationerna av Romfördraget medförde en överföring av nationell suveränitet till EG och att en uniform tillämpning av EG-rätten var nödvändig. EG-rätten måste därför ges företräde framför nationella regler även om dessa tillkommit senare än EG-reglerna. Denna ståndpunkt klargjordes ytterligare i ett senare fall, Simmenthal-målet (106/77), där EG-domstolen uttalade sig för den nationelle domarens förpliktelse att vid en regelkonflikt ge företräde åt EG-rätten.

Principen om gemenskapsrättens företräde är numera accepterad som huvudprincip. Förhållandet mellan den sekundära EG-rätten (se under rubriken Centrala rättskällor) och de nationella konstitutionernas bestämmelser om grundläggande mänskliga rättigheter har dock länge vållat problem. I fallet Internationale Handelsgesellschaft (11/70) uttalade EG-domstolen att den såg som sin uppgift att ge skydd åt grundläggande mänskliga rättigheter och därvid söka inspiration från medlemsstaternas konstitutioner. Men samtidigt hävdade den bestämt EG-rättens företräde framför nationella rättsregler och således även över staternas konstitutioner eller konstitutionella principer. Den tyska författningsdomstolen har emellertid tidigare haft svårt att acceptera ett sådant resonemang. De fall där konflikt uppkommit har främst gällt den tyska grundlagens detaljerade regler till skydd för olika ekonomiska intressen.

Även om den tyska författningsdomstolen inte i något fall har funnit en EG-författning vara stridande mot den tyska grundlagen, tillerkände den sig under lång tid behörighet att överpröva sekundär EG-rätt. Detta medförde viss oro hos EG:s institutioner och gav upphov till en omfattande praxis varigenom EG-domstolen utvecklade ett skydd för mänskliga rättigheter (se ovan under Allmänna rättsprinciper). Med hänvisning till denna praxis samt 1977 års gemensamma förklaring från parlamentet, rådet och kommissionen om skyddet av de grundläggande rättigheterna, förklarade sig den tyska författningsdomstolen i ett fall från 1986 nöjd med de uppställda garantierna. (Se fallet Wünsche Handelsgesellschaft, 1987:3 CMLR 225). Den tyska domstolen uttalade att någon överprövning av EG-regler inte kommer att äga rum, så länge EG, och i synnerhet EG-domstolen fortsätter att upprätthålla ett effektivt skydd för grundläggande mänskliga rättigheter.

Kontroll av Romfördragets tillämpning

Romfördraget förutser situationen att en medlemsstat underlåter att uppfylla någon av sina förpliktelser enligt fördraget eller därpå grundade förutsättningar. I första hand har här kommissionen en kontrollerande och förhandlande uppgift. Om en stat inte efterkommer ett motiverat yttrande från kommissionen, där det görs gällande att fördragsbrott föreligger, kan kommissionen föra talan om fördragsbrott mot staten ifråga vid EG-domstolen (art 169). Annan medlemsstat kan också föra sådan talan. Domstolen har ofta att ta ställning till mål om fördragsbrott, som givetvis utgör en särskilt viktig och känslig del av domstolens verksamhet. Bakom fördragsbrotten har ofta legat inrikespolitiska svårigheter att ändra den nationella lagstiftningen, såsom påtryckningar från berörda intressegrupper. Fallen rör till stor del tekniska handelshinder. Finner domstolen att en medlemsstat begått fördragsbrott är staten skyldig att vidta behövliga åtgärder för att efterkomma domstolens utslag (art 171).

Som exempel bland många kan nämnas målet 128/78. EG-kommissionen mot Storbritannien. Detta land hade, främst på grund av motstånd från fackligt håll, underlåtit att anpassa sin nationella lagstiftning till en EG-förordning, som kräver att långtradare skall vara försedda med färdskrivare, utan behållit äldre regler om förande av körjournal. Domstolen förklarade att Storbritannien underlåtit att uppfylla sina förpliktelser enligt Romfördraget och erinrade bland annat om att förordningar enligt art 189 är till alla delar bindande i varje medlemsstat.

EG-domstolen har också tillagts befogenhet att ogiljeförklara åtgärder vidtagna av kommissionen eller rådet när det är fråga om icke lagenliga, bindande beslut (art 173-174). Hit hör även utfärdande av förordningar och direktiv. Talan kan föras av medlemsstat, av rådet resp kommissionen mot varandra och även av varje enskild fysisk och juridisk person som beslutet angår. Romfördraget anger fyra grunder, på vilka domstolen kan förklara ett beslut olagligt, nämligen bristande behörighet, väsenligt formfel, beslut i strid mot gällande gemenskapsrättsliga regler och illojal maktanvändning. EG har alltså ett utbyggt, och i praktiken ofta tillämpat, system för legalitetskontroll på gemenskapsplanet.

Prejudiciella beslut

Det är numera vanligt att företag och enskilda medborgare faktiskt åberopar sig på Romfördraget eller EG:s förordningar och beslut inför nationell domstol. Den gemenskapsrättsliga praxis som utbildats vid dessa domstolar befinner sig i växande. Romfördraget förutser situationen att nationella domstolar kan tolka gemenskapsrätten på skilda sätt. Detta har man sökt undvika genom att införa ett särskilt underställningsförfarande (art 177 RomF).

Om nationell domstol anser så erforderligt för att döma i saken, kan den underställa EG-domstolen frågor om giltigheten eller tolkningen av fördraget och andra gemenskapsrättsliga rättsakter såsom förordningar och direktiv. För de högsta instanserna föreligger skyldighet till sådan underställning, i varje fall såvida rättsfrågan inte framstår som helt klar. Har saken framlagts för EG-domstolen meddelar denna ett bindande beslut i det underställda spörsmålet; ett bindande förhandsbeslut (ett prejudiciellt beslut). Den nationella domstolen får sedan målet åter och har såsom processdomstol att tillämpa EG-domstolens prejudiciella beslut om gemenskapsrättens innebörd på förhållandena i det konkreta fallet och avgöra målet i sak (se vidare bl a Pålsson, EG-rätt s 219 ff). De prejudiciella besluten spelar en mycket framträdande roll i EG-domstolens dömande verksamhet och framstår som ett grundläggande instrument för säkerställande av EG-rättens enhetliga vidareutveckling. Domstolen brukar årligen avkunna i runda tal 200 domar, varav minst hälften prejudiciella beslut, men arbetsbördan beräknas öka då den inre marknaden skall vara fullt genomförd 1993.

EG:s officiella språk

Det utvidgade EG har numera inte mindre än nio officiella språk, som också är tillåtna arbetsspråk, nämligen franska, tyska, italienska, holländska, engelska, danska, grekiska, spanska och portugisiska. Även om franskan (jämför i viss mån engelskan) dominerar som arbetsspråk, håller man inom EG på att alla språken är likställda (autentiska), så att ingen språkversion av t ex Romfördraget har företräde framför de övriga om tolkningsproblem uppkommer på grund av betydelsenysanser mellan olika texter. Dylika problem är inte ovanliga. De får lösas genom att man jämför olika språkversioner och bedömer innebörden mot bakgrund av närliggande bestämmelser, den aktuella regelns syfte m m. Däremot har EG-domstolen undvikit att falla tillbaka på någon viss språkversion, t ex den franska, vilken rent faktiskt ofta är ursprungstexten.

Samtliga författningar och EG-domstolens domar hör till det som fortlöpande publiceras på alla språken. Dessa får alla användas vid förhandlingar inför domstolen enligt närmare regler. Domstolens interna arbetsspråk är franska, men domarna avkunnas på processspråket i målet. Domen översätts sedan till de andra officiella språken. Språkreglerna påverkar givetvis EG:s interna arbete. Verksamheten är tungrodd och inom kommissionen finns tusentals anställda, som arbetar med översättning och tolkning.

Att man inom EG accepterat t ex danska som officiellt språk (norska hade fått samma ställning om Norge hade blivit medlem), hänger bl a samman med att gemenskapsrätten till stor del är en del av dansk rätt och det är då är nödvändigt att ha tillgång till officiella danska texter till ledning för medborgare och myndigheter i Danmark.

3.4 Tullunionen och handelspolitiken

Principen om fria varurörelser inom EG

Gemenskapsrättens materiella regler drar upp ramen för själva den gemensamma marknaden och företagens och de enskilda medborgarnas verksamhet på denna. Reglerna bygger på grundtanken att en stegrad och effektiv produktion samt en lämplig specialisering och arbetsfördelning inom EG skall uppnås genom att de äldre nationellt avgränsade småmarknaderna transformeras till en gemensam marknad med samordnad ekonomisk politik - i princip öppen i fri tävlan och på lika villkor för alla företag och enskilda medborgare i medlemsländerna.

Vid EG:s tillkomst tillmättes den sedan gammalt integrerade marknaden i Förenta staterna stor betydelse som förebild. Man önskade skapa en europamarknad, som kunde utvecklas till en motsvarighet till den amerikanska, både till storlek och funktion. Med denna marknad som bas skulle det kunna vara möjligt att ta upp tävlan med de stora och välutvecklade amerikanska företagen. Den utvidgade EG-marknaden är numera med sina ca 320 milj människor till invånarantalet klart större än den amerikanska.

Det grundläggande medlet för förverkligandet av den gemensamma marknaden är tullunionen, byggd på principen om rätt till fria varurörelser inom EG. Med vissa undantag har tullunionen varit genomförd mellan de ursprungliga medlemsstaterna sedan 1968 och för Storbritannien, Irland och Danmark sedan 1977. För de nya medlemsstaterna löper nu en övergångsperiod. Tullunionen omfattar inte bara produkter med ursprung i medlemsländerna utan också produkter från tredje land som har passerat EG:s yttre tullgräns. Dessa varor får fritt omsättas i medlemsstaterna (art 9 och 10 RomF).

Kvantitativa import- eller exportrestriktioner samt åtgärder med motsvarande verkan är förbjudna mellan medlemsstaterna (art 30 och 34 p 1 RomF) och tidigare bestående restriktioner har avvecklats med vissa undantag. Även import- och exportlicenser av övervakningskaraktär (t ex i kontrollsyfte) betraktas som indirekta

handelshinder och är, enligt vad EG-domstolen slagit fast i flera fall (bl a 68/76), otillåtna i handeln mellan medlemsstaterna. Detta gäller även när licensförfarandet är en formalitet såtillvida att licens ges automatiskt.

Införande, medlemsstater emellan, av nya tullar eller avgifter med motsvarande verkan är förbjudet enligt Romfördraget (art 12). Medlemsländerna är också förbjudna att pålägga produkter från andra medlemsländer interna avgifter, som är högre än dem som belastar liknande inhemska produkter eller som indirekt skyddar annan tillverkning (art 95 RomF). Nu berörda stadganden har direkt effekt i medlemsstaterna (se bl a Hallström-Qutizow i JT 1989-90 s 311 ff).

Åtgärder med motsvarande verkan

Den viktiga art 30 RomF förbjuder inte bara kvantitativa importrestriktioner mellan medlemsstaterna, utan också "åtgärder med motsvarande verkan". Vissa slag av sådana åtgärder är dock tillåtna enligt art 36 RomF, förutsatt att de inte utgör medel för godtycklig diskriminering eller förtäckta handelsrestriktioner. Dessa åtgärder måste motiveras med något av de i art 36 uppräknade hänsynen, bl a allmän moral, liv och hälsa eller industriell äganderätt.

Tillämpningen av art 30 och 36 RomF har blivit alltmer aktiv. EG-domstolen har i ett stort antal rättsfall haft att ta ställning till räckvidden av förbudet i art 30 mot "åtgärder med motsvarande verkan" som kvantitativa importrestriktioner. Domstolen har härvid kommit att ge detta begrepp en mycket vid räckvidd. Den grundläggande definitionen har domstolen givit i Dassonville-målet (fall 8/74). Domstolen fastslog där att alla medlemsstaternas bestämmelser som direkt eller indirekt, faktiskt eller potentiellt, kan hindra samhandeln inom gemenskapen, skall betraktas som åtgärder med motsvarande verkan.

Problemet är dock att många nationella åtgärder är motiverade av starka sakliga skäl, trots att de har viss handelshindrande effekt. En avvägning måste alltså göras. Principen för denna avvägning har

EG-domstolen slagit fast i det berömda fallet Cassis de Dijon (fall 120/78) och kallas därför Cassis de Dijon-principen.

Målet gällde frågan om en västtysk lagregel, som krävde att alkoholdrycker skulle hålla en viss minsta alkoholhalt, stred mot art 30 RomF. Regeln förhindrade import till Tyskland av den franska fruktlikören Cassis de Dijon, eftersom denna enligt de tyska reglerna hade alltför låg alkoholhalt. Domstolen uttalade att handelshinder, som beror på skillnader mellan nationella lagstiftningar inom EG måste godtas, enligt art 36, i den mån bestämmelserna är nödvändiga för att förverkliga bjudande behov, såsom effektiv skattekontroll, hälsoskydd, god handelssed och konsumentskydd. I Cassis de Dijon-fallet ansåg inte domstolen att den tyska regeln hade som mål ett sådant allmänt intresse som motiverade att den gavs företräde framför den grundläggande principen om fria varurörelser. EG-domstolen fann alltså den tyska regeln strida mot art 30 RomF.

I senare avgöranden har ytterligare godtagbara skäl för nationella åtgärder utvecklats, bl a på miljöskyddsområdet. För att en åtgärd skall tillåtas krävs särskilt att den är icke-diskriminerande, behövlig och inte onödigt långtgående.

I praktiken utnyttjar EG-kommissionen i stor utsträckning art 30 som vapen för undanröjande av skilda slag av icke tariffära handelshinder uppställda av olika medlemsstater. Det underlättar härvid att EG-domstolen i sin praxis givit de tillåtna undantagsmöjligheterna i art 36 en klart restriktiv tolkning. Art 30 och 36 RomF spelar härigenom en viktig roll i det pågående arbetet att förverkliga en inre marknad. De har båda direkt effekt. (Se bl a Stjernquist, "Åtgärder med motsvarande verkan", IFIM, nr 23, 1983.)

Jordbruk, fiske, transporter

EG innefattar inte bara en gemensam marknad för industrivaror utan också för jordbruksvaror. Efter svåra slitningar nådde medlemsländerna 1966 fram till en gemensam jordbrukspolitik och man har nu i huvudsak en integrerad marknad också på detta område. Huvudprinciperna för EG:s jordbrukspolitik är gemensamma marknadsregleringar, gemensamma priser, gemensamt gränsskydd mot tredje land och fri rörlighet för jordbruksvaror inom EG. I botten ligger ett ytterst komplicerat regleringssystem, och i själva verket rör den helt kvantitativt

dominerande delen inom EG utfärdade författningar jordbruksfrågor. De interna jordbrukspriserna hålls liksom i Sverige uppe med hjälp av bl a importavgifter. De stora direkta och indirekta jordbrukssubventionerna, som stimulerar överproduktion, har blivit en stark ekonomisk belastning för EG och står för huvuddelen av utgifterna i EG:s budget.

På EG-planen har utformats en gemensam fiskepolitik. EG-staterna har utvidgat sina fiskegränser i Nordsjön och Nordatlanten till 200 sjömil och har fastställt fångstkvoter för att motverka utfiskning.

Romfördraget förutsätter också införande av en gemensam transportpolitik. Denna kan dock sägas vara EG:s sorgebarn, eftersom transportnäringarna ännu till avsevärd del är nationellt avgränsade inom EG och föremål för inbördes olikartade detaljregleringar. Ett av huvudmålen vid förverkligandet av den inre marknaden är upprättandet av en gemensam transportpolitik. Viktiga steg har bl a tagits i fråga om avreglering av den västeuropeiska flygtrafiken.

Den gemensamma handelspolitiken

Till EG:s grundläggande mål hör enligt Romfördraget införande av en gemensam tulltariff och en gemensam handelspolitik gentemot tredje land (art 3 b). Som ett led i tullunionen tillämpar EG numera en av rådet beslutad gemensam tulltariff gentemot utomstående. Efter de tullreduktioner som genomförts internationellt p g a åtaganden inom GATT (se 2.2), är denna tulltariff sedd som ett genomsnitt inte särskilt hög. EG-domstolen har funnit att EG som sådant är bundet av medlemsstaternas traktatförpliktelser enligt GATT-avtalet (21-24/72, International Fruit, Pålsson, EG-rätt s 189 f, 260). En ganska omfattande tullförvaltningsrätt har vuxit fram på gemenskapsplanet. Fr o m 1988 har man infört en enhetlig deklaration (Single Administrative Document, SAD) i EG-ländernas internhandel som väsentligt underlättar gränspassage för varor inom EG. Dokumentet används också mellan EG och EFTA-länderna fr o m samma tidpunkt.

Den gemensamma handelspolitiken innebär - vilket är betydelsefullt - att EG skall utgöra en handelspolitisk enhet i förhållande till

omvärlden. I detta syfte har EG givits en självständig kompetens att sluta traktater (art 113 och 114 RomF). Tull- och handelsavtal med tredje land får numera endast slutas av Gemenskapen (genom ministerrådet), och medlemsstaterna saknar alltså behörighet att fortsättningsvis själva ingå sådana avtal. Här har sålunda skett en omfattande kompetensöverföring till EG och många viktiga handelsavtal har ingåtts, där EG utgör part. Sveriges frihandelsavtal med EEC (Europeiska ekonomiska gemenskapen) har sålunda slutits mellan Sverige å ena sidan och EEC som organisation (genom ministerrådet) å andra sidan (se Danelius i SvJT 1973 s 97 f, där även Sveriges avtal med CECA berörs).

I AETR-målet (22/70) fastslog EG-domstolen att EG har exklusiv traktatkompetens i fråga om fördrag ang internationella transportförhållanden. Medlemsstaterna var alltså ej behöriga att själva förhandla om och ingå ett europeiskt fördrag om vägtransport (AETR). Som domstolen tolkat EG-rätten är det en nära koppling mellan EG-organens interna kompetens och deras externa kompetens i förhållande till tredje land.

Överföringen av handelspolitiken till gemenskapsplanet är dock ännu inte avslutad och vissa "gamla" handelsavtal ingångna av de enskilda medlemsländerna består. Inte förrän 1988 upprättades diplomatiska förbindelser mellan EG och Sovjetunionen resp flera andra statshandelsländer, och därmed erkände också dessa länder EG som en organisation med traktatsslutande kompetens. Därefter har handelsavtal slutits med dessa inom flera områden.

I förhållande till utomstående industriländer upprätthåller EG i stort sett en frihandelsinriktad handelspolitik på grundval av GATT-avtalets principer. Kvantitativa restriktioner är i huvudsak avvecklade. EG:s tullar gentemot utomstående länder, där avtal om tullfrihet saknas, är i allmänhet låga. Den gemensamma importpolitiken är väsentligen fastlagd i förordning nr 1439/74. All export från EG är i princip fri (förordning nr 2603/69). På dumpingområdet tillämpar EG i förhållande till tredje land (inbegripet EFTA-länderna) en antidumpingförordning (nr 2176/84) som nära ansluter till GATT:s regler. Kommissionsbeslut om uttagande av antidumpingtull kan överklagas till EG-domstolen, som har utbildat en betydande praxis på området. (Se vidare 4.4 nedan om

förhållandet till Sverige). Inom EG finns, numera, sedan man genomfört tullunionen och är långt på väg till den inre marknaden, ingen antidumpinglagstiftning. Erforderlig utjämning av prisnivån i olika EG-länder skall uppnås genom konkurrensen på marknaden och reglerna mot konkurrensbegränsningar.

Associering

För närmare ekonomiskt samarbete än vad ett handelsavtal innebär anvisar Romfördraget associering (art 238 RomF). EG ingick redan i början av 1960-talet associationsavtal med Grekland och Turkiet. (Grekland har som förut nämnts medlemskap i EG från 1981). Däremot har Gemenskapen hittills inte ställt sig positiv till Turkiets propåer om medlemskap och landet står kvar på associeringsnivån. Termen associering står dock inte för någon närmare preciserad samarbetsform och vissa ingångna associationsavtal har ganska begränsad ambitionsnivå. Successivt har emellertid EG byggt upp ett nät av associationsavtal eller handelsavtal med länderna kring Medelhavet. Israel har ett frihandelsavtal med EG, liknande EFTA-ländernas. EG har föreslagit att det blivande avtalet med EFTA-länderna om tillskapande av ett EES utformas såsom associationsavtal.

En mycket omfattande associering av utvecklingsländer till EG har skett genom Lomékonventionen. (Lomé är huvudstaden i Togo i Västafrika.) Konventionen trädde i kraft 1976 och omfattar de allra flesta staterna i Afrika (utom medelhavsländerna) samt ett antal stater i Västindien och Stilla havet. Flertalet är tidigare engelska eller franska kolonier. Konventionen har omförhandlats och byggts ut senast 1989 (Lomé IV).

Lomékonventionen har delvis ersatt tidigare konventioner mellan EG och u-länder. Den ger sjuttiofem deltagande u-länder, de s k ACP-länderna (ACP = African, Caribbean and Pacific), fritt tillträde till EG-marknaden för de allra flesta av deras produkter utan krav på ömsesidighet. EG tillförsäkras dock mest-gynnad-nationsbehandling i handeln med ACP-länderna. Överhuvud är Lomékonventionen ett omfattande

och juridiskt relativt väl utbyggt instrument, som framför allt reglerar formerna för EG:s finansiella stöd och handelsstöd till ACP-länderna. EG:s mycket omfattande u-landsbistånd är inriktat på dessa stater.

3.5 Fri rörlighet och konkurrens

EG:s huvudsyfte kan som framgått sägas vara att skapa och bevara en gemensam marknad som står öppen för företag och arbetstagare i alla medlemsländer och som verkligen fungerar som en integrerad marknad. Härför fordras inte enbart fria varurörelser på grundval av en tullunion utan också att man i en rad andra hänseenden säkerställer fri rörlighet över gränserna och en fungerande konkurrens samt lika villkor oberoende av nationalitet, också i fråga om tjänster.

Diskrimineringsförbudet

En grundläggande regel är det allmänna diskrimineringsförbud, som slagits fast i Romfördragets inledande del om "principerna" (art 7 p 1 RomF). Där stadgas att varje form av diskriminering grundad på nationalitetsskäl är förbjuden inom fördragets tillämpningsområde och med beaktande av dess speciella bestämmelser. Sådana finns till ett ganska stort antal i Romfördraget och uppställer mer precist utformade förbud på särskilda områden. (Även Parisfördraget upptar sådana regler för CECA:s del.) Diskrimineringsförbudet innebär, att fysiska och juridiska personer i annan medlemsstat i princip skall behandlas på samma sätt som inlänningar. Denna regel är medlemsstaterna skyldiga att beakta i sin lagstiftning och administrativa praxis och har enligt vad som slagits fast av EG-domstolen, direkt effekt så att den kan åberopas av företag och enskilda som anser sig diskriminerade (se bl a Sundberg-Weitman, *Discrimination on Grounds of Nationality*, Amsterdam 1977).

Belysande är de irländska fiskefallen (61/77, 88/77). I samband med att Irland utvidgat sin fiskegräns hade landet föreskrivit att fiske inte fick ske innanför den nya gränsen från båtar som överskred viss

storlek. Denna hade satts så att den i stort sett uteslöt de holländska och franska båtar som brukat fiska inom området, medan de irländska berördes föga. Sedan EG-kommissionen fört talan mot Irland för fördragsbrott fann domstolen, att de irländska åtgärderna innebar en dold diskriminering, som stred mot art 7. I ett anslutande mål uttalade domstolen att art 7 har direkt effekt och att fiskare som dömts för överträdelse av reglerna behandlats fördragsstridigt.

Diskrimineringsförbudet inom EG är en vida mer långtgående princip än det krav på mest-gynnad-nations-behandling som GATT-avtalet uppställer. Det senare syftar ju endast till att hindra att utlänningar diskrimineras inbördes.

Den gemensamma arbetsmarknaden

För att säkerställa sina inledningsvis nämnda syften, "de fyra friheterna", innehåller Romfördraget i en särskild huvudavdelning regler om den fria rörligheten för personer, tjänster och kapital. Principerna om arbetstagarnas fria rörlighet inom EG och om företagens frihet att etablera sig i annat medlemsland kan ses som utflöden av det allmänna diskrimineringsförbudet. EG:s etableringsrätt behandlas närmare i avsnitt 6.2, där även tjänsterna berörs. Reglerna om kapital tas upp i 7.2.

Mycket viktigt är att man inom EG har en gemensam arbetsmarknad. Denna bygger på art 48 RomF, enligt vilken varje på nationalitet grundad diskriminering mellan arbetstagarna i medlemsstaterna är förbjuden såvitt gäller sysselsättning, lön och övriga arbetsvillkor. Grundläggande är förordningen nr 1612 av 1968 om löntagarnas fria rörlighet inom EG. Enligt dess regler får alla EG-medborgare söka och ta anställning i annat EG-land, och i samband med det har de rätt till inresa och vistelse i landet. Dock omfattas anställningar i offentlig tjänst inte fullt ut. Reglerna är mycket liberala för den enskilde, och det är betecknande att de infördes på 1960-talet då man på de flesta håll hade full sysselsättning och särskilt i Västtyskland brist på arbetskraft. Numera är dock reglerna väl konsoliderade och betraktas som uttryck för fundamentala rättigheter för den enskilde.

Varje arbetstagare i ett EG-land har med vissa förbehåll frihet att söka och inneha anställning i annat EG-land på samma villkor som dettas egna medborgare. Rörelsefriheten omfattar också familjen. Särskilda arbetstillstånd för medborgare i annat EG-land får inte krävas. Ej heller får man tillämpa principer om företrädesrätt för inhemska medborgare. Förordningen förbjuder all på nationalitet grundad diskriminering mellan medlemsstaternas medborgare såvitt gäller sysselsättnings- och arbetsvillkor. Alla på denna grund diskriminerande klausuler i kollektivavtal och individuella arbetsavtal ogiltigförklaras i förordningen. Arbetstagare från annat EG-land och deras familjer har också rätt till samma sociala och skattemässiga förmåner som de inhemska arbetstagarna. Särskilda regler säkerställer rätt att få ingå i socialförsäkringssystem och att få intjänade socialförsäkringsförmåner tillgodoräknade vid flyttning till annat medlemsland. Reglerna har direkt effekt så att de kan åberopas av enskilda både i civilrättsliga arbetsförhållanden och inför myndighet, t ex i socialrättsliga angelägenheter. (Se vidare bl a Bergquist, Arbetsmarknaden inom EG, Skrifter utgivna av IFIM nr 39, 1987).

För att ytterligare underlätta rörligheten över gränserna inom EG och öka medborgarnas känsla av gemenskap, infördes 1985 ett s k EG-pass. Det är dock ej fråga om en passunion utan närmast en gemensam utformning av passen.

Från svensk synpunkt är att notera att reglerna endast gäller till förmån för personer som är medborgare i ett EG-land, däremot ej för t ex svenskar som länge varit bosatta inom EG. Medborgarskapskravet gäller dock ej för medföljande familj (make och underåriga barn). Härigenom kan t ex en svenska, som är gift med en dansk vilken tagit arbete i annat EG-land och medfört familjen, åberopa sig på reglerna såsom arbetssökande även om hon är svensk medborgare.

Från rättspraxis kan nämnas ett mål (167/73), där EG-kommissionen förde talan mot franska staten för brott mot art 48 RomF genom att Frankrike tillämpade en bestämmelse i Code du travail maritime, enligt vilken viss del av besättningen på franska handelsfartyg skulle vara fransmän. EG-domstolen biföll kommissionens talan och fann

bestämmelsen innebära en konventionsstridig diskriminering grundad på nationalitet mellan arbetstagarna i de olika medlemsstaterna.

I sammanhanget kan nämnas att medlemsstaterna behållit huvudinflytandet på socialpolitikens område. Två betydelsefulla gemensama organ märks dock: Europeiska investeringsbanken, som särskilt ger krediter för investeringar i regionalt mindre utvecklade områden och Europeiska socialfonden, som har ett arbetsmarknadspolitiskt syfte och främst ger bidrag till arbetstagares omskolning.

EG:s regionalpolitik stöder sig på inledningen till Romfördraget, där det står att EG skall verka för att minska klyftan mellan olika områden och minska eftersläpningen för mindre gynnade områden. Även i enhetsakten betonas den ekonomiska och sociala utvecklingens betydelse för EG.

År 1975 inrättades Europeiska regionalutvecklingsfonden och den disponerar ca 10 procent av EG:s budget. Pengarna används huvudsakligen till bidrag till projekt i svagt utvecklade jordbruksområden (sydvästra Frankrike, västra Irland, Spanien, Portugal och Grekland) och i områden vars välstånd baserats på numera krisdrabbade industrier (Storbritannien, Frankrike och Grekland). Regionalt stöd inom EG ges även via Europeiska investeringsbanken, Europeiska socialfonden och jordbruksfonden.

Konkurrenspolitiken

Såsom en hörnsten i integrationen kan man beteckna konkurrenspolitiken och de därpå byggda konkurrensreglerna (Stenberg i Svensk rätt i omvandling, Sthlm 1976 s 473 ff). I art 3 f RomF anges sålunda bland de grundläggande medlen för förverkligandet av den ekonomiska gemenskapen "upprättandet av en ordning som säkerställer att konkurrensen inom den gemensamma marknaden inte förvanskas". I detta syfte har EG framför allt utvecklat ett omfattande system för förbud och kontroll av konkurrensbegränsningar. Dessa praktiskt mycket viktiga regler behandlas nedan i kap 8.

EG:s ekonomiska system står helt klart på marknadsekonomins grund. Även om konkurrens är huvudprincipen finner man dock både på EG-planet och i vissa medlemsstater rätt starka inslag av offentlig reglering och dirigerings av ekonomisk verksamhet. Att märka är också att den företagssektor, som helt eller i huvudsak ägs av det offentliga, har stor omfattning och betydelse i åtskilliga EG-länder, inte minst Frankrike, Italien och Grekland. Den allmänna trenden går dock idag mot privatisering. Det kan nämnas att art 222 RomF stadgar att fördraget inte skall "i något hänseende ingripa i medlemsstaternas egendomsordning". Innebörden av bestämmelsen är omdiskuterad, men denna synes närmast avse att säkra medlemsländernas rätt att själva besluta rörande äganderättens struktur, inbegripet beslut om socialisering av företag.

Offentliga företag är enligt huvudregeln underkastade Romfördragets diskrimineringsförbud och konkurrensregler (art 90 p 1 RomF), dock med modifikationer bl a såvitt gäller företag som tillhandahåller allmännyttiga tjänster (art 90 p 2 RomF). Förekommande statliga handelsmonopol i medlemsstaterna (t ex tobaks- eller tändsticksmonopol) får inte tillämpas diskriminerande (art 37 RomF). De anses oförenliga med grundtankarna bakom den gemensamma marknaden och befinner sig under avveckling (se vidare bl a Bernitz i TfR 1973 s 514 ff).

Statliga stödåtgärder är en inom EG mycket uppmärksammas problemkrets. Dylåka åtgärder förekommer i stor utsträckning i EG-länderna, liksom på andra håll, och kan ta sig många olika former. Förutom kontantstöd märks skattefördelar, kredit- och räntefavorer m m. För EG gäller det primärt att tillse att stödåtgärder inte ges en sådan utformning att de snedvrider konkurrensförutsättningarna till de inhemska företagens fördel. Något mera generellt förbud mot stödåtgärder är det dock inte fråga om.

Enligt huvudregeln i art 92 RomF gäller förbud mot selektiva stödåtgärder, som gynnar vissa företag eller viss produktion och som påverkar handelsutbytet mellan medlemsstaterna så att detta förvanskas. Undantag kan dock göras, och görs också i stor

utsträckning, för regionalstöd till ekonomiskt eftersatta områden (t ex Syditalien, Grekland och Irland) och för sektorsstöd till särskilt utsatta näringsgrenar. I praktiken agerar kommissionen framför allt inom ramen för förhandlingar med medlemsstaterna, där man söker tillse att stödåtgärderna i görligaste mån får en från gemenskapssynpunkt neutral utformning. Kortfristiga stödåtgärder i syfte att rekonstruera krisföretag eller krisbranscher (t ex ett stort bilföretag) synes i huvudsak godtas. Däremot är det en i praxis fast etablerad regel att inte godta statsstöd till export från ett medlemsland till ett annat. I art 93 skiljs mellan redan existerande stödåtgärder och nya stödåtgärder (p 3). För de förstnämnda gäller att de regelbundet skall ses över och om kommissionen finner att stödåtgärden inte är förenlig med art 92, skall den upphävas eller jämkas inom en fastställd frist. Nya stödåtgärder som en medlemsstat planerar måste anmälas till kommissionen för att undantag skall medges. Om den införs innan kommissionen har fattat beslut, eller mot ett beslut av kommissionen, kan mottagaren bli tvungen att betala tillbaka.

3.6 Lagharmonisering

Syfte och inriktning

Ett viktigt led i integrationssträvandena, vars betydelse sträcker sig långt utöver själva gemenskapsrätten, utgör harmonisering (rapprochement, Angleichung, approximation, tilnaermelse) av medlemsländernas nationella lagstiftning. Härmed avses inte en unifisering utan ett inbördes närmande för undanröjande av olikheter i rättsregler "i den utsträckning den gemensamma marknadens funktion så erfordrar" (art 3 h RomF). Man strävar efter att undanröja sådana rättsliga olikheter, som hindrar ett obundet flöde av varor och tjänster inom EG eller förvanskar de inbördes konkurrensförutsättningarna för företag belägna i skilda medlemsländer.

Harmoniseringsåtgärderna har till stor del en markerat praktisk-ekonomisk karaktär och utgör ett viktigt medel för förverkligandet av

EG:s integrationssyften. Denna konkreta målinriktning skiljer i viss mån verksamheten från sådant mer allmänt och långsiktigt arbete på att utjämna rättsliga olikheter, som bedrivs inom en del andra internationella organ och sedan gammalt brukat tillmätas stor betydelse i Norden (se 2.7). Allmänna regler om förfarandet vid lagharmonisering ges i art 100-102 RomF men härutöver finns speciella föreskrifter om harmonisering av rättsregler på skilda håll i fördraget. Den nya europeiska enhetsakten kompletterar Romfördraget med ytterligare regler ang lagharmonisering (art 100A och 100B RomF) i syfte att driva fram den lagharmonisering som krävs för upprättandet av den inre marknaden till utgången av år 1992.

Vanligen genomförs harmoniseringsåtgärderna genom utfärdande av direktiv, men även andra former förekommer såsom ingående av särskilda konventioner och bestämmelser utfärdade enligt art 235 RomF (se 3.3). Utfärdade direktiv binder, som framhållits i 3.3, medlemsstaterna att förändra sin lagstiftning så att den uppfyller direktiven.

Nytt genom art 100A är att harmoniseringsbeslut som syftar till att upprätta den inre marknaden kan fattas med kvalificerad majoritet. I artikeln ges vidare möjlighet för medlemsstater att tillämpa egna regler om det är nödvändigt för att skydda allmän ordning, hälsa, liv, miljö, arbetsmiljö m m. Kommissionen skall granska reglerna, så de inte är ett medel för godtycklig diskriminering. En annan undantagsmöjlighet ges genom att kommissionen genom en skyddsklausul i harmoniseringsbeslut kan ge medlemsstater rätt att vidta tillfälliga skyddsåtgärder under EG:s kontroll.

Harmoniseringsarbetet går till stor del ut på att genom enhetliga regler undanröja tekniska handelshinder (om begreppet, se 2.1), som hindrar ett fritt varuflöde mellan medlemsstaterna. Även om resultaten inte alltid motsvarat kommissionens ambitiösa målsättningar, har ett stort antal direktiv utfärdats, t ex om märkning av farmaceutiska produkter, konserveringsämnen i livsmedel, typgodkännande av fordon och släpvagnar, bestämmelser för mätinstrument, gemensamma normer för kosmetika. I arbetet med direktiv för olika varugrupper fäster man särskilt avseende vid behovet av konsumentskydd mot skadebringande produkter m m.

I arbetet på att åstadkomma ökad harmonisering genom undanröjande av tekniska handelshinder orsakade av handelshindrande lagstiftning i medlemsstater använder sig kommissionen i betydande utsträckning av art 30 RomF. EG-domstolen har i ett stort antal avgöranden på talan av kommissionen bedömt sådan lagstiftning utgöra "åtgärd med motsvarande verkan" och därigenom var förbjuden enligt art 30 (se ovan under 3.4 om Cassis de Dijon-principen). På denna väg har ett stort antal nationella bestämmelser, som verkat handelshindrande och stått i vägen för en harmonisering, kunnat undanröjas.

EG:s ministerråd antog 1985 regler om en ny metod för undanröjande av tekniska handelshinder ("the new approach"), såsom ett led i arbetet på effektivare beslutsformer och förverkligande av den inre marknaden. Istället för att som tidigare försöka införa en gemensam standard som är lika för alla medlemsländer har EG nu börjat, där det befinnas lämpligare, utarbeta gemensamma minimistandarder angående t ex säkerhet och skydd för liv och hälsa. De varor som godkänts av ett kontrollorgan i ett medlemsland skall kunna säljas i övriga medlemsländer utan att behöva godkännas på nytt. Medlemsländerna får ha strängare regler än minimistandarderna, om dessa inte innebär att nya handelshinder införs.

De nödvändiga tekniska specifikationerna skall utarbetas av de europeiska standardiseringsorganen CEN (Comité Européen de Normalisation) och CENELEC (CEN Electronique). Specifikationerna är inte tvingande, men uppfylls kraven får varorna säljas fritt inom EG, annars måste tillverkaren visa att standarden är uppfylld på något annat sätt. I standardiseringsorganen kan även Sverige delta.

Lagharmoniseringens ambitionsnivå har emellertid höjts vida över specialbestämmelser som utgör tekniska handelshinder och liknande och allt större delar av bl a civilrätten har kommit att omfattas (hittills dock inte familjerätten). Aktiviteterna har varit omfattande inom bl a bolagsrätten och immaterialrätten. Andra centrala områden som berörs är den indirekta beskattningen och den internationella privat- och processrätten.

Bolagsrätten inom EG

Inom EG bedöms samordning mellan medlemsstaternas associationsrättsliga lagstiftning vara av vikt för den gemensamma marknadens funktionsduglighet (se bl a art 54 p 3 g och 220 RomF). Man är särskilt angelägen om att skapa ändamålsenliga former för företag som driver sin verksamhet i två eller flera medlemsländer. När det gäller att nå de eftersträlvade syftena går man fram efter flera vägar. En av dessa är utfärdande av direktiv om harmonisering av medlemslänternas aktiebolagslagstiftning, de s k bolagsdirektiven. Kommissionen har lagt fram ca tio förslag till sådana, av vilka sju hittills har antagits av ministerrådet.

Det första bolagsdirektivet, som kom redan 1968, gäller bl a publicering av registerhandlingar och bolagsföreträdares behörighet. Det andra direktivet av 1976 ställer krav på bolagens kapitalstruktur. Det tredje direktivet, av 1978 gäller formerna för fusion mellan aktiebolag i ett medlemsland. Det fjärde direktivet, också av 1978, gäller årsredovisningars utformning och offentlighet. Det sjätte direktivet, utfärdat 1982, behandlar kraven på emissionsprospekt inför børsintroduktion och formerna för uppdelning av bolag. Det sjunde direktivet (av 1983) rör koncernredovisning och det åttonde (av 1984) kompetenskrav för revisorer. Det femte direktivet föreligger ännu bara som ett förslag. Det rör utformningen av ledningsorganen i aktiebolag och även formerna för arbetstagares medinflytande härvidlag. Därtill håller ett nionde förslag på att utarbetas i olika koncernrättsliga frågor.

Som framgår gäller direktiven och direktivförslagen stora delar av aktiebolagsrätten och åsyftar genom sin detaljerade karaktär en omfattande harmonisering.

EG-länderna har inte som i Sverige en enhetlig aktiebolagsform utan i allmänhet två aktiebolagsformer, varav en är avsedd för mindre och medelstora företag och har ett förenklat regelsystem. I Danmark fann man det i samband med EG-inträdet nödvändigt att efter kontinentalt mönster, bl a det tyska GmbH (Gesellschaft mit beschränkter Haftung)

införa en särskild bolagsform för mindre företag, anpartsselskab (ApS). I Sverige har man hittills avvisat lösningen med två bolagsformer utan personlig ansvarighet och föredragit den enhetliga aktiebolagsformen.

Strävandena inom EG går emellertid längre och man vill göra det möjligt att driva verksamhet i två eller flera EG-länder inom ramen för ett och samma aktiebolag. I dagens läge måste verksamheten normalt drivas genom dotterbolag i varje land och då följa den där gällande inhemska lagstiftningen. Fusioner över de nationella gränserna ställer sig ytterst komplicerade. Dessa förhållanden anses uppställa praktiska och psykologiska hinder för företagen att utnyttja den gemensamma marknaden fullt ut och är givetvis föga förenliga med planerna på en ekonomisk union. För att tillgodose dessa syften har kommissionen lagt fram ett mycket omfattande och ambitiöst förslag (reviderat 1989) om tillskapande av en särskild associationsform på EG-planet för stora aktiebolag, europabolag (societas europea, SE).

Europabolagen skall enligt förslaget helt följa gemenskapsrättsliga regler och bestå vid sidan av nationell aktiebolagslagstiftning. (De skulle därigenom bli en egen bolagsform inom EG.) Genom europabolagen skulle en i bl a prestigehänseende neutral form skapas för samarbete, sammanslagning och koncernbildning över gränserna. Förslagen har emellertid varit politiskt kontroversiella främst på den grunden att arbetstagarna föreslagits få en med aktieägarna styrkemässigt likvärdig representation i europabolagets ledning, s k paritetsrepresentation. Detta har dock modifierats, så att det i förslaget från 1989 ges tre olika modeller för arbetstagarnas inflytande. Enligt den första modellen väljer arbetstagarna mellan en tredjedel och hälften av ledamöterna i styrelsen och enligt den andra väljer arbetstagarna medlemmar till en kommitté som är garanterad att få information och att konsulteras inför viktiga beslut. Den tredje modellen ger möjlighet att sluta en typ av medbestämmandeavtal, i vilket samma rättigheter och möjligheter för arbetstagarna som finns i de två tidigare modellerna garanteras. Inom de olika EG-länderna finns i dagens läge klart skilda synsätt när det gäller förhållandet mellan

företagsledning och arbetstagare. Västtyskland har ett omfattande arbetstagarinflytande, Storbritannien har det inte.

Från juli 1989 är det inom EG möjligt att bilda européiska ekonomiska firmagrupper (European Economic Interest Grouping). Denna nya samarbetsform på EG-planet riktar sig främst till små och medelstora företag inom medlemsstaterna. Dessa har tidigare haft legala svårigheter att samarbeta över gränserna inom EG. Firmagrupperna är avsedda att användas för specifika gemensamma projekt. De skall fungera som en sidogren i förhållande till medlemmarnas huvudverksamhet, t ex inköps- eller försäljningssamverkan. (Se bl a Mattsson, Europeiska ekonomiska firmagrupper, Skrifter utgivna av IFIM nr 52, 1989.

Immaterialrätten inom EG

Inom patenträtten har viktiga resultat nåtts. År 1977 trädde den europeiska patentkonventionen i kraft (European Patent Convention, EPC). Genom denna upprättades ett nytt europeiskt patentverk med säte i München (European Patent Office, EPO). Det europeiska patentverket handlägger och prövar patentansökningar som görs enligt konventionen och meddelar s k europeiskt patent. Ett europeiskt patent har i princip samma rättsverkan som ett nationellt patent i de stater som omfattas av patentet (det är alltså ett slags internationellt patent). Den europeiska patentkonventionen står öppen också för europeiska länder utanför EG och bl a Sverige har anslutit sig. Detta har föranlett 1978 års omfattande ändringar i patentlagen (ingående dokumentation i prop 1977/78:1 del A-C, se vidare bl a Jacobsson i NIR 1978 s 149 ff). Även svenskar kan i München söka europeiskt patent som omfattar Sverige.

Inom EG är emellertid den europeiska patentkonventionen avsedd att kompletteras av den s k marknadspatentkonventionen (Community Patent Convention, CPC), som dock ännu ej trätt i kraft. Enligt denna konvention skall europeiskt patent i princip meddelas endast gemensamt för samtliga EG-stater i form av ett s k marknadspatent (community

patent). Marknadspatentet skall efter en övergångstid gälla inom hela EG och fullt ut regleras av enbart gemenskapsrättsliga regler. Det skall beviljas av det europeiska patentverket. Nationella patent, beviljade av nationella patentmyndigheter, skall dock fortsatt finnas kvar inom EG. Inom EG betraktas upprättandet av ett enhetligt marknadspatent, tänkt särskilt för uppfinningar som företag vill skydda inom hela EG, som ett viktigt led i vidareutvecklingen av den gemensamma marknaden. Grundkonstruktionen - ett nytt, för hela EG enhetligt och gemensamt system uppbyggt på EG-planen och avsett att fungera vid sidan av bestående nationell lagstiftning - påminner om europabolagsförslaget.

Förslag föreligger om att inom EG upprätta ett system med europeiska varumärken. Här föreligger långt avancerade förslag och ett direktiv om harmonisering av medlemsstaternas nationella varumärkesrätt (89/104) har redan utfärdats. Företagen föreslås efter ansökan hos en europeisk varumärkesmyndighet kunna få registrering av ett europeiskt varumärke, gällande för hela EG. En pådrivande faktor bakom förslaget är, liksom i fråga om marknadspatentet, EG-kommissionens strävan att uppnå regler som motverkar att immateriella ensamrätter används för konkurrensbegränsning (se 8.5 nedan). Liknande synpunkter ligger delvis bakom det pågående arbetet på harmonisering av delar av upphovsrätten (se bl a Lars Pehrson, EG och immaterialrätten, Juridiska fakultetens i Stockholm skriftserie nr 4, 1985, dens i Tfr 1989 s 497 ff).

Annan civilrätt m m

Andra områden inom civilrätten, som särskilt berörs av harmoniseringsarbetet är bl a konsumenträtten, försäkringsrätten, miljörätten och agenträtten.

Mycket betydelsefullt är att ministerrådet efter många års arbete och motsättningar mellan medlemsländerna år 1985 har beslutat om ett direktiv angående produktansvar (85/374). Produktansvarsdirektivet bygger på regeln att producenter skall ha strikt skadeståndsansvar för

skadevållande defekter hos tillverkade produkter. Sådant ansvar åvilar även producenter av delar som ingår i annan produkt, om dessa orsakar skada, samt importörer av defekta produkter. Det är inte möjligt att friskriva sig från skadeståndsansvaret. Ansvaret omfattar personskador och större saksador orsakade av konsumentprodukter. Medlemsstaterna är skyldiga att inom tre år ha genomfört sådan lagstiftning att de uppfyller direktivets krav. De får dock sätta ett "tak" för den totala skadeståndsskyldigheten för personskador orsakade av identiska produkter med samma skadevållande egenskaper. Taket får dock inte sättas lägre än 70 miljoner ECU. (Ang enheten ECU se 7.2 nedan.) Produktansvarsdirektivet utgör en viktig bakgrund till det arbete som nu pågår i Sverige med att genomföra en särskild produktskadelag.

Till grund för EG:s arbete i övrigt på konsumentområdet ligger ett särskilt, av ministerrådet antaget program för EG:s konsumentpolitik. Till de konkreta resultaten hör ett direktiv om vilseledande reklam (84/450). Detta uppställer dock föga långtgående krav. Vidare märks bl a direktiv om konsumentkrediter (87/102). Se till det sagda särskilt Krämer, EEC Consumer Law, Bryssel 1986 (serien Droit et Consommation X).

Inom skatterätten kan nämnas ett mycket viktigt resultat av harmoniseringsarbetet, nämligen direktiven om övergång till mervärdeskatt ("moms") i medlemsstaterna i syfte att ge den generella indirekta beskattningen en enhetlig och konkurrensneutral utformning. Ställningstagandet inom EG påverkade det svenska beslutet att göra en motsvarande omläggning (jfr prop 1968:100 s 25). Inför förverkligandet av den inre marknadens öker EG nu harmonisera momssatserna och förekommande undantag från moms. Däremot har man inom EG ännu inte nått resultat när det gäller harmonisering av den direkta beskattningen.

Domskonventionen

Mellan de ursprungliga medlemsstaterna gäller sedan 1973 en särskild konvention om domstols behörighet och erkännande och verkställighet i annat EG-land av domar i civil- och handelsmål, den s k domskonventionen (Brysselkonventionen). Konventionen har successivt tillträtts av de nya medlemsstaterna och i samband därmed reviderats på vissa väsentliga punkter. Konventionen reglerar inom de områden den är tillämplig de nationella domstolarnas jurisdiktion över svarande med hemvist inom EG. Vidare reglerar den erkännandet och verkställigheten av alla domar meddelade av en EG-domstol inom konventionens tillämpningsområde, oavsett huruvida svaranden har hemvist inom EG eller inte. (se vidare bl a Dashwood m fl, A Guide to the civil jurisdiction and judgements Convention och Pålsson i SvJT 1980 s 497 ff).

Eftersom konventionen är sluten av medlemsstaterna som sådana, har EG-domstolen inte automatiskt kompetens att tolka konventionen. Genom ett särskilt protokoll har dock domstolen tillagts kompetens att ge tolkningsförklaringar efter mönster av art 177 i RomF. EG-domstolens tolkningsförklaringar har i stor utsträckning medfört en ökad rättslikhet mellan medlemsstaterna på det aktuella området. Motsvarande kompetens att tolka fördrag ingångna av medlemsstaterna återfinns även i andra fördrag slutna på basis av art 220 RomF, t ex i konventionen om ömsesidigt erkännande av juridiska personer. Avsikten med dessa bestämmelser om EG-domstolen som auktoritativt tolkningsorgan för de olika konventionerna är densamma som för art 177-förfarandet, dvs att stärka integrationen mellan medlemsstaterna samt förhindra att divergerande tolkningar hindrar utvecklandet av den gemensamma marknaden.

I detta sammanhang bör även nämnas den motsvarande konvention som har slutits - men ännu ej trätt i kraft - mellan EG-staterna och EFTA-staterna, Luganokonventionen. Denna är i allt väsentligt identisk med den nämnda domskonventionen. Luganokonventionen innebär i korthet att regler motsvarande domskonventionen kommer att gälla mellan alla de anslutna staterna. För den nya konventionen har dock EG-domstolen

inte någon tolkningskompetens, utan en uniform tolkning av konventionen är tänkt att uppnås genom att de anslutna staternas domstolar vid tillämpningen tar "tillbörlig hänsyn" till avgöranden av andra domstolar som tillämpat den nya (eller den gamla) domskonventionen. Luganokonventionen har ännu inte ratificerats av Sverige, men den kommer att ansluta vårt land till ett enhetligt västeuropeiskt system för bestämmande av tillämplig lag och ömsesidig verkställighet av förmögenhetsrättsliga domar.

Slutord

Samarbetet inom EG har en allmän betydelse för rättsutvecklingen i medlemsländerna som blir alltmer påtaglig vartefter harmoniseringsarbetet vidgas till nya områden men som sträcker sig långt därutöver. I medlemsstaterna ägnar man större intresse än förr åt varandras rättssystem, och ett närmande sker många gånger indirekt genom att önskemålet om anpassning till rättsläget i andra EG-länder tas i beaktande vid internt lagstiftningsarbete. Även förslag till direktiv och konventioner kan på detta sätt få en faktisk harmoniseringseffekt. Det har även sin betydelse att EG-rätten delvis har direkt effekt i medlemsstaterna och då tillämpas också av nationella domstolar.

I sammanhanget erinras om att EG-domstolen i sin praxis har utbildat allmänna rättsprinciper för gemenskapsrätten på grundval av sådana principer som kan anses gemensamma för medlemsstaternas rättsordningar. Dessa är av tvingande karaktär och omfattar olika rättssäkerhetsprinciper såsom principerna för proportionalitet och non-retroaktivitet. EG-domstolen har på detta sätt stärkt Gemenskapsrättens demokratiska grund och samtidigt ökat dess möjligheter till utveckling.

Sammanfattningsvis framstår EG-rätten som en av vår tids verkligt betydelsefulla juridiska nyskapelser.

4 DE SVENSKA FRIHANDELSAVTALEN

4.1 Utgångspunkter

Det har varit naturligt för Sverige med sin traditionella lågtullspolitik och sitt beroende av en livskraftig och vinstgivande exportindustri att stödja utvecklingen mot en liberalisering av den internationella handeln. Sverige är som framgått bundet av GATT-avtalet (se 2.2) och tar aktiv del i arbetet inom bl a OECD och Europarådet (se 2.5 och 2.6). Den nordiska samarbetsöverenskommelsen har också berörts (se 2.7).

Sveriges frihandelsavtal med EG kan karakteriseras som vårt lands viktigaste internationella fördrag, i vart fall på det ekonomiska området. Rätteligen rör det sig om två avtal, ett med EEC (Europeiska Ekonomiska Gemenskapen) och ett med Kol- och stålunionen (CECA). När det i fortsättningen i framställningen utan precisering talas om frihandelsavtalet med EG avses avtalet med EEC.

Drygt hälften av Sveriges totala export och import följer reglerna i frihandelsavtalet (år 1988 55,7 % av importen och 52,5 % av exporten). Härtill kommer att ytterligare bortåt 20 % av Sveriges utrikeshandel sker med de kvarvarande EFTA-länderna (Norge, Finland, Island, Schweiz och Österrike) med vilka vi har frihandel för industrivaror inom EFTA och som vart och ett har frihandelsavtal med EG som är nästan identiska med det svenska frihandelsavtalet. Som jämförelse kan nämnas att Sveriges handel med statshandelsländerna endast svarar för 3-4 procent av vårt lands totala handelsutbyte. Den närmare fördelningen, som inte förskjutits i högre grad under senare år framgår av denna tabell:

Tillsammanlagda innebär våra frihandelsavtal med EG och EFTA att, med några få undantag, över 70 procent av all export från och import till Sverige sker tullfritt och i princip utan hinder av andra export- eller importrestriktioner. Detta är av utomordentligt stor ekonomisk betydelse och har givit exportindustrin nya möjligheter, samtidigt som den svenska marknaden öppnats för ökad konkurrens från utländska industrivaror.

Frihandelsavtalet med EG ingicks 1972 och trädde i kraft 1 jan 1973. Det har alltså nu varit i tillämpning i mer än 17 år. Avtalet har otvivelaktigt varit mycket framgångsrikt vad gäller uppnåendet av dess primära mål. Tullar och kvantitativa restriktioner i handeln med industrivaror har avskaffats helt och tillämpningen av avtalet har varit ganska konfliktfri, bortsett från den olyckliga svenska åtgärden 1975 att införa kvantitativa importrestriktioner på importen av skor från bl a EG och EFTA utan föregående konsultationer under åberopande av försörjningsberedskapen i kris- och krigstider (se nedan 5.2). År 1984 förklarade sig EG och EFTA-länderna i den betydelsefulla Luxemburg-deklarationen ense om att vidareutveckla samarbetet. Siktet är inställt på att skapa ett "European Economic Space" (EES), som skall vara "dynamic and homogenous". EG har erbjudit EFTA-länderna ett omfattande samarbete som omfattar alla de grundläggande fyra friheterna (se härom 4.1 ovan) och som sker inom en omfattande legal ram, se vidare i slutet av detta kap.

Mot denna bakgrund skulle man kunna tro att frihandelsavtalet under sin ganska långa tillämpningstid hunnit bli ett också från rättslig synpunkt välutvecklat dokument, kring vilket det utbildats en betydande praxis och litteratur. Så är dock inte alls fallet. Avtalet är kortfattat och tolkningen av många av dess mest centrala bestämmelser är fortfarande osäker eller rent av dunkel. Härtill kommer att avtalet saknar en ordning för rättslig lösning av tvister. Skillnaden är slående om man jämför med EG-rätten och den utveckling som skett där på grundval av EG-domstolens omfattande praxis och en rikt flödande juridisk doktrin. Den juridiska litteraturen kring frihandelsavtalet är inte särskilt omfattande. Sålunda saknas någon kvalificerad juridisk kommentar, både i Sverige och i övrigt.

Sett från juridisk synpunkt kommer även andra aspekter in i bedömningen. Det svenska författningsmaterial, som direkt rör internationell handel, ter sig vid en rättslig bedömning till stora delar såsom föga genomarbetat, även om tullagstiftningen genomgått en omfattande modernisering. En samlad utrikeshandelslagstiftning saknas. Sammanfattningsvis framstår alltså den internationella marknadsrätt, som direkt berör Sverige, såsom tämligen diffus och outbyggd. I detta kapitel behandlas framför allt Sveriges relationer med EG och i viss mån EFTA-konventionen, medan vår inhemska import- och exportlagstiftning, inbegripet tullrätten, tas upp i kapitel 5.

4.2 EFTA-konventionen

Såsom utvecklats i 2.6 utgjorde bildandet av EFTA 1960 väsentligen en konsekvens av tillkomsten av EG. Inom EFTA avvecklades under 1960-talet tullar och andra direkta importhinder för industrivaror med ursprung i medlemsländerna. Man nöjde sig dock i stort sett med det samarbete som ansågs erforderligt för uppgiften att skapa och vidmakthålla ett frihandelsområde. En grundläggande orsak härtil var alltifrån början oklarheten om medlemsländernas framtida relationer till EG. Med hänsyn härtil begagnade man en "pragmatic approach" när EFTA-konventionen utarbetades och gjorde denna föga omfattande och delvis rätt opreciserad. Under de år som sedan gått har obenägenheten att ge EFTA-samarbetet fastare legala former bestått och givit detta en mer informell inriktning än EG-arbetet, som ju präglas av fasta juridiska former.

Sedan de tidigare EFTA-medlemmarna Storbritannien och Danmark utträtt och EG slutit frihandelsavtal med de kvarstående länderna, har EFTA:s betydelse som organisation väsentligt reducerats. EFTA består dock som frihandelsorganisation mellan de kvarvarande staterna, och EFTA-konventionen har med vissa justeringar förblivit gällande. Av särskilt intresse från svensk synpunkt är att våra grannländer Norge och Finland tillhör EFTA. Övriga medlemmar är Schweiz, Österrike samt Island. År 1986 inträdde dittillsvarande EFTA-landet Portugal i EG.

Frihandeln inom EFTA omfattar industrivaror, däremot i huvudsak inte jordbruksprodukter. Man tillämpar ursprungsregler, numera anpassade efter EG:s system. Den institutionella ramen kring EFTA är okomplicerad. För konventionens tillämpning finns ett råd som vid sin sida har ett sekretariat förlagt till Genève. Tvister har väsentligen kunnat lösas genom informella överläggningar och särskilt samrådsförfarande. Domstolsförfarande saknas och någon klarläggande rättspraxis kan knappast sägas ha utbildats.

EFTA-konventionen innehåller särskilda s k konkurrensregler i syfte att hindra att konkurrensen inom frihandelsområdet förvanskas (härom närmare Bernitz, Marknadsrätt s 224 med hänv). Det gäller statliga stödåtgärder, offentlig upphandling, konkurrensbegränsningar, företagsetablering, dumping, och statlig företagsamhet. Reglerna berörs delvis i det följande.

Trots att medlemsantalet minskat har betydelsen av EFTA under den senaste tiden ökat, främst som en samarbetsorganisation i förhållande till EG. Inom EG föredrar man att samarbeta och förhandla med EFTA-länderna som helhet, representerade av EFTA som organisation. som

4.3 Sveriges avtal med EG - tillkomst och syfte

Den västeuropeiska integrationsutvecklingen, som lett fram till det utvidgade EG och de nuvarande frihandelsavtalen, har behandlats översiktligt ovan i kapitel 2.6. För Sverige har EG-frågan alltsedan slutet av 1950-talet utgjort ett av landets viktigaste problem. De officiella ståndpunktstagandena har präglats av viss oklarhet och osäkerhet som delvis dolt bakomliggande meningsmotsättningar. Man har sökt balansera mellan å ena sidan de starka ekonomiska realiteter, som ansetts tala för en nära anknytning till eller ett medlemskap i EG, och å andra sidan utrikespolitiska betänkligheter och önskemål om bevarande av största möjliga interna handlingsfrihet i ekonomiskt-politiska frågor. Däremot har europarörelsen som ideologi spelat en mycket tillbakaskjutet roll i Sverige jämfört med i Kontinentaleuropa.

Överhuvud taget verkar svensk EG-debatt ganska omedveten om europaideologins existens och starka bas i många EG-länder.

Sverige satsade under 1950-talet helhjärtat på tillkomsten av ett allmänt västeuropeiskt frihandelsområde inom ramen för dåvarande OEEC (föregångaren till OECD). Frankrikes, Västtysklands, Benelux-ländernas och Italiens beslut att bilda EEC med dess väsentligt längre gående ekonomiska samarbetsmål och det efterföljande misslyckandet att knyta övriga västeuropeiska länder till EEC i form av en "yttre ring" eller liknande utgjorde från svensk synpunkt väsentliga bakslag, särskilt som man tidvis trott sig stå nära målet. Tillkomsten av en allmän västeuropeisk frihandelsorganisation, som sedan hade kunnat vidareutvecklas successivt, skulle ha passat Sverige väl. Den gemensamma nämnaren för medlemskapet i det 1960 grundade EFTA och arbetet där har främst varit att de deltagande länderna stått utanför EG.

När förhandlingar om en utvidgning av EG första gången aktualiserades i början av 1960-talet ansökte Sverige 1961 om associering till EG, sedan regeringen avvisat medlemskap. Härvid åberopades artikel 238 i Romfördraget. Några egentliga förhandlingar kom dock aldrig till stånd för Sveriges del, eftersom den tillämnade utvidgningen strandade på det franska vetot mot brittiskt EG-inträde 1963. Härefter inträdde en period inriktad på konsolidering och utbyggnad av EFTA-samarbetet. När utvidgningsförhandlingarna ånyo aktualiserades 1967, ingav Sverige en "öppen" ansökan (det s k brevet från Sverige), där landet ansökte om nära anslutning till EG under hänsynstagande till neutralitetspolitiken, varvid ett svenskt medlemskap i EG inte uteslöts. Denna "öppna" ansökan var i mycket en konsekvens av den nertoning av överstatliga element och utrikespolitiskt samarbete som vid denna tid kunde skönjas inom EG (jfr 3.2 om Luxemburg-kompromissen).

Sedan EG efter de Gaulles avgång som fransk president 1969 ånyo fått en inriktning mot ökad integration och utrikespolitiskt samarbete uteslöt i början av 1971 den svenska regeringen medlemskap i EG med neutralitetsförbehåll såsom en realistisk möjlighet. Bakgrunden

härtill var inte minst den fördjupade syn på EG:s politiska mål på längre sikt som kom till uttryck i den vid denna tid högaktuella Davignon-rapporten. Inför de avgörande förhandlingar som inleddes 1971 ansökte Sverige om en tullunion, byggd på principen om "omfattande, nära och varaktiga ekonomiska förbindelser" med EG under hänsynstagande till neutralitetspolitiken. Den närmare utformningen av ett sådant samarbete konkretiserades i ett svenskt memorandum (av 6 sept 1971, publicerat i Aktuellte i handelspolitiken 1971:5 s 1 ff). Tullunionslösningen skulle ha ställt Sverige i en särställning i förhållande till andra icke medlemskapssökande EFTA-länder som inte hade ansökt om en lika omfattande lösning. Förslaget om en tullunion avvisades från EG:s sida, och i de fortsatta förhandlingarna placerades Sverige i samma kategori som de övriga EFTA-länderna. Några egentliga förhandlingar om en svensk sär lösning grundad på en tullunion kom alltså aldrig till stånd.

Närmast som en konsekvens av de svenska övervägandena om en ev EG-anslutning infördes 1965 i dåvarande regeringsformen den s k EG-paragrafen, numera 10 kap 5§ i 1973 års RF. Denna ger möjlighet för riksdagen att med kvalificerad majoritet delegera konstitutionella befogenheter till mellanfolklig organisation för fredligt samarbete. Paragrafen tillämpades vid Sveriges anslutning 1978 till europeiska patentkonventionen. Enligt denna har beslut om europeiska patent, som meddelats av europeiska patentverket i München, rättsverkan också i Sverige (Se 81 § patentlagen och 3.6 ovan. "EG-paragrafen" analyseras av Ragnemalm i FT 1977 s 167 ff).

Texten till de frihandelsavtal, som Sverige slöt med EG 1972, utarbetades i allt väsentligt inom ministerrådet i Bryssel och är nästan helt identisk med texten i de frihandelsavtal som ungefär samtidigt ingicks med övriga icke medlemskapssökande EFTA-länder. Ett av skälen till EG:s kallsinnighet inför de svenska propåerna om en sär lösning var säkerligen de problem en sådan kunde ha medfört i förhållande till pågående känsliga förhandlingar med de medlemskapssökande länder, i vilka en stark opinion var mot medlemskap, såsom Storbritannien, Danmark och vid denna tid Norge.

Inom EG fann man också en svensk särlösning, som i sak i viss mån skulle ha givit oss ett slags "halvt medlemskap", ytterst svår att passa in i EG:s institutionella struktur (Om utvecklingen och förhandlingarna, se prop 1972:135 s 3 ff och, mer ingående, Viklund, Spelet om frihandelsavtalet, Sthlm 1977 samt, för en rättslig bedömning, Eek i SvJT 1971 s 10 ff).

I Sverige förefaller man dock länge i allmänhet ha varit relativt tillfredsställd med det frihandelsavtal som ingicks med EG 1972, även om avtalet etablerade ett samarbete på en betydligt lägre ambitionsnivå än vad Sverige egentligen hade önskat. Den mest primära målsättningen, nämligen en successiv avveckling av tullarna på industrivaror inom Västeuropa, tillgodosåg emellertid avtalet. Det bedömdes också kunna lägga en grundval för en vidareutbyggnad av samarbetet mellan EG och Sverige genom punktvisa överenskommelser på skilda områden. Fram till nyligen har den svenska EG-politiken primärt följt denna linje: förverkligande av frihandelsavtalet fullt ut i förening med en stegvis ytterligare utbyggnad av samarbetet genom punktöverenskommelser.

I dagens läge framstår emellertid denna ambitionsnivå alltmer som otillräcklig. Den diskussion som fördes i Sverige under 1960-talet och början av 1970-talet om formerna för landets EG-anknytning har härigenom fått en förnyad aktualitet. Som framgått av det föregående har Sveriges officiella hållning gentemot EG genomgått åtminstone fem skilda faser, nämligen:

- 1) ansökan 1961 om associering till EG,
- 2) "öppen" ansökan 1967 om nära anslutning som inte uteslöt medlemskap (med neutralitetsförbehåll),
- 3) ansökan 1971 om en tullunion enligt formeln omfattande, nära och varaktiga ekonomiska förbindelser,
- 4) ingående 1972 av ett frihandelsavtal för industrivaror enligt en för alla EFTA-länder gemensam mall,

- 5) i nuläget förnyade önskemål om en väsentligt mer djupgående anknytning till EG, dock utan att Sverige - till skillnad från Österrike - velat aktualisera frågan om ett medlemskap med någon form av neutralitetsförbehåll. Utrikesutskottet uttalade sig våren 1988 på grundval av regeringens s k EG-proposition klart för ett nära och djupgående samarbete med EG men konstaterade samtidigt att "svenskt medlemskap inte är ett mål för de diskussioner med EG som nu förestår". Utskottet förklarade att förhandlingarna med EG skulle vara förutsättningslösa. Avsikten borde vara att bredda och fördjupa samarbetet med EG på varje område så långt detta är förenligt med neutralitetspolitiken. Inget område borde vara undantaget från förhandlingar. Uttalandet har senare upprepats (utrikesutskottet 1988/89:19 s 14)

Den svenska linjen i EG-frågan ter sig onekligen något krokig sett över åren. Det som Sverige hela tiden helst velat och fortfarande helst önskar, om man ser till vad som framstår som majoritetssuppfattningen, är emellertid ett djupgående ekonomiskt samarbete med ett bibehållet reellt nationellt oberoende i utrikes- och säkerhetspolitiska frågor. Den grundläggande svårigheten ligger däri att EG:s hittillsvarande institutionella och handelspolitiska struktur inte känner någon lämplig form för en dylik djupgående medverkan av en utomstående stat. Den som följer dagens svenska EG-debatt noterar hur de olika lösningsalternativen går igen: medlemskap med neutralitetsförbehåll, associering, tullunion, utbyggt frihandelsområde, punktöverenskommelser, EFTA-länderna som gemensam yttre ring.

4.4 Frihandelsavtalets utformning och omfattning i huvuddrag

Syfte och grunddrag

Frihandelsavtalens syfte skall ses mot bakgrund av avtalens nu skisserade tillkomsthistoria. Syftet är att mellan Sverige och EG etablera ett frihandelsområde i GATT-avtalets mening (jfr 2.2 ovan). I preambeln (inledningen) och art 1 i avtalet Sverige-EEC uttrycks saken så, att syftet är att utvidga de ekonomiska förbindelserna mellan parterna genom stegvis avveckling av hindren för huvuddelen av handeln mellan dem under upprätthållande av rättvisa konkurrensvillkor. Numera är det åsyftade frihandelsområdet upprättat och i funktion fullt ut.

Det måste understrykas att frihandelsavtalet har en starkt begränsad räckvidd om man jämför med vad den på Romfördraget uppbyggda ekonomiska gemenskapen inom EG omfattar. Grundläggande för EG är principen om de "fyra friheterna" som kan sägas utgöra EG:s grundpelare: fri rörlighet för varor, tjänster, personer (arbetskraft) och kapital (se 3.1 ovan). Av dessa fyra grundpelare saknar tre varje motsvarighet i frihandelsavtalet, såväl tjänster som kapital och de enskilda människornas rörelsefrihet faller helt utanför. Av "varor" i Romfördragets mening är det bara industrivaror med ursprung i EG och EFTA som frihandelsavtalet omfattar; utanför faller jordbruksvaror, inbegripet fisk, frukt och grönsaker och även livsmedelsindustrins färdigproducerade produkter. Litet tillspetsat omfattar frihandelsavtalet bara en halv av EG:s fyra friheter.

När frihandelsavtalet kom till i början av 1970-talet var det tullavvecklingen för industrivaror som stod i centrum och EG självt hade delvis inte hunnit så långt på de andra områdena. I dag är bilden helt annorlunda. Avvecklingen av hinder för tjänsternas fria rörlighet går nu fort inom EG. Betydelsen härav ligger i öppen dag när man betänker att bakom den litet suddiga termen "tjänster" (services) döljer sig bl a bank- och annan finansverksamhet, försäkringsverksamhet, transporter, entreprenadverksamhet, teknisk, ekonomisk och juridisk konsultverksamhet samt fria yrken i övrigt. Fri arbetsmarknad inom hela EG utan att det får ställas krav på

arbetstillstånd eller liknande för EG-medborgare är sedan länge förverkligad (se 3.5 ovan). Kvarvarande rester av valutaregleringar och liknande hinder för kapitalets fria rörlighet har nu i huvudsak avvecklats. För att få rätta proportioner på det svenska frihandelsavtalet bör man ha in mente hur stor del av det ekonomiska livet som faller utanför dess tillämpningsområde.

Texten till frihandelsavtalet med Sverige och övriga EFTA-länder utarbetades som nämnts primärt i Bryssel. EG bestämde sig för att erbjuda rest-EFTA-länderna frihandelsavtal med i princip identiskt innehåll. Vid den närmare utformningen blev det med denna utgångspunkt nödvändigt att begränsa sig till vad som kunde framstå som den minsta gemensamma nämnaren, något som i realiteten till betydande del primärt bestämdes av schweiziska synpunkter. Vid utarbetandet av själva fördragstexten har man i stor utsträckning utgått från begreppsbildning och formuleringar liknande dem som används i Romfördraget. Härmed vare dock inte sagt att tolkningen blir densamma (se härom nedan).

Utformningen av frihandelsavtalet har vidare styrts av två grundläggande ståndpunktstaganden från EG:s sida. Den ena har varit att begränsa omfattningen av reglerna i frihandelsavtalet till vad som har bedömts som nödvändigt för att genomföra tullavvecklingen och upprätthålla frihandelsområdets funktion framöver. Den andra har varit att konsekvent utesluta Sverige och andra EFTA-länder från medverkan i EG:s egna beslutande och rådgivande organ.

Trots sina begränsningar måste uppgörelsen med EG betraktas som en framgång för Sveriges handelspolitiska strävanden, eftersom förhandlingarna fördes inför hotet om att vårt land skulle förbli utanför EG:s tullmur.

Avtalet Sverige-EEC avser frihandel för industrivaror och avtalet Sverige-CECA frihandel på kol- och stålområdet. Avtalet med EEC, som här främst behandlas, är det grundläggande, men avtalen har en i huvudsak likartad utformning, bortsett från de omfattande tilläggsprotokollen. EEC-avtalet, som trädde i kraft 1 jan 1973 (SFS

1972:698, SÖ 1973:96), har ingåtts mellan Sverige och EEC som organisation (se 3.4). Avtalet med CECA (SÖ 1973:100) är däremot ingånget inte bara med CECA utan även med dess medlemsstater, vilka ratificerat avtalet.

Se prop 1972:135 och utrikesutskottet 1972:20 ang ratifikation av avtalen samt prop 1972:143 ang vissa följdörfattningar. Om avtalens tillkomst och utformning, Danelius i SvJT 1973 s 97 ff, Wellenstein i Common Market Law Review 1973 s 137 ff. Lidgard i SvJT 1976 s 689 ff, dens, Sverige-EEC och konkurrensen, Lund 1977 s 13 ff.

Kärnan i frihandelsavtalet med EEC är reglerna om tullavveckling för industrivaror och vad därmed hänger samman. Tullar och avgifter med motsvarande verkningar har numera helt avskaffats så att total tullfrihet råder.

Avtalet förbjuder också kvantitativa restriktioner. Det är normalt förbjudet enligt avtalet att införa nya tullar, import- eller exportavgifter eller nya kvantitativa restriktioner i handeln mellan Sverige och EG eller att återinföra tidigare tillämpade hinder av detta slag (art 3 p 1, art 6 p 1, art 7, art 13 p 1).

I frihandelsavtalet märks i övrigt bl a art 13 p 1, enligt vilken åtgärder med motsvarande verkan på import som kvantitativa restriktioner skall avskaffas och inte får återinföras, samt undantag de från art 13 p 1 som uppställs i art 20 enligt vilka förbud eller restriktioner mot import eller export tillåts till den del de motiveras av intresset att skydda liv och hälsa, allmän ordning och säkerhet, skydd för immaterialrättigheter m m. Dessa regler motsvarar till lydelse nära art 30 och 36 i Romfördraget. (Ang art 20 och immaterialrätten se 8.5 nedan.) Enligt ett nyinfört tillägg till frihandelsavtalet (art 13 A, se prop 1989/90:10) gäller ett motsvarande förbud för kvantitativa exportrestriktioner och åtgärder med motsvarande verkan.

Frihandelsområdet omfattar icke sådana länder med vilka EG slutit associations- eller handelsavtal, t ex Lomékonventionens medlemsstater (se 3.4). Avtalet berör i princip inte Sveriges tull- och handelspolitik mot tredje land, även om det i praktiken i viss mån kan begränsa rörelsefriheten.

Ursprungsreglerna

En viktig begränsning i frihandelns omfattning är att tullfriheten bara omfattar varor som har sitt ursprung i Sverige, EG eller under vissa betingelser andra EFTA-länder. Detta är en följd av att avtalet endast etablerat ett frihandelsområde och inte en tullunion (se 2.2). Skillnader mellan Sverige och EG i de tulltaxor som tillämpas mot utomstående länder (tredje land) medför nämligen att särskilda ursprungsregler måste uppställas för att hindra kringgåenden. I den mån det t ex är Sverige som tillämpar lägre tulltaxa än EG, skulle annars import till EG från tredje land kunna ske över Sverige för tullfri vidarebefordran till EG. Tyvärr utgör ursprungsreglernas komplicerade och delvis restriktiva karaktär ett betydelsefullt handelshinder som EFTA-länderna trots många försök hittills endast partiellt kunnat få EG att ändra på.

Ursprungsreglerna (avtalets protokoll 3) har överförts till svensk rätt främst genom den särskilda frihandelsförordningen (1977:1194). Man har funnit det nödvändigt att från ursprungssynpunkt detaljreglera olika situationer, där det i färdigvaror ingår råvaror och halvfabrikat som importerats från utomstående länder. Reglerna ställer företagen inför betydande administrativa problem, särskilt som exportvarors ursprung måste styrkas i det enskilda fallet med varucertifikat. Vissa förenklningar har dock införts, främst att betrodda exportföretag (för svensk del de allra flesta) givits möjlighet att själva med stöd av tillstånd av respektive tullmyndighet upprätta certifikat utan att behöva uppvisa varan resp dess material vid varje exporttillfälle (s k förenklad exportprocedur, 8 § frihandelsförordningen). Dessutom gäller förenklade regler för försändelser av varor av lägre värde. I Sverige gäller också en allmän förordning om varors ursprung (1984:59). Enligt dess 2 § skall varor, som är framställda genom bearbetning i mer än ett land, anses ha sitt ursprung i det land där de sist har undergått väsentlig bearbetning. Härmed förstås sådan bearbetning som har varit avgörande för varornas form och beskaffenhet.

Härtill kommer en rad särbestämmelser i syfte att bibehålla tullfri handel EFTA-länderna emellan. Från svensk och övriga EFTA-länders sida

är man angelägen att få till stånd genomgripande förenklingar av ursprungsreglerna, delvis efter mönster av de mera smidiga regler som tidigare tillämpats inom EFTA.

Med vissa förenklingar och utlämnande av detaljer innebär ursprungsreglerna att frihandeln mellan Sverige och EG omfattar

- varor som är framställda i Sverige eller i EG med användning av material härrörande från Sverige eller EG-land
- varor som är framställda i Sverige eller i EG med användning av material härrörande från annat EFTA-land. Regeln avser att bevara frihandeln inom EFTA, men vissa begränsningar gäller
- varor som är framställda i Sverige eller i EG med användning av material härrörande från land som står utanför EG eller EFTA, under förutsättning att varan bearbetats eller behandlats i Sverige eller i EG så att den blir hänförlig till annat tulltaxenummer (dvs kan sägas utgöra ny vara) än envar av de varor som använts som material. På vissa områden gäller dock särskilda undantag eller begränsningar. Praktiskt innebär reglerna betydande begränsningar i svenska företags möjligheter att till EG tullfritt exportera sådana i Sverige framställda varor, i vilka ingår material från tredjeländer (t ex från Östasien).

Lämnas oriktiga uppgifter kan straffansvar inträda enligt 1962 års lag om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration m m (ändrad 1972:798, se prop 1972:143).

Om skadeverkningar uppkommer inom EG genom att svenska företag exporterar varor dit, som de tillverkat med utnyttjande av råvaror eller halvfabrikat som importerats från tredje land till lägre tull än motsvarande tull inom EG (s k tulldisparitet), kan EG under vissa förutsättningar vidta särskilda skyddsåtgärder (art 24, jfr art 12). Sverige har motsvarande möjligheter.

I syfte att förebygga snedvridningar av konkurrensen inom frihandelsområdet gäller särskilda regler om tullrestitution.

Tullrestitution innebär enkelt uttryckt att företag, som importerat tullbelagda varor för att sedan i någon form exportera dem igen, kan på grundval av nationell lagstiftning erhålla återbetalning av erlagd tull. Vanligen rör det sig om utländska delar, råvaror eller halvfabrikat. Frihandelsavtalet har särskilda bestämmelser om förbud mot återbetalning av tull erlagd på varor importerade från tredje land som har använts i framställningen av frihandelsvaror (art 23 i protokoll 3). Härigenom söker man upprätthålla lika konkurrensvillkor och säkerställa att en producent, som önskar åtnjuta tullfrihet på sin export, inte samtidigt skall få fördelen av restitution av tull, t ex för importerade varor.

Samarbetet i övrigt

Såsom redan framgått innehåller frihandelsavtalet mellan Sverige och EG få materiella regler utöver bestämmelser om tullar och ursprung. Frihandelsavtalet saknar t ex ett allmänt förbud mot diskriminering (jfr Romfördragets art 7). Dock förbjuder avtalet parterna att tillämpa interna skatter eller avgifter så att man i EG diskriminerar svenska varor i förhållande till varor med EG-ursprung och vice versa (art 18).

När det gäller dumping har EG också mot svenska företag tillämpat sin i avsnitt 3.4 nämnda antidumpingförordning (nr 459/68) som bygger på GATT:s principer, inbegripet de i 2.2 nämnda skadekriterierna. I anledning av klagomål från företag i branscher med ekonomiskt pressat läge har EG-kommissionen alltifrån slutet av 1970-talet i hög grad aktiverat tillämpningen av antidumpingreglerna. I ett fall (1985-86) avseende export till EG av svenska träskor, har kommissionen fattat beslut om att pålägga en definitiv antidumpingtull om 7 procent. Flertalet fall har dock lett till att företagen åtagit sig att göra "frivilliga" åtaganden i form av prishöjningar varefter ärendet avskrivits. Här är det viktigt att framhålla att Sverige vid tillämpning av EG:s antidumpingregler behandlas som vilket utanförstående tredje land som helst. Den aktiva tillämpningen inom EG av antidumpingreglerna gör dessa till en verklig nackdel för svensk

industri. Enligt frihandelsavtalets art 25 skall dock beslut om påläggande av antidumpingtull mot svenskt företag föregås av konsultationer mellan EG och Sverige.

En uppgift för frihandelsavtalet som särskilt nämns i preambeln och art 1, är att säkerställa rättvisa konkurrensvillkor i handeln mellan Sverige och EG. Avtalet innehåller i art 23 särskilda konkurrensregler, främst riktade mot konkurrensbegränsningar från företags sida. Dessa berörs i 8.7 nedan om konkurrensrätten. Art 23 förklarar vidare att offentliga stödåtgärder, som förvanskar eller hotar att förvanska konkurrensen genom att gynna vissa företag eller viss produktion, är oförenliga med avtalet i den mån de är ägnade att påverka handeln mellan Sverige och EG. Regeln vänder sig mot selektiva stödåtgärder (jfr art 92 RomF, till vilken EG hänvisat i en till avtalet fogad tolkningsförklaring, se avsnitt 3.5 samt prop 1972:135 s 50 f). Praxis, som närmare belyser regelns tillämpning, saknas väsentligen ännu.

För att säkerställa handelsutbytet gäller enligt art 19 att valutarestriktioner inte får riktas mot betalningar och kreditgivning som direkt rör varuutbytet. Här är dock det viktigaste att konstatera att frihandelsavtalet som redan antytts inte berör valuta- och kapitalrörelsefrågor i övrigt.

Man kan peka på en rad viktiga ämnesområden inom den internationella marknadsrätten där man samarbetar inom EG, men som frihandelsavtalet inte behandlar. Hit hör arbetsmarknaden, där vi ej samarbetar med EG utan upprätthåller samma regler för medborgare i EG-länder - utom danskar - som för andra utlänningar. Dessa skall alltså enligt huvudregeln ha arbetstillstånd före inresa till Sverige. Den gemensamma arbetsmarknaden inom EG har behandlats i avsnitt 3.5.

Frihandelsavtalet innehåller inga etableringsregler, vare sig för företag eller enskilda yrkesutövare. Vad som gäller här behandlas i kap 6 om etableringsrätten. Ej heller ger avtalet särskilda regler mot diskriminering vid offentlig upphandling. Tjänster faller också helt utanför frihandelsavtalet.

Avtalet med CECA

Frihandelsavtalet med CECA på kol- och stålområdet är till uppbyggnad och innehåll likartat avtalet med EEC och vissa artiklar är t o m likalydande. Tullfrihet råder.

Sverige har åtagit sig att iaktta vissa marknadsrättsliga regler som rör prissättning på järn och stål och som slagits fast i art 60 ParisF jämte tillämpningsbeslut (CECA-avtalets art 20). Hit hör förbud mot prisdiskriminering och försäljning till tillfälliga underpriser, förpliktelser att offentliggöra tillämpade priser och säljvillkor samt befogenheter för kommissionen att besluta om vissa prisanpassade åtgärder (prop 1972:135 s 27 f, 56 ff). Åtagandet är praktiskt viktigt, bl a genom att det ger den svenska marknaden skydd mot utförsäljning av järn och stålvaror till underpriser, men också principiellt intressant såsom ett exempel på ensidig harmonisering, eftersom Sverige förpliktat sig att följa CECA:s praxis. Genom en särskild lag av fullmaktskaraktär om prisbestämmelserna för järn och stålmarknaden (CECA-lagen, SFS 1972:762) har svensk myndighet givits befogenhet att tillämpa prisreglerna. Med stöd härav har kommerskollegium utfärdat ett flertal meddelanden angående prisbestämmelser för vissa järn- och stålvaror. Grundläggande är KFS (Kommerskollegiums författningssamling) 1973:10/II, där det bl a föreskrivs att företagare skall tillämpa lika villkor vid jämförbara transaktioner (2 §) och offentliggöra sina prislistor och säljvillkor (4 §). Prisdiskriminering har alltså förbjudits.

4.5 Sveriges avtal med EG - administration

Administration

Den administrativa ramen för handhavandet av frihandelsavtalets tillämpning är obetydlig. Särskilda institutioner härför har inte upprättats. För uppgiften att administrera frihandelsavtalen med EEC och CECA och övervaka dessas tillämpning har endast inrättats en blandad kommitté för vardera avtalet. Kommittéerna utgör diplomatiska organ med lika representation för EG och Sverige. Ordförandeskapet utövas omväxlande.

Kommittéerna sammanträder regelbundet för att granska den allmänna tillämpningen av avtalen, antingen ex officio eller på begäran av endera parten. Vid behov kan särskilda arbetsgrupper tillsättas. Förutom att vara ett forum för konsultationer mellan parterna kan kommittéerna utfärda rekommendationer och fatta beslut i vissa särskilt angivna fall, t ex ang ursprungsreglerna. Alla beslut skall dock vara enhälliga, vilket innebär att kommittéerna saknar övernationell kompetens och att ett beslut i själva verket utgör en överenskommelse mellan parterna. Skyldighet föreligger vidare för parterna att utbyta upplysningar och på begäran överlägga med varandra i respektive kommitté.

Skyddsåtgärder

Avtalen löper med ett års uppsägningstid. Kan en tvist inte lösas genom konsultationer och förhandlingar, har enligt frihandelsavtalet med EEC (som vi här begränsar oss till) i sista hand vardera parten rätt att ensidigt och efter eget bedömande vidta skyddsåtgärder såsom införande av tull eller kvantitativa restriktioner. Även under vissa andra förutsättningar kan avtalets regler sättas åt sidan genom att parterna vidtar skyddsåtgärder. Sådana förutsättningar är enligt EEC-avtalet bl a allvarliga störningar inom en sektor av näringslivet, allvarlig försämring av det ekonomiska läget inom en region (art 26), betalningsbalanssvårigheter (art 28) och väsentliga säkerhets- och försvarsintressen (art 21). Sådana åtgärder kan riktas mot helt andra produkter än dem som tvisten rör. Det är en form av det gamla primitiva systemet med retorsion som tillåtet sanktionsmedel inom folkrätten som möter här.

Sverige sökte under förhandlingarna, liksom Schweiz, få infört ett system för juridisk tvistlösning, t ex skiljedom, men detta avvisades från EG:s sida. Saken har dock fortfarande aktualitet och regler om skiljedom har faktiskt införts i några senare tillkomna specialavtal med EG. Enligt min mening ligger det knappast i linje med nutida västeuropeisk rättstradition att helt exkludera ett system för juridisk tvistlösning i en internationell överenskommelse av

frihandelsavtalets karaktär. Dessutom har bristen härpå säkerligen i hög grad bidragit till att avtalets tolkning och tillämpning förblivit juridiskt outvecklad. Formerna för tvistlösning är en mycket viktig punkt i pågående EG-EFTA-förhandlingar an EES.

4.6 Frihandelsavtalets status i EG

Inledning

Frihandelsavtalet är givetvis folkrättsligt bindande för de parter som ingått dem, dvs för vår del Sverige som stat. Frågan är emellertid om det därutöver, liksom till stor del EG-rätten inom medlemsländerna, är direkt tillämpligt utan transformationsåtgärder och om det har direkt effekt, dvs lägger rättigheter och skyldigheter på fysiska och juridiska personer som kan direkt åberopas av dessa inför nationella domstolar och myndigheter. (Se om dessa begrepp och dess tillämpning inom EG-rätten avsnitt 3.3.) Svaret på frågan hänger samman med skillnaden inom folkrätten mellan den monistiska och den dualistiska principen.

Den monistiska principen innebär, enkelt uttryckt, att internationella överenskommelser, som är bindande för ett land, betraktas som en del av den interna rättsordningen utan att särskilda införlivningsåtgärder erfordras. Sådana konventionsregler, som ställer upp klara och ovillkorliga förpliktelser eller rättigheter kan då tilläggas direkt effekt. Den monistiska principen är välkänd i flertalet EG-länder och har accepterats av EG-domstolen för EG-rättens del.

Belysande är Bresciani-målet (87/75). Domstolen fann här att ett i Yaoundé-konventionen (Lomé-konventionens föregångare) intaget förbud mot avgifter med samma verkan som tullar ägde direkt effekt inom EG. Den italienske skinnimportören Bresciani var därför ej skyldig att vid import av djurhudar från Senegal betala en av italienska staten fastställd besiktningsavgift, som befanns ha sådan verkan.

EG-domstolen hade även tillagt handelsavtalet mellan EG och Spanien direkt effekt, innan Spanien hade gått med i EG. (I målet, 52/77, befanns franska importrestriktioner för spanska druvor strida mot avtalets förbud mot införande av kvantitativa restriktioner). Däremot

har domstolen inte velat tillägga GATT-avtalet direkt effekt pga dess mer oprecisa karaktär.

Den dualistiska principen innebär kort uttryckt, att internationella överenskommelser i och för sig bara binder det fördragsslutande landet i folkrättsligt hänseende och blir en del av den interna rättsordningen endast om och i den mån de genom särskilda föreskrifter införlivas med den inhemska rätten. Detta sker normalt genom transformation (särskilda interna författningsföreskrifter utformas som bygger på konventionen) eller genom inkorporation (i författningen föreskrivs att konventionens bestämmelser skall tillämpas såsom intern rätt). I Sverige liksom i de övriga nordiska länderna tillämpas den dualistiska principen (se Internationella överenskommelser och svensk rätt, SOU 1974:100 s 44 ff). Sålunda har både högsta domstolen och regeringsrätten funnit att bestämmelserna i Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna ej gäller direkt för den inomstatliga rättstillämpningen (NJA 1973 s 423, RÅ 1974 nr 61).

Det är emellertid vedertaget att tolka svenska författningsregler mot bakgrund av våra internationella konventionsåtaganden (principen om fördragskonform tolkning). Det är en accepterad tolkningsprincip i Sverige att rättstillämpande organ presumerar att svensk intern rätt står i överensstämmelse med internationell rätt sådan den kommit till uttryck i av Sverige ratificerade internationella konventioner. Detta innebär att om en bestämmelse i svensk rätt kan ges mer än en tolkning inom ramen för normalt godtagna tolkningsprinciper, skall det rättstillämpande organet välja den tolkning som överensstämmer med landets internationella förpliktelser. Principen om fördragskonform tolkning är dock knappast användbar om det föreligger en uttrycklig svensk författningsbestämmelse som står i strid med en ratificerad konventionstext. Som exempel från vårt här aktuella område kan tas en författningsreglering som fungerar som tekniskt handelshinder i förhållande till importörer. (Se bl a Pålsson, EG-rätt s 179 och Internationella överenskommelser och svensk rätt, SOU 1974:100 bl a s 79 ff)

Frihandelsavtalets juridiska status i EG

Grundläggande för EG:s syn på frihandelsavtalets juridiska karaktär är EG-domstolens dom 1982 i Kupferberg-målet (Hauptzollamt Mainz v CA Kupferberg 8 Cie, fall 104/81). Domstolen utgick i detta avgörande från att avtalet är direkt tillämpligt och slog fast att klara och ovillkorliga bestämmelser i avtalet har direkt effekt, dvs de skall omedelbart tillämpas - också i förhållande till enskilda fysiska och juridiska personer - av domstolar och myndigheter inom EG-organisationen och även i de enskilda EG-länderna. Detta avgörande är otvivelaktigt ett "landmark case", i sak ytterst positivt för Sverige och övriga EFTA-länder men samtidigt inte väl i linje med traditionellt svenskt sätt att se på internationella fördrag.

Konkret gällde Kupferberg-målet import av starkvin från Portugal (då ett EFTA-land) till Västtyskland. Importören gjorde gällande att vissa tyska skattebestämmelser diskriminerade starkvin, en importvara, i förhållande till viner av inhemsk produktion och hävdade att bestämmelserna utgjorde en enligt frihandelsavtalet otillåten diskriminering (art 18 p 1 i avtalet med den artikelnumrering som används i frihandelsavtalet Sverige-EG). Tvisten underställdes EG-domstolen av tysk domstol (enligt art 177 RomF). EG-domstolen fann att art 18 p 1 i frihandelsavtalen har direkt effekt inom EG men att de i målet aktuella bestämmelserna inte stred mot denna artikel.

Före Kupferberg-målet var frihandelsavtalens juridiska status omdiskuterad inom EG. Den dominerande uppfattningen var att avtalen i vart fall saknade direkt effekt. I Sverige torde man i samband med avtalets ratificering ha utgått ifrån att så var fallet.

Uppfattningen har i allmänhet ansetts vinna stöd av två viktiga avgöranden 1979 i schweiziska resp österrikiska högsta domstolen som båda rör tillåtligheten av parallellimport i förhållande till varumärkesrättigheter (Omo resp Austro-Mechana-fallen). Härvid är att märka att båda dessa länder tillämpar ett monistiskt synsätt på internationella konventioner, dvs utgår från att dessa i och med ratifikationen blir en del av den interna nationella rättsordningen utan att någon ytterligare inkorporationsåtgärd erfordras. De schweiziska och österrikiska högsta instans-domarna är omdiskuterade men synes innebära, att frihandelsavtalen i och för sig ansetts införlivade med schweizisk resp österrikisk rätt och därigenom direkt tillämpliga men dess bestämmelser bedömdes inte ha direkt effekt. (För hänv se Bernitz i JT 1989-90 s 55.)

När EG-domstolen avgjorde Kupferberg-målet kände den till att ett ställningstagande till förmån för direkt effekt inte kunde motsvaras

av ett reciprokt ställningstagande i EFTA-länderna, i varje fall inte i ett kortfristigt perspektiv. Dessutom hade inte mindre än fyra regeringar i EG-länderna (bl a den danska) begagnat sin rätt att till domstolen framföra synpunkter på fallet amicus curiae och därvid hävdade att det inte förelåg skäl att tillerkänna bestämmelser i frihandelsavtalen direkt effekt. Det hänvisades bl a till att domstolen inte hade tillerkänt GATT-avtalet sådan effekt. Domstolen tog emellertid som redan sagts motsatt ståndpunkt. Som ett viktigt skäl härför framhöll domstolen i sin motivering att det var domstolens ansvar att genom tolkning av frihandelsavtalen säkerställa att dessa skulle komma att ges en enhetlig tillämpning över hela Gemenskapen. Sannolikt har domstolens välkända, allmänt integrationsvänliga, grundsyn också påverkat avgörandet.

Ställningstagandet i Kupferberg-målet till förmån för direkt effekt - den s k Kupferbergdoktrinen - har numera bekräftats i flera senare avgöranden av EG-domstolen, bl a i ett nytt avgörande ang Kupferbergs alkoholimport. Detta har helt klart givit frihandelsavtalen en ny dimension. De kan nu inom EG bli föremål för en rent juridisk argumentation och bedömning till skillnad från de halvt politiska ställningstaganden som ter sig ganska ofrånkomliga i organ av typ blandade kommittén. Det är f ö mycket sällan som rättsliga tvistefrågor tagits upp i blandad kommitté mellan EG och något EFTA-land.

Man kan kalla Kupferberg-avgörandet en "julklapp" till EFTA-länderna. Dessa länder och de däri verksamma företagen fick härigenom, utan något omedelbart krav på reciprocitet, tillgång till en ny möjlighet att hantera fall där EG som organisation eller regeringar eller myndigheter i enskilda EG-länder brutit mot förpliktelser enligt frihandelsavtalen. Före Kupferberg-avgörandet hade i sådana fall diplomatisk aktion normalt varit den enda möjliga vägen att agera. Emellertid är diplomatisk aktion, som dessutom normalt torde utövas med stor försiktighet, sällan ett lämpligt medel att hantera tvister som egentligen borde bedömas av domstol. Detta gäller alldeles särskilt när rättsläget är oklart. Dessutom erbjuder inte diplomatisk

aktion adekvata remedier för företag som behandlats felaktigt. Kupferberg-avgörandet har öppnat den betydligt lämpligare vägen att i sista hand låta EG-domstolen i Luxemburg bedöma detta slags tvister. Det är numera i regel möjligt för ett företag, som anser sig träffat av regler eller förfaranden i ett EG-land som företaget menar strider mot frihandelsavtalet, t ex i form av diskriminerande avgifter eller tekniska handelshinder, att föra talan härom inför nationell domstol i ett EG-land och därvid, om nödvändigt, begära att den EG-rättsliga frågan i målet hänskjuts av den nationella domstolen till EG-domstolen för ställningstagande. Talerätten är härvid inte begränsad till företag med säte i EG. Helt naturligt torde redan själva existensen av en sådan möjlighet verka återhållande på benägenheten att införa icke fördragsenliga föreskrifter.

Den artikel i frihandelsavtalet, som EG-domstolen fann ha direkt effekt i Kupferberg-fallet, var som nämnts (med numreringen i det svenska avtalet) art 18 p 1. Den förbjuder åtgärder eller förfaranden av intern fiskal natur som direkt eller indirekt innebär att varor från en avtalsslutande part (dvs EG eller Sverige) diskrimineras i förhållande till liknande varor med ursprung i den andra avtalsslutande parten. Ett typexempel är speciella skatter eller avgifter på ett visst varuslag som är så konstruerade att de gynnar den eller de produktvarianter som främst tillverkas inom landet. Spörsmålet är emellertid vilka andra artiklar i frihandelsavtalet, som på motsvarande sätt har en så ovillkorlig och klar utformning att de torde ha direkt effekt inom EG.

Till denna kategori hör säkerligen art 3 p 1 i frihandelsavtalet, vari fastslås att ingen ny tull på importvaror får införas i handeln mellan Sverige och EG. Av samma karaktär är artiklarna 6 p 1 och 7 p 1 i avtalet. Den förra svarar nära till art 3 p 1 och förklarar att inga nya avgifter med samma verkan som importtullar får införas i handeln mellan parterna. På liknande sätt slås det helt klart fast i art 7 p 1 att inga exporttullar eller avgifter med samma verkan får införas i handeln mellan parterna. Direkt effekt torde också tilläggas art 18 p 2 som förbjuder att exportvaror ges restitution av interna pålagor med

högre belopp än som svarar mot de pålagor som direkt eller indirekt tagits ut på varorna.

Av ovillkorlig och klar karaktär är också artikel 19 p 1 om löpande betalningar, som slår fast att betalningar som hänför sig till varuhandel och betalningsöverföringar mellan parterna inte skall vara underkastade några restriktioner. Även denna bestämmelse torde ha direkt effekt i EG, liksom den efterföljande artikel 19 p 2, som slår fast att det inte skall förekomma valutarestriktioner riktade mot korta eller medellånga krediter som hänför sig till kommersiella transaktioner mellan parter med hemvist i Sverige resp EG.

Av särskilt stor praktisk betydelse är frågan om avtalets art 13 p 1 har direkt effekt i EG. Den lyder: "Ingen ny kvantitativ importrestriktion eller åtgärd med samma verkan skall införas i handeln mellan Sverige och Gemenskapen". Kvantitativa restriktioner (kvotering och likn) har sedan länge försvunnit. Desto viktigare är åtgärder med motsvarande verkan ("measures having equivalent effect"). Under detta begrepp faller inom EG-rätten på grundval av EG-domstolens omfattande praxis enligt art 30 i Romfördraget alla slag av indirekta handelshinder, se 3.4 ovan. EG-domstolen undvek i sitt avgörande i Polydor-målet ang parallellimport av grammofonskivor från Portugal (då EFTA-land) till EG, som avgjordes ett halvår före Kupferberg, att ta ställning till frågan om art 13 p 1 har direkt effekt. Tillämpar man domstolens resonemang i det senare Kupferberg-avgörandet är det emellertid svårt att komma till annan slutsats än att också art 13 p 1 har en så klar och ovillkorlig karaktär att den bör tilläggas direkt effekt. Ger man artikel 13 p 1 om åtgärder med motsvarande verkan direkt effekt följer därav logiskt att också art 20 i frihandelsavtalet har direkt effekt. Där i listas de undantag som gör det tillåtet för parterna att tillämpa eljest förbjudna import- och exportrestriktioner, såsom allmän moral, allmän ordning och säkerhet, skydd för människors och djurs hälsa och liv etc. Dylka restriktioner får dock enligt fördragstexten aldrig utgöra medel för godtycklig diskriminering eller innefatta en förtäckt begränsning av handeln mellan de avtalsslutande parterna. En annan sak är om man vid

tolkningen av art 13 och 20 bör ge dessa en räckvidd motsvarande Romfördragets liknande regler eller om de bör tolkas mer inskränkt. (Se härom nedan.)

Däremot anses det enligt härskande uppfattning inte möjligt att ge konkurrensreglerna i artikel 23 p 1 direkt effekt. Deras innebörd är i hög grad oklar och artikeln anvisar varken sanktioner eller någon mekanism för tillämpningen. Artikel 25 om dumping kan möjligen tillerkännas direkt effekt men i sak ger den endast en hänvisning till GATT-reglerna i ämnet. Frågan är mig veterligen ännu oprövad.

Slutsatsen blir emellertid att det finns ett stort antal artiklar i frihandelsavtalet som tillerkänns direkt effekt inom EG. Alla dessa artiklar rör själva den substantiella kärnan i frihandelsavtalets regelsystem. Särskilt viktigt är att art 13 och 20 måste anses ha direkt effekt.

4.7 Frihandelsavtalets tolkning

En annan huvudfråga är hur frihandelsavtalets bestämmelser bör tolkas. Vissa utgångspunkter ger här som eljest vid konventionstolkning de allmänna reglerna i ämnet i 1969 års Wienkonvention om traktaträtten. Det tolkningsmaterial som finns tillgängligt och som avser själva frihandelsavtalen är emellertid torftigt; förarbeten och liknande saknas. Det centrala spørsmålet är därför om man kan utnyttja textmässigt närliggande artiklar i Romfördraget som tolkningshjälp. Kring dessa föreligger som bekant en omfattande praxis och doktrin.

EG-domstolen tog uttryckligen upp detta spørsmål i sina domsmotiveringar i både Polydor- och Kupferbergmålen 1982. I Polydormålet (berörs närmare i 8.7) förklarade domstolen att den fann det "necessary to analyse the provisions in the light of both the object and purpose of the Agreement and of its wording". Domstolen anmärkte att de aktuella bestämmelserna i frihandelsavtalet (art 13 och 20) var utformade på ungefär samma sätt som liknande artiklar i Romfördraget (art 30 och 36) men påpekade att de förra, som utgjorde del av ett frihandelsavtal, hade ett annat syfte än de motsvarande

artiklarna i Romfördraget som syftar till att skapa en gemensam marknad. Domstolen gav därför de förra en annan, mer inskränkt tolkning, vilket i det aktuella fallet konkret innebar att man inte överförde de principer som utvecklats inom EG för bedömning av parallellimport till frihandelsavtalet. Domstolens hänvisning till avtalets "object and purpose" förefaller hämtad från art 31 p 1 i Wienkonventionen om traktaträtten som i svensk översättning lyder:

En traktat skall tolkas ärligt i överensstämmelse med den gängse meningen av traktatens uttryck sedda i sitt sammanhang och mot bakgrunden av traktatens ändamål och syfte.

Ett liknande uttalande av EG-domstolen om tolkningen av frihandelsavtalen återfinns också i domsmotiveringen i Kupferbergmålet. I detta fall förklarade domstolen:

"However, as the Court has already said in its judgment (in Polydor) the EEC Treaty and the free-trade agreement pursue different objects. It follows that the interpretations which have been given of Article 95 of the Treaty cannot be transposed, merely by analogy, to the framework of the free-trade agreement.

Therefore ... the first paragraph of Article 21 should be interpreted by reference to its terms and taking account of the object which it pursues in the framework of the free-trade system set up by the Agreement".

Principen att frihandelsavtalets bestämmelser skall tolkas i ljuset av deras ändamål och syfte ger ganska begränsad praktisk ledning. I första hand får man utnyttja sig av avtalets preambel och art 1 som beskriver avtalets ändamål och syfte ganska utförligt. I preambeln deklarerar sålunda bl a att parterna "önskar befästa och utvidga de ekonomiska förbindelserna" och "under upprätthållande av rättvisa konkurrensvillkor önskar säkerställa en harmonisk utveckling av sin handel i syfte att bidra till den europeiska uppbyggnaden" samt att de "föresatt sig att ... stegvis avveckla hindren för huvuddelen av sin handel". I art 1 fastslås bl a som ett av syftena "att säkerställa rättvisa konkurrensvillkor i handeln mellan de avslutande parterna". Vad som här sagts bör vid tolkningen kunna suppleras av vad parterna uttalat i andra dokument om samarbetets syften, framförs allt i den redan omnämnda Luxemburg-deklarationen av 1984, som klart uttrycker

parternas strävan att förbättra den fria varucirkulationen för industrivaror mellan EG och EFTA-länderna. Att tillägga bl a Luxemburgdeklarationen betydelse för tolkningen av frihandelsavtalets regler är helt i linje med art 31 p 3 i Wienkonventionen som anger att man vid traktattolkning skall ta hänsyn till efterföljande överenskommelser mellan parterna rörande traktatens tolkning eller tillämpning av dess bestämmelser och efterföljande praxis vid traktatens tillämpning, som ådagalägger enighet mellan parterna om traktatens tolkning. Förblir frihandelsavtalen bestående synes det sannolikt att nya uttryck för ett fördjupat samarbete mellan EG och EFTA-länderna kommer att påverka EG-domstolens tolkning av räckvidden av frihandelsavtalens bestämmelser.

I vissa fall kan möjligen regler i GATT-avtalet, Stockholmskonventionen rörande EFTA och andra liknande internationella avtal på utrikeshandelns område vara användbara som bakgrund för förståelsen av frihandelsavtalets regler. Kan man påvisa ett gemensamt mönster i tolkning och tillämpning av regler i sådana liknande avtal, bör detta ge värdefull ledning vid tolkning av frihandelsavtalet. Problemet är dock att dessa konventioner ofta brister i juridisk precisering. Härtill kommer att samarbetet mellan EG och Sverige jämte andra EFTA-länder numera nått en betydligt mer avancerad nivå än vad som ligger i själva upprättandet och upprätthållandet av ett frihandelsområde. Förhoppningsvis kommer EG-domstolen att vid sin tolkning av frihandelsavtalen beakta denna utveckling, så att den inte väljer snäva tolkningar som kan verka försvårande för den fortsatta utvecklingen. Det är fö ingalunda givet att Polydoravgörandet av 1982 skulle ha fått samma utgång om det kommit upp idag.

Av särskilt stor praktisk betydelse är tolkningen av art 13 p 1 i frihandelsavtalet enligt vilken ingen åtgärd med motsvarande verkan som en kvantitativ importrestriktion skall införas i handeln mellan Sverige och EG. Som ovan angetts torde denna bestämmelse ha direkt effekt i EG. EG-domstolen har givit begreppet åtgärder med motsvarande verkan en mycket vid tolkning i sin tillämpning av art 30 i Romfördraget (se 3.4 ovan). Denna praxis, som är direkt relaterad till

upprättandet av den inre marknaden, kan uppenbarligen inte överflyttas utan vidare till tillämpningen av frihandelsavtalet. Å andra sidan är många åtgärder som skapar indirekta handelshinder uppenbarligen föga förenliga också med ett frihandelssystem fullgoda funktion.

Sannolikt torde sådana former av handelshinder, som innebär klara överträdelse av art 30 och faller inom kärnområdet för denna bestämmelse, i stor utsträckning också strida mot frihandelsavtalets art 13 p 1. Avgörande är om åtgärderna är att bedöma som oförenliga med syftet att skapa och upprätthålla ett frihandelsområde. Det finns härvid anledning att se särskilt kritiskt på åtgärder som till sin utformning eller reella effekt verkar diskriminerande för importvaror från frihandelsområdet i förhållande till inhemska produkter.

Som ett exempel kan nämnas Buy Irish-fallet avgjort av EG-domstolen 1982 (fall 249/81). Fallet avsåg en stor kampanj som hade drivits i Irland på mottot "Buy Irish" och som indirekt hade stöttats ekonomiskt av irländska staten. EG-domstolen fann att en sådan statsstödd kampanj utgjorde en åtgärd med motsvarande verkan som var otillåten enligt art 30 i Romfördraget. Ehuru rättsläget självfallet är osäkert talar goda skäl för att en åtgärd av detta slag bör anses oförenlig också med frihandelsavtalets ändamål och syfte och följdaktligen bör anses strida också mot art 13 p 1 i frihandelsavtalet. På motsvarande sätt bör man bedöma den situationen att ett medlemsland i EG införa speciella språkrav eller andra nya formaliteter i reellt syfte att, åtminstone för en tid, försvåra och förhåla export från t ex Sverige. Dylka språkrav med uppenbart handelshindrande karaktär tillämpades för några år sedan för en tid av Frankrike.

Det är egentligen förvånande att räckvidden av art 13 p 1 ännu inte närmare klarlagts genom rättslig prövning. Artikelns förefaller ha en outnyttjad inneboende potential. Som framgått kan t ex svenska företag med stöd av artikeln direkt angripa oberättigade handelshinder som man möter i ett EG-land.

Det bör även framhållas att Sverige och övriga EFTA-stater har interventionsrätt inför EG-domstolen i mål där det föreligger ett "sufficient interest". Detta framgår av domstolens praxis och är en väg att tillföra domstolen fakta och argumentation i tolkningsfrågor som kan vara lämplig att utnyttja. Ännu synes dock så inte ha skett.

4.8 Frihandelsavtalets legala status i Sverige

Huvuddelen av frihandelsavtalet har aldrig implementerats i Sverige och utgör enligt förhärskande uppfattning inte någon del av intern svensk rätt. Det saknar alltså direkt tillämplighet. Än mindre har Sverige vidtagit några åtgärder för att ge bestämmelser i avtalet direkt effekt, dvs göra det möjligt för företag eller enskilda - svenska eller utländska - att föra talan i svensk domstol under åberopande av frihandelsavtalets bestämmelser.

Det svenska rättsläget har sin grund i vårt s k dualistiska system vid implementering av internationella konventioner, medan EG, liksom Schweiz och Österrike, bygger på ett monistiskt synsätt. Som ovan nämnts brukar konventioner implementeras i Sverige endera genom transformation eller inkorporering. Traditionellt har vi normalt använt transformationstekniken, vilket innebär att innehållet i den internationella konventionen överförs till en normal svensk författningstext. På senare år har inkorporeringstekniken alltmer kommit till användning. Den innebär att det internationella fördraget eller delar av detsamma, normalt i översättning, promulgeras såsom intern svensk rätt genom en särskild lagstiftningsakt som förklarar att fördragstexten skall gälla såsom svensk författningstext. Inkorporeringstekniken är enklare från lagstiftnings synpunkt och har också fördelen att man undviker försvenskande omskrivningar eller t o m omarbetningar vilka inte varit ovanliga i transformerade texter och som i rättstillämpningen lätt kan leda till "svenska" tolkningar utan tillräcklig kontakt med den bakomliggande konventionstexten. Typexempel på inkorporerade texter är dubbelbeskattningsavtalen och den nya internationella köplagen. Flera, senare ingångna, överenskommelser som kompletterar frihandelsavtalet har transformerats till svensk rätt genom inkorporering. Som exempel kan nämnas konventionerna om gemensamt tulldokument (SAD) SFS 1987:1126, och om gemensamt transiteringsförfarande.

I Sverige publicerades dock frihandelsavtalet med EG (EEC) i svensk översättning i Svensk författningssamling såsom 1972:698, till yttermera visso försedd med den vid denna tid i SFS ännu använda gamla

avslutningsfrasen: "Det alla som vederbör hava sig hörsamligen att efterträta".

I svensk doktrin har vissa författare, främst Lidgard, hävdad att denna publicering inneburit att frihandelsavtalet in toto transformerats till svensk rätt genom inkorporering. Den officiella uppfattningen, till vilken jag anslutit mig, är dock helt klart att publiceringen i SFS endast varit avsedd såsom ett tillkännagivande. Ett starkt stöd för denna uppfattnings riktighet är det faktum att man på liknande sätt i SFS har publicerat överenskommelser ingångna inom t ex GATT och EFTA som inte gärna kan antas därigenom ha blivit transformerade. (Se även Bernitz i JT 1989-90 s 62 f).

I sak kan dock berättigad kritik riktas mot det tillämpade publiceringssystemet. Det ter sig mindre lämpligt att internationella konventioner publiceras i SFS utan att det görs fullt klart om dessa utgör en omedelbart gällande del av intern svensk rätt eller ej. Överhuvud taget knyter sig många både principiella och praktiska problem kring den förhärskande dualistiska implementeringsteorin, som tycks ha blivit knäsat på rätt sent i vårt land, har ett nationalistiskt drag och fortfarande är omdiskuterad i svensk doktrin.

Det bör dock påpekas att de svenska transformationsprinciperna mildras av den ovan berörda principen om fördragskonform tolkning.

Det svenska rättsläget, sådant det här beskrivits, står i dålig överensstämmelse med läget i EG, särskilt efter Kupferbergavgörandet. Vi står idag i den situationen att de bestämmelser i frihandelsavtalet som enligt genomgången ovan har direkt effekt inom EG och där kan omedelbart göras gällande av enskilda praktiskt taget helt saknar varje motsvarighet i intern svensk rätt (bortsett från den implementering som sker på tullområdet). Särskilt viktigt är att vår rättsordning saknar någon bestämmelse motsvarande art 13 p 1 i avtalet om åtgärder med motsvarande verkan (som kvantitativa restriktioner) och de därtill anknyttande undantagsreglerna i art 20 om vilka hälso- och säkerhetsskäl m m som gör dylika restriktioner tillåtna. Påfallande är också att svensk intern rätt saknar någon egentlig

motsvarighet till den bestämmelse i art 18 om förbud mot diskriminerande avgifter m m som EG-domstolen uttryckligen fann ha direkt effekt i Kupferbergmålet.

Det sagda belyses bäst med exempel. Antag att Danmark har eller inför en bestämmelse, t ex om visst slags förpackning eller märkning, som fungerar som handelshinder gentemot svenska importörer och som inte verkar så starkt sakligt grundad. En svensk exportör kan då själv göra gällande inför myndigheter och domstolar i Danmark att bestämmelsen strider mot art 13 p 1 i frihandelsavtalet och i sista hand få till stånd en prövning av saken i EG-domstolen. Antag däremot att det är i Sverige som den ifrågavarande bestämmelsen gäller och att en dansk exportör söker göra gällande att bestämmelsen strider mot frihandelsavtalet. Hans möjligheter att i dagens läge nå framgång härmed på juridisk väg ter sig små eller obefintliga. Antag t ex att näringsidkaren medvetet bryter mot bestämmelsen - som vi förutsätter är straffsanktionerad - och sedan han åtalats härför gör gällande i brottmålet att bestämmelsen strider mot frihandelsavtalets art 13 p 1. I den mån saken inte kan klaras inom ramen för fördragskonform tolkning, skulle nog den svenska domstolen p g a den bristande implementeringen av frihandelsavtalet inte kunna underlåta att tillämpa den svenska bestämmelsen och därigenom fälla näringsidkaren till ansvar, även om omständigheterna sannolikt skulle anses mildrande.

Den svenska rättsordningen rymmer emellertid en annan svårighet - eller om man så vill svaghet - som möter för det fall att man i Sverige ändrar hållning och bestämmer sig för att implementera åtminstone de delar av frihandelsavtalet som torde ha direkt effekt inom EG, nämligen avsaknaden av möjlighet till domstolsprövning. Inom EG har parterna normalt tillgång till domstolar, oftast administrativa, som är kompetenta att pröva "trade cases" av det slag det här gäller och i sista hand kan de vända sig till EG-domstolen. I Sverige gäller däremot att förvaltningsdomstolarnas kompetens bestäms genom ett enumerationssystem och att många kategorier av rättsfrågor avgörs av förvaltningsmyndigheter ("verken") med besvärsrätt till

regeringen. När det gäller utrikeshandelsmål av här aktuellt slag finns i Sverige ingen tradition med domstolsprövning, bortsett från tullmålen som sedan gammalt avgörs av kammarrätt och regeringsrätt. I övrigt är det i regel endast i samband med utdömande av sanktioner för anmälda överträdelser, såsom straff och viten, som domstolarna får kontakt med utrikeshandelstvister. Företagen är då i en svarandeposition. De saknar möjlighet att med framgång påkalla domstolsprövning såsom kårande. Bedömmningen av sådana handelshindersfrågor som avses i frihandelsavtalets art 13 p 1 och art 20 ligger sålunda i Sverige i regel förvaltningsmyndigheter och - efter överklagande - hos regeringen.

4.9 Slutord - utvecklingen mot EES

Frihandelsavtalen med EG förefaller hittills ha fungerat väl inom ramen för deras begränsade målsättning. Tullfriheten har genomförts planenligt, och avtalen har på det hela taget tillämpats lojalt också i pressade ekonomiska lägen. Sverige står emellertid i dagsläget helt utanför beslutsprocessen inom EG, också på dess förberedande stadier. Överhuvud finns det en klar diskrepans mellan frihandelsavtalets snävt begränsade målsättning och de önskemål om "omfattande, nära och varaktiga" förbindelser som under bred politisk uppslutning fördes fram från svensk sida inför de avgörande EG-förhandlingarna 1971-72.

Från juridisk synpunkt kan man särskilt peka på frihandelsavtalens svaga institutionella bas och outvecklade sanktionssystem och ordning för lösande av tvister. Nuvarande system ter sig starkt otillfredsställande, särskilt i beaktande av att avtalen utgör den legala ramen för mer än hälften av Sveriges totala utrikeshandel och därigenom tillhör våra utan tvekan allra viktigaste internationella överenskommelser. Systemet ter sig överhuvud alltför primitivt i samarbete mellan rättsligt högutvecklade västeuropeiska länder och kan verka till nackdel för Sverige såsom den svagare parten.

Förhandlingarna om tillskapandet av EES går när detta skrivs in i ett avgörande skede. Blir de framgångsrika kommer sannolikt rättsläget att

bli förändrat på ett djupgående sätt. EG har erbjudit EFTA-länderna att få full del i de fyra friheterna - rörelsefrihet för varor, tjänster, personer och kapital och även att få delta i olika angränsande politikområden (flanking policies), t ex miljöskydd, konsumentskydd, utbildnings- och forskningssamarbete. EG kräver dock att EFTA-länderna agerar enhetligt och är ej berett att låta dem få inflytande inom ramen för EG:s interna beslutsfattande.

Avsikten är att skriva det nya EES-avtalet med Romfördraget som förebild. Man eftersträvar att inrätta någon form av EES-domstol i nära anknytning till EG-domstolen. Det är ett krav från EG:s sida att EFTA-länderna implementerar EES-avtalet efter samma principer som EG tillämpar. Detta torde innebära att EES-avtalet sannolikt blir införlivat med svensk rätt och att samma principer om direkt tillämplighet och direkt effekt blir gällande här som inom EG. Enskilda skulle härigenom direkt kunna åberopa sig på EES-avtalets regler och svenska domstolar skulle kunna hänskjuta prejudiciella frågor till avgörande av EES-domstolen. Man överväger även att införa en princip om EES-rättens företräde framför nationell rätt i linje med vad som gäller i EG.

Ett genomförande av EES enligt föreliggande planer kräver även att Sverige och övriga EFTA-länder med sin interna rättsordning införlivar stora delar av den sekundära EG-rätten, EG:s *acquis communautaire*, i Sverige oftast betecknat som EG:s regelverk.

Som framgått torde sålunda djupgående förändringar förestå. Kontrasten i förhållande till nuvarande juridiskt utvecklade läge är slående.

5.1 Huvudlinjer

Sverige är som bekant ett frihandelsland. Vi är med andra ord återhållsamma med att vidta åtgärder som innebär import- eller exportreglering. Grundläggande är självfallet våra internationella konventionsförpliktelser att avskaffa och inte återinföra handelshinder av skilda slag, såsom tullar och kvantitativa restriktioner. Som framgått av det föregående rör det sig om förpliktelser bl a på globalt plan (främst inom ramen för GATT) och på västeuropeiskt plan (främst genom frihandelsavtalen). Det får förutsättas att Sverige inte tillämpar handelshinder som strider mot våra internationella åtaganden. Diskutabla fall kan dock förekomma, såsom de skoimportrestriktioner som berörs i det följande (5.2).

Svenska regler för import och export kan följaktligen till stor del ses som en spegelbild av våra i föregående kapitel behandlade internationella förpliktelser. Ofta lämnar dock de internationella konventionerna betydande rörelsefrihet för den nationella lagstiftningen när det gäller reglernas närmare utformning (undantag finns dock, t ex frihandelsavtalens detaljerade ursprungsregler).

Föreskrifter om in- och utförsel av varor m m skall i princip meddelas av riksdagen genom lag. Riksdagen har emellertid med stöd av 8:7 regeringsformen givit regeringen ett omfattande bemyndigande att meddela föreskrifter om in- eller utförsel av varor, dock ej tullar och liknande avgifter (1975:85 ändr 1988:1579). Bemyndigandet omfattar bl a föreskrifter som är påkallade av hänsyn till risk för störning inom samhällsekonomin eller folkförsörjningen eller av särskilda handelspolitiska skäl. På grundval av detta bemyndigande utfärdades 1984 en förordning om import- och exportreglering (1984:53), som ger grundläggande bestämmelser om import- och exportlicenser.

Myndighetsbeslut i licensfrågor kan överklagas till regeringen genom besvär. Närmare regler om för vilka varor och i förhållande till vilka länder licenstvång tillämpas ges främst i 1984 års förordning om import- och exportlicenser.

Om reglernas bakgrund, se särskilt betänkandet Föreskrifter om import och export (DsH 1982:4), prop 1983/84:61 och förordningsmotiv 1984:1 till förordningen om import- och exportreglering.

Krav på importlicens kvarstår numera, som strax skall närmare behandlas, endast för viss import från statshandelsländerna m fl samt mer generellt för några få varugrupper. Dessa har gradvis minskat under 1980-talet. Krav på exportlicens uppställs endast i fråga om några speciella varukategorier. Licensfrågor handläggs normalt av kommerskollegium, vårt centrala ämbetsverk på utrikeshandelns område (för jordbruksvaror dock statens jordbruksnämnd).

Bland andra författningar märks främst själva tullagstiftningen (se 5.4) och frihandelsförordningen (1987:1185). Denna gäller för varuutbytet med EEC, CECA och EFTA, men är i huvudsak begänsad till att ange villkoren för tullfrihet eller tullnedsättning (företeende av varucertifikat m m). Till största del har reglerna i bl a frihandelsavtalen med EG, såsom redan behandlats, inte införlivats med intern svensk rätt.

De tekniska handelshindrens faktiska betydelse har påpekats i det föregående (2.2, 3.6). I Sverige har kommerskollegium givits uppgiften att övervaka att inhemska föreskrifter om varors utformning och märkning såvitt möjligt inte fungerar som importhinder. Enligt en särskild kungörelse (1973:233 ändr 1987:897) skall myndighet som avser att meddela föreskrift eller allmänna råd i fråga om teknisk utformning, märkning, provning m m av varor som är föremål för internationell handel underrätta kommerskollegium. Som exempel kan nämnas konsumentverkets riktlinjer (se prop 1975/76:34 s 103). Finns det anledning anta att föreskrifterna kan ha väsentlig inverkan på handeln mellan Sverige och andra länder skall samråd ske med kommerskollegium. Kommerskollegium skall också notifiera länderna i EFTA och GATT om sådana föreskrifter och allmänna råd. Grundläggande för tillämpningen är GATT:s överenskommelse om tekniska handelshinder, som Sverige tillträtt (se 2.2).

5.2 Importregleringar

Den i praktiken tillämpade huvudregeln är som framgått att importen av industrivaror är fri, dvs ej underkastad kvantitativa restriktioner och liknande åtgärder (jordbruksområdet behandlas ej här). Detta är en konsekvens av Sveriges internationella åtaganden, framför allt inom GATT och i de särskilda frihandelsavtalen med EG och EFTA.

I de fall krav på importlicens uppställs måste man, som framhållits i 2.1, göra en grundläggande skillnad mellan sådant licenstag, som är en konsekvens av kvantitativa restriktioner på importen, och s k licensövervakning. I sistnämnda fall åsyftas endast att genom tillståndsplikten få säkrare information om import- och prisutvecklingen m m, och licens ges i princip till alla sökande. Sådant licensövervakning införde Sverige för stålimporten i början av 1978, sedan en kraftigt ökad lågprisimport från vissa länder framkallat farhågor för utvecklingen (SFS 1978:15). Denna upphävdes 1987.

Statshandelsländernas utrikeshandelssystem har i korthet presenterats i 2.4. Som där nämnts anses särskilda skyddsmekanismer behövliga för att skydda mot sådan lågprisimport från statshandelsländer som kan medföra marknadsstörningar. Tidigare upprätthöll Sverige licenskrav för nästan all öststatsimport, men numera är den allra största delen av öststatsvarorna frilistad. De licenskrav som står kvar har till största delen karaktären av licensövervakning. I syfte att i viss mån skydda svensk industri mot marknadsstörande lågprisimport tillämpas dock kvantitativa begränsningar av öststatsimportens omfattning i fråga om textilvaror och skor. Licenskraven och dessas omfattning brukar, inom ramen för gällande långfristiga handelsavtal, vara föremål för årliga förhandlingar (konsultationer) mellan Sverige resp statshandelsländerna. Under 1980-talet har dessa begränsningar gradvis minskat, och begränsningarna gällande textil avses vara avvecklade till 1 januari 1992, och de gällande skor till 1 januari 1993.

I syfte att stödja u-ländernas ekonomiska utveckling har man från svensk sida vinnlagt sig om att frita importen från dessa länder från

licenskrav - helt i linje med syftet bakom den i 5.4 berörda u-landsförordningen om tullfrihet. Denna politik har dock inte kunnat fullgöras när det gäller framför allt textil- och konfektionsvaror (teko-varor), där lågprisimporten från inte minst asiatiska länder skapat utomordentliga svårigheter för den svenska teko-industrin.

Konsekvensen av u-ländernas lågpriskonkurrens på teko-varor gör sig självfallet gällande också i andra industrialiserade västländer. Enligt art XIX i GATT-avtalet får ett land som nödfallsåtgärd återinföra importhinder om en starkt ökad import hotar att förorsaka allvarlig skada för inhemska varor. Mot denna bakgrund har inom GATT utarbetats ett särskilt avtal rörande den internationell handeln med textilvaror (SÖ 1974:88), det s k multifiberavtalet. Avtalet, i vissa hänseenden omförhandlat senast 1986, anger bl a en ram för bilaterala överenskommelser om begränsningsarrangemang. Dessa kan bl a ha formen av s k frivillig exportbegränsning, dvs ett exportlicenssystem från u-landets sida. Denna frivillighet har till stor del endast varit skenbar. Regeringen har beslutat att Sverige inte skall skriva under multifiberavtalet efter avtalets nästa översyn som är 1991, och därefter inte ha kvar regler om kvantitativa begränsningar på dessa varor, se prop 1988/89:47.

Skofallet

Mycket uppmärksammade har varit de skoimportrestriktioner som Sverige tillämpade 1975-77. Även om en del år nu har förflutit är det fortfarande av stort principiellt intresse att beröra detta fall.

Hösten 1975 införde svenska regeringen en kvantitativ begränsning av hela skoimporten i förhållande till alla länder, även EG och EFTA. Som skäl härför anfördes att tillbakagången inom den svenska skoindustrin nödvändiggjorde en allmän importbegränsning för att inte äventyra den svenska försörjningsberedskapen på skoområdet under internationella krigs-eller krisförhållanden. Samtidigt antyddes möjligheterna att gå vidare med en liknande importreglering på teko-området (prop 1975/76:57, Aktuell i handelspolitiken 1975:9 s 19 ff)

Regeringsbeslutet hade ej föregåtts av konsultationer med EG, inom EFTA etc. Kommerskollegium hade avstyrkt regleringen, då den tedde sig svår att försvara mot bakgrund av våra internationella åtaganden (prop 1975/76:57 s 11). Se även betänkandet Varuförsörjning i kristid (SOU 1975:57) kap 4.

Det svenska beslutet föranledde en häftig reaktion inom EG, där det bedömdes strida mot frihandelsavtalet. Kommissionen godtog ej den av Sverige hävdade uppfattningen att den vidtagna importregleringen stod i överensstämmelse med frihandelsavtalets art 21 punkt c. Enligt denna skall ingen bestämmelse i avtalet hindra en avtalsslutande part att vidta åtgärder som parten anser väsentliga för sin säkerhet i krigstid eller vid allvarlig internationell spänning. Kommissionen hävdade, bl a under hänvisning till utformningen av liknande säkerhetsklausuler i GATT-avtalet (art XXI) och EFTA-konventionen (art 18), att art 21 endast är tillämplig när en krigssituation eller allvarlig internationell spänning är för handen. Sverige borde i stället ha åberopat art 26 om möjlighet att införa skyddsåtgärder i händelse av allvarliga störningar inom en sektor av näringslivet m m. I dylikt fall måste emellertid vidtagandet av ev åtgärder föregås av ett särskilt konsultationsförfarande mellan parterna (art 27, se vidare 4.5 ovan). Från EG-håll kunde man även hänvisa till att Sverige under förhandlingarna om frihandelsavtalets utformning hade betonat att ensidiga skyddsåtgärder inte borde kunna vidtas utan att ha föregåtts av ett sådant förhandlingsförfarande (prop 1972:135 s 52). Kommissionen mötte vad den betraktade som ett fördragsbrott med ensidiga motåtgärder i form av uteblivna tullsänkningar på svenskt papper. Det svenska agerandet torde även ha lett till en viss allmän försämring av samarbetsrelationerna mellan parterna.

Bakom EG-kommissionens reaktion torde delvis ha legat farhågor för att det svenska beslutet skulle få spridningseffekter. Beslutet mötte kritik också inom EFTA. Det blev även politiskt omdiskuterat i Sverige. Det kan numera konstateras, att någon liknande reglering av teko-importen ej har vidtagits och att skorestriktionerna väsentligen upphävdes 1 juli 1977, sedan riksdagen antagit en plan för

statsunderstödd sanering av den svenska skoindustrin (prop 1976/77:85). Beredskapssynpunkterna torde numera tillgodoses genom lagring av skor och stövlar.

Enligt min mening råder det knappast tvekan om att Sverige sökte stödja sig på en alltför extensiv tolkning av den utpräglade undantagsbestämmelsen i frihandelsavtalets art 21 och liknande regler i bl a EFTA-konventionen (se vidare Lidgards analys i SvJT 1976 s 692 ff). Med den utformning importrestriktionerna gavs (de omfattade t ex även modevaror) torde de i realiteten ha delvis föranletts av andra överväganden än försörjningsberedskap i kristid, t ex de akuta sysselsättningssvårigheterna inom svensk skoindustri. Skälet till att skofallet berörts relativt utförligt här är främst, att det utgör en internationell tvist som väl belyser den internationella marknadsrättens problem och även frihandelsavtalets juridiska ofullkomlighet. Som nämnts i 4.6 saknar ju de svenska EG-avtalen ett system för lösning av tvister, som hade gjort det möjligt att få till stånd en auktoritativ och opartisk prövning av rättsenligheten av den svenska ståndpunkten. Regelsystemet lägger dock starka band på den interna svenska handlingsfriheten när det gäller önskemål om protektionistiska åtgärder, men värnar å andra sidan svensk export mot liknande åtgärder från andra länders sida - en viktig aspekt inte minst för ett mindre, starkt exportinriktat land som Sverige.

5.3 Exportregleringar

Exporten av varor från Sverige är som framgått i huvudsak fri. De exportregleringar, som faktiskt tillämpas, motiveras i regel av säkerhets-, försörjnings- eller sysselsättningsskäl eller andra speciella intressen. En bredare tillämpning av kvantitativa exportrestriktioner skulle i olika hänseenden strida mot våra internationella åtaganden.

I frihandelsavtalet mellan Sverige och EG har införts ett generellt förbud mot kvantitativa exportrestriktioner och åtgärder med samma verkan (prop 89/90:10), genom införande av art 13A som trädde i kraft

den 1 januari 1990. Vissa undantag har gjorts, för Sveriges del gällande kopparskrot, men dessa restriktioner skall vara avvecklade senast den 1 januari 1993. Förbudet är försett med en skyddsklausul som kan tillämpas vid bl a allvarliga bristsituationer eller vid hot om sådan.

Principiellt betydelsefull är 1971 års lag om vissa internationella sanktioner (se bl a prop 1971:77). Lagen utgör den legala grundvalen för tillämpningen från svensk sida av sådana resolutioner om icke militära sanktioner mot viss stat eller område, som antas av Förenta Nationernas säkerhetsråd. Lagen är av fullmaktskaraktär och ger regeringen befogenhet att meddela förbud mot handel med den blockerade staten (däribland exportförbud). Förbuden kan ges en vidsträckt omfattning som innefattar valutatransaktioner, kreditgivning och transporter till och från staten ifråga. Med stöd av lagen har Sverige infört en successivt alltmer långtgående Sydafrikalagstiftning. Genom förordningen (1987:477) om förbud mot handel med Sydafrika och Namibia utökades sanktionerna till ett generellt handelsförbud för varor. Från detta kan regeringen i enskilda fall ge undantag (förordningens 5 §). Sydafrikakommittén har nyligen föreslagit att handelsförbudet skall utvidgas till att gälla även handel med tjänster (SOU 1990:6). I proposition 1989/90:97 har regeringen föreslagit att blockaden mot Namibia skall upphävas.

Enligt lagen om tillstånd till överlåtelse av fartyg (1977:494) fordras särskilt tillstånd för sådana överlåtelser som innebär att skepp upphör att vara svenskt, s k utflaggning. Vid tillståndsgivningen skall bl a sysselsättningen för de anställda i branschen särskilt beaktas (se SOU 1976:44, Sjöfart och flagg, och prop 1976/77:146).

Som exempel på skilda typer av varuområden där exportförbud i övrigt förekommer kan nämnas krigsmateriel, metallskrot och antikviteter (se författningssammanställning i lagboken efter 1960 års varusmugglingslag).

5.4 Tullrätten

Tullarnas roll

Tullar har i äldre tider ofta stor fiskal betydelse såsom finansieringskälla för statskassan. De tullmurar, som alltsedan slutet av 1800-talet och fram t o m 1930-talet byggdes upp i de flesta stater hade dock i första hand protektionistiskt syfte, nämligen att skydda inhemsk industri (skyddstullar). Den internationella utvecklingen mot frihandel och tullavveckling, som pågått sedan 1950-talet främst inom ramen för GATT och som behandlats i det föregående, har emellertid starkt reducerat tullarnas betydelse.

Varor med EG-eller EFTA-ursprung åtnjuter numera så gott som total tullfrihet vid import till Sverige. (Här bortses från jordbruksområdet.) Också vår import från utvecklingsländerna är till mycket stor del tullfri såsom en konsekvens av det i 2.3 berörda, inom UNCTAD utarbetade, systemet för tullpreferanser för u-länderna (se närmare u-landsförordningen, 1987:1285). I realiteten möts endast ca 10 procent av importen till Sverige av tullar. Härtill kommer att tullnivån genomsnittligt sett är låg. (Tullsatserna utgjorde 1989 i genomsnitt 4,4 procent på industrivaror.) Tullnivån har successivt sänkts som en konsekvens av överenskommelser inom GATT. Den 1979 avslutade Tokyoronden ledde till sänkningar, och ytterligare tullsänkningar är beräknas att bli resultat av den inom GATT pågående Uruguayrundan, som beräknas vara avslutad 1990.

Sverige tillämpar samma tulltaxa både mot länder som är medlemmar av GATT (och som ju skall behandlas lika inbördes enligt principen om mest-gynnad-nations-behandling, se 2.2) och mot stater som står utanför GATT (t ex åtskilliga statshandelsländer).

Tullagstiftningen

Tullagstiftningen moderniserades väsentligt under 1970-talet. De grundläggande förfarandereglererna är numera samlade i 1987 års tullag (se prop 1986/87:166), som i stort sett har behållit de regler som

infördes genom 1973 års tulllag. Importörer får i regel ta hem importgods omedelbart, alltså utan att det dessförinnan behöver förete för tulltaxering, s k hemtagningsrätt Tulltaxering sker i stället på grund av avgiven deklaration. Tullagen kompletteras av ett flertal andra tullförfattningar, som tillsammans bildar ett omfattande och detaljerat författningssystem. I tullmål, t ex ang tulltaxering eller tillämpning av frihandelsförordningen eller utlandsförordningen, kan besvär mot den lokala tullmyndighetens beslut anföras hos generaltullstyrelsen, vars beslut i sin tur kan överklagas i kammarrätt och i regeringsrätten. (För prövning i regeringsrätten krävs prejudikatdispens).

Den svenska tulladministrationen har också hand om många andra arbetsuppgifter än dem som direkt rör tullfrågor, såsom uppbörd av moms på importvaror, gränskontroll och viss produktkontroll.

Svenska antidumpingregler

I svensk tullrätt finns särskilda regler om uttagande av antidumping- och utjämningsstull. Dessa är utformade i enlighet med de internationella principer på detta område, som fastslagits inom GATT (se 2.2). Regeringen har i tullförordningen (3 §) givits ett bemyndigande att belägga varor som förtullas med antidumping- eller utjämningsstull för att motverka att dumping eller subventionering i utlandet skadar svenskt näringsliv. Sådana tullar får tillgripas också för att motverka att dumping eller subventionering skadar näringslivet i annat land.

Förfarandet vid tillämpningen av antidumpingreglerna har reglerats i förordningen om dumpnings- och subventionsundersökningar (1985:738) till vilken meddelats särskilda förordningsmotiv (1985:6). I Sverige tillämpas inget domstolsförfarande på området och inte heller finns det något domstolsliknande, oavhängigt bedömningsorgan. Överhuvud har förfarandet en från rättsäkerhetssynpunkt tveksam utformning. I EG däremot kan beslut av EG-kommissionen om uttagande av antidumpingtull överklagas till EG-domstolen som utvecklat en betydande praxis på området.

Framställningar om åtgärder mot dumpad eller subventionerad import får göras av berörd industri, organisationer som företräder denna och av myndigheter i tredje land om det är fråga om åtgärder till förmån för detta land. I praktiken kommer framställningarna i regel från företag som anser sig utsatta för dumping eller dessas organisationer. Det är regeringen som på förslag av kommerskollegium beslutar om att en antidumping- eller subventionsundersökning skall genomföras. Kommerskollegium har därefter nio månader på sig att genomföra undersökningen. Det föreskrivs att så skall ske i enlighet med bestämmelserna härom i GATT:s antidumping- resp subventionskoder, vilket innebär att dessa bestämmelser reellt införlivats med svensk rätt. Ev beslut att införa antidumping- eller utjämningstull fattas av regeringen.

I förordningen och dess motiv används termen "dumpning" i stället för dumping. Denna "försvenskning" av en internationellt vedertagen term ter sig tveksam och används här bara vid återgivande av själva benämningen på förordningen.

Den svenska tillämpningen av antidumpingreglerna är restriktiv. Under 1980-talet har 11 antidumpingundersökningar påbörjats, och det har främst gällt vissa varor från statshandelsländerna, bl a spånskivor, gödselmedel och PVC-rör. Undersökningarna har lett till att exportörer av spånskivor från Tjeckoslovakien och Polen åtagit sig att höja priserna, s k prisåtagande, under hot om införande av antidumpingtull. Flera undersökningar är ännu inte avslutade.

Ett äldre fall, det s k nylonstrumpefallet, ledde till en tvist inom GATT med Italien som blev internationellt uppmärksammat (Basic Instruments and Selected Documents, Third Supplement, GATT, Geneva 1955 s 81).

6 ETABLERINGSRÄTTEN

6.1 Utgångspunkter

En viktig sida av det vidgade handelsutbytet och marknadernas internationalisering är den ökade företagsetableringen utomlands, såväl för tillverkning som för försäljning och utförande av tjänster. Sådan etablering kan ske i skilda former. Särskilt vid etablering i större skala är det vanligt med företagsförvärv, i regel i den formen att ett företag helt eller delvis köper aktierna i ett bestående, rörelsedrivande bolag i annat land. Allra vanligast är dock att etableringen sker genom bildande av utländskt dotterbolag. En annan form som förekommer, ehuru mindre ofta, är att ett utländskt företag utövar verksamhet i annat land genom en filial.

Ett ofta brukat alternativ till etablering av egna säljföretag i andra länder är att bygga upp en försäljning genom ensamåterförsäljare (ofta kallade generalagenter) eller handelsagenter. Såsom ett alternativ till utlandsetablering av tillverkningsföretag kan nämnas licensgivning till utländska företag, i regel knuten till utnyttjande av patent, varumärken eller know-how. (se 8.4 och 8.5 nedan.)

Om man vill betrakta alla de rättsliga problem, som särskilt knyter sig till etablering av näringsverksamhet utomlands, såsom etableringsrättsliga kommer man in på en rad skilda rättsområden. En huvudfråga är givetvis valet av lämplig företagsform och de associationsrättsliga frågor som kommer upp i samband härmed, t ex vid bildande av aktiebolag. (Som nämnts i 3.6 finns det i EG-länderna i regel två skilda bolagsformer som motsvarar det svenska aktiebolaget, ett för stora företag med spritt ägande och ett för mindre företag.) Andra rättsområden som ofta berörs är arbetsrätt och agenträtt. Mycket väsentliga är självfallet de skatterättsliga aspekterna, bl a tillämpningen av dubbelbeskattningsavtal (se härom bl a Lindencrona, Skatter och kapitalflykt kap III, Mattson, Svensk internationell beskattningsrätt, 9 uppl, Sthlm 1990). Problemen kan också gälla valutarättsliga frågor (se kap 7 nedan). Vid verksamhet genom utländska handelsagenter eller ensamåterförsäljare eller vid licensgivning kan inte minst konkurrensrättsliga problem aktualiseras, t ex ang möjligheterna till marknadsuppdelning (se kap 8 nedan).

I detta kapitel behandlas emellertid etableringsrätten i en mera inskränkt bemärkelse, nämligen de särskilda marknadsrättsliga regleringar som rör etablering i annat land. Etableringsregler som diskriminerar utländska rättssubjekt utgör som nämnts i 2.1 en form av icke tariffära handelshinder. Inom den internationella marknadsrätten söker man i allmänhet begränsa räckvidden av dessa handelshinder. Speciellt viktig är EG:s etableringsrätt. Särskilda regler i ämnet finns även inom EFTA, däremot ej i Sveriges frihandelsavtal med EG. Av betydelse är vidare OECD:s kapitalliberaliseringsstadga, som behandlas i 7.2 ang valutarätten.

Mot denna strävan att undvika handelshinder kan emellertid ställas benägenheten i nationell lagstiftning att utarbeta särskilda regler om kontroll av utländsk etablering. På senare år har det i olika sammanhang förts fram krav på ökad kontroll av multinationella företag, dvs internationella koncerner. Härvid har man bl a uppmärksammat faran av ett alltför stort utländskt inflytande i näringslivet och vikten av att säkerställa, att utlandsdominerade företag fullt ut respekterar nationell lagstiftning på olika områden, t ex i fråga om arbetsmarknadsförhållanden. Såsom behandlas i 2.5 har OECD antagit en särskild uppförandekod för multinationella företag. Denna bygger bl a på principen om nationell behandling av dessa.

Man bör observera skillnaden från juridisk synpunkt mellan ett utländskt företag och ett utlandsägt företag. Ett utländskt företag är en juridisk person som är bildad enligt lagen i en främmande stat. Motsatsen är ett inhemskt företag, dvs en juridisk person bildad enligt den inhemska lagstiftningen. Detta innebär, om vi ser till Sverige, att alla i vårt land registrerade aktiebolag betraktas som svenska företag och är underkastade svensk rätt, oavsett aktieägarnas nationalitet (registreringsprincipen). Ett utlandsägt företag är ett sådant inhemskt företag, där ett utländskt rättssubjekt har ett betydande inflytande. Gränsen för när ett betydande inflytande skall anses föreligga brukar i fråga om aktiebolag dras vid 20 procent av aktiekapitalet, alternativt 20 procent av röstetalet. Har ett aktiebolag en minst så stor andel i ett annat, brukar det senare betecknas som ett intressebolag.

Se SOU 1978:73 s 131 ff och Koncernbegreppet (SOU 1979:46) s 93 ff.

Om registreringsprincipen, se Nial, Internationell förmögenhetsrätt, Sthlm 1953 s 73 ff, Karlsgren, Kortfattad lärobok i internationell privat- och processrätt, 5 uppl. Lund 1974 s 83 ff Eek, Lagkonflikter i tvistemål, Sthlm 1972 s 98 f, Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori, Khvn 1961, Bogdan, Svensk internationell privaträtt, 3 uppl, 1987 s 121 ff.

Ett särskilt ämnesområde, som har visst sakligt samband med etableringsrätten, är de regler för offentlig upphandling, som rör utländska företags ställning. Detta berörs sist i kapitlet (6.5).

6.2 Etableringsfrihet inom EG

Bakom EG:s syn på etableringsfrågor ligger huvudsyftet att skapa och upprätthålla en gemensam marknad. Förbudet mot diskriminering grundad på nationalitetsskäl - som ju tillhör Romfördragets fundamentala principer - slår igenom även här. Det finns också ett nära samband med principen om arbetstagarnas fria rörlighet (se 3.5). Benägenheten i vissa EG-länder att begränsa etableringsfriheten genom att fordra tillstånd för bedrivande av åtskilliga slag av näringsverksamhet har dock medfört, att Romfördraget inte ställer upp något krav på allmän etableringsfrihet i annat medlemsland för företag och enskilda näringsidkare.

Huvudregeln är i stället att det skall råda likhet i etableringsförutsättningarna mellan inlännigar och rättssubjekt i andra medlemsstater - både fysiska och juridiska personer (art 52 RomF). Under regeln faller både produktions- och handelsverksamhet. För fulletablering enligt artikel 52 fordras medborgarskap i ett EG-land. Motsvarande regel gäller även för utförande av tjänster i annat medlemsland (art 59 p 1 och art 60 p 2 RomF). Tjänster är i Romfördraget ett vidsträckt uppsamlingsbegrepp, som även innefattar tillfälliga uppdrag och prestationer av skilda slag.

Principen är alltså icke-diskriminering. Företag och enskilda i andra EG-länder har krav på nationell behandling. Däremot får medlemsstaterna ställa upp sådana etableringsrättsliga restriktioner,

som drabbar inlänningar och rättssubjekt i andra EG-länder lika. Diskrimineringsförbudet avser både offentliga och privaträttsliga verksamhetsområden och innefattar inte endast lagstiftning utan också rättstillämpning och faktiskt tillämpad praxis. En branschorganisation får t ex inte diskriminera mot företag i annat EG-land.

Romfördraget innehåller även en "stand-still-regel" som förbjuder medlemsstaterna att införa nya etableringsinskränkningar i förhållande till rättssubjekt i andra medlemsstater (art 53 RomF, motsvarande för tjänster art 62 RomF). Dessa regler har direkt effekt i medlemsländerna, så att företag och enskilda kan åberopa sig på dem (se 3.3). Kravet på likhet i etableringsförutsättningarna uppfattades från början som en målsättning, som man sökte förverkliga successivt genom att utfärda direktiv verksamhetsgren för verksamhetsgren. Läget har emellertid förändrats genom två viktiga prejudikat 1974 av EG-domstolen. Reyners- och van Binsbergen-målen (2/74 resp 33/74). Här slogs fast att reglerna om icke-diskriminering numera (efter övergångsperioden slut) har direkt effekt i medlemsländerna och alltså gäller oavsett om särskilda direktiv utfärdats för det ifrågavarande verksamhetsområdet. Det sagda gäller såväl etablering som utförande av tjänster. I sak har EG-domstolen genom dessa avgöranden tagit rättspolitiskt viktiga steg i integrationsfrämjande riktning.

Reyners-målet gällde en jurist som var holländsk medborgare men som i hela sitt liv hade bott i Belgien och tagit belgisk juridisk examen. Han vägrades ställning som advokat eftersom han ej var belgisk medborgare. Juristen stämde belgiska staten vid belgisk domstol, som underställde EG-domstolen saken enligt art 177 RomF (se 3.3 om prejudiciella beslut). Domstolen fann att den enskilde medborgaren i annat EG-land direkt på grund av Romfördraget har anspråk på nationell behandling - Det snarlika van Binsbergen-målet gällde tjänster, nämligen en holländsk jurist som var bosatt i Belgien och som vägrades att uppträda som ombud vid holländsk domstol för en holländsk klient under hänvisning till att han inte hade hemvist i Holland.

Domarna har stor betydelse bl a för försäkringsområdet. Varje försäkringsbolag, som driver rörelse i ett EG-land, anses tillåtet att prestera sina tjänster i annat EG-land under förutsättning att bolaget följer detta lands bestämmelser. Ministerrådet har utfärdat direktiv om partiell harmonisering av lagstiftningen om försäkringsverksamhet.

1986 kom ett viktigt rättsfall om sakförsäkringar (kommissionen mot Västtyskland, mål 205/84). I fallet hade en västtysk försäkringsmäklare förmedlat engelska försäkringar i Västtyskland. Detta var ej tillåtet enligt tysk rätt utan att den engelska försäkringsgivaren var etablerad och hade koncession i Västtyskland. EG-domstolen kom fram till att de västtyska kraven på etablering och koncession stred mot Romfördragets regler om tjänstefrihet i art 59 och 60. Däremot ansåg domstolen att det fanns anledning att godta krav på koncessioner som förutsättning för försäkringsverksamhet av hänsyn till intresset av konsumentskydd, förutsatt koncession ges till alla företag som uppfyller de lagstadgade kraven i det land för vilken försäkringen skall gälla.

En viktig fråga är vilka rättssubjekt som kan stödja sig på EG:s fördelaktiga regler för etablering och utförande av tjänster. Man måste här skilja på fulletablering och sekundär etablering. Full etablering innebär etablering eller överflyttning av en hel, fullt fristående rörelse, t ex en läkarpraktik. Sådan är främst av intresse för fysiska personer. Vid sekundär etablering är det fråga om upprättande av dotterbolag, agenturer, filialer och dylikt från juridiska personers sida. För rätt till full etablering fordras medlemsskap i EG-land. För rätt till sekundär etablering eller utövande av tjänster krävs medborgarskap och hemvist i ett EG-land.

Juridiska personer likställs med medborgare inom EG om de bildats i enlighet med lagstiftningen i en medlemsstat samt har sitt säte, huvudkontor eller huvudanläggning inom Gemenskapen (art 58). Hemvistkravet uppfylls för juridiska personers del när de har ett faktiskt och varaktigt - "seriöst" - samband med ekonomin i en medlemsstat. Det är däremot utan betydelse i vad mån bolagsmän, aktieägare, finansärer etc är medborgare i ett EG-land eller i en tredje stat. Syftet med hemvistkravet är att hindra företag med endast mer eller mindre fiktiv anknytning till ett EG-land från att utnyttja sig av EG:s liberala etableringsregler. (Hemvistkravets innebörd framgår av art 52 och 58 RomF sammanställda med art 3 i den i 3.6 berörda domskonventionen om domstols behörighet m m, se Sundberg-Weitman, Nondiskriminering i EEC s 156 ff).

I dagens läge utgör undanröjande av kvarstående hinder på etablerings- och tjänsteområdet för rörlighet över gränserna inom EG en viktig del av arbetet på förverkligandet av den inre marknaden enligt den nya art 8A RomF (se 3.4 ovan).

6.3 Svensk etablering utomlands

Det förekommer en omfattande och växande svensk etablering utomlands, och Sverige är säte för ett antal multinationella företag av betydelse (t ex SKF). Etableringen sker i regel genom dotterbolag. År 1989 sysselsatte svenska dotterbolag utomlands inte mindre än 400 000 personer, varav mer än hälften inom EG. (Statistiska meddelanden 1989 nr F18.) Etableringarna underlättas av att flertalet västliga industriländer har en liberal etableringslagstiftning och ibland direkt uppmuntrar etablering av utlandsägda företag. Vissa länder har dock en mera utbyggd etableringskontroll, särskilt av utländska förvärv av kontrollerande inflytande i bestående inhemska företag. Till stater med särskilt restriktiv lagstiftning hör Norge. (Ingående översikt i SOU 1978:73 s 137 ff, för Norge Gundersen-Bernitz, Norsk og internationell markedsrett s 139 ff).

Sveriges frihandelsavtal med EG saknar särskilda etableringsregler. Nya restriktioner riktade mot etablering av företag är dock troligen att anse som åtgärder med motsvarande verkan som kvantitativa importrestriktioner och på denna grund förbjudna enligt art 13 p 1 i frihandelsavtalet med EEC. Normalt möter dock svenska aktiebolag ringa svårigheter när det gäller att bilda dotterbolag i ett eller flera EG-länder. Detta sker i enlighet med varje lands nationella lagstiftning. Ett dotterbolag i Danmark skall alltså bildas enligt dansk lag. Har ett svenskt företag etablerat ett dotterbolag i ett EG-land, t ex i form av en fabrik eller ett kontor - däremot räcker det ej med bara en postlåda eller liknande - betraktas dotterbolaget enligt ovan angivna regler som en juridisk person inom EG.

Dotterbolaget är alltså bundet av EG-rätt, men å andra sidan förmånsberättigat enligt EG:s regler om etableringsfrihet, vilket möjliggör vidareetablering av dotterbolag, filialer, agenturer etc i andra EG-länder under skydd av diskrimineringsförbudet. Detta är med hänsyn till den omfattande svenska utlandsetableringen av stor praktisk betydelse. Överhuvud medför de liberala etableringsreglerna i flertalet EG-länder att man från svensk sida hittills knappast haft nackdel av att frihandelsavtalet saknar särskilda regler avsedda att skydda mot diskriminering vid företagsetablering.

EFTA-konventionen innehåller vissa regler om etablering i annat EFTA-land (art 16). Dessa är dock vagt utformade och ställer inte upp något allmänt krav på nationell behandling. De förutsätter än mindre en allmän etableringsfrihet. Vid ett rådsmöte i Bergen 1966 enades medlemsländerna dock om vissa riktlinjer genom en "tolkning" av art 16. Riktlinjerna innebär främst att företag och enskilda näringsidkare i regel skall tillåtas etablera handelsföretag i annat EFTA-land för att driva handel med varor med ursprung i EFTA utan att diskrimineras i förhållande till inhemska medborgare och företag. Genom särskilda överenskommelser är dessa regler fortfarande tillämpliga i förhållande till de gamla EFTA-länderna Danmark och Storbritannien. (se vidare Gundersen i Tfr 1970 s 1 ff, även i Sc St L 1971 s 75 ff.)

Situationen är dock något annorlunda när det gäller etablering inom fria yrken och delvis även utförande av tjänster. Här pågår ett omfattande arbete inom EG med harmonisering av behörighetsvillkor för utövande av olika yrken, t ex genom ömsesidigt godkännande av examina. Sålunda finns direktiv om fri etableringsrätt för läkare och ömsesidigt erkännande av läkarutbildning i medlemsländerna (direktiv 75/362 med ändringar 82/76) och om auktorisation av revisorer (direktiv 84/253). Vidare finns det harmoniseringsdirektiv som tar upp godkännande av examina för bl a arkitekter, sjuksköterskor, veterinärer och i viss mån advokater. Då det visade sig att det tog alltför lång tid att fastställa behörighetskrav yrke för yrke, antog rådet ett direktiv i slutet på 1988 (89/84), där istället en generell metod används. Direktivet slår fast att alla yrkesutbildningar om minst tre år på högskolenivå ömsesidigt skall godkännas i medlemsländerna, och att detta skall vara klart i januari 1991. De utbildningar och yrken som tagits upp i tidigare direktiv berörs ej. Det kan - i en vartefter ökande utsträckning - verka negativt för medborgare i andra europeiska länder, utbildade inom olika yrken, att de riskerar att bli utestängda från EG-länderna genom att deras hemland står utanför systemet med kompetensharmonisering och etableringsrätt.

Det hittills sagda har tagit sikte på utländsk etablering och etableringsmöjligheter. Det finns emellertid även svensk lagstiftning som direkt rör utlandsetableringar. Eftersom dessa i regel förutsätter kapitalöverföring till utlandet, blir det främst fråga om valutalagstiftning (se härom 7.3 nedan).

Av mycket speciell karaktär är den lag som riksdagen antagit 1985 om förbud mot investeringar i Sydafrika och tidigare Namibia (se prop 1985/86:56, samt för lagens föregångare prop 1978/79:196). Lagen förbjuder svensk juridisk person att nyetablera företag i Sydafrika eller att bygga ut redan etablerade företag där. Regeringen kan dock ge dispens för ersättningsinvesteringar, samt ge tillstånd till företag att tills vidare företa ersättningsinvesteringar, under förutsättning att detta inte leder till utvidgning av verksamheten. Lagens syfte är att bidra till att öka det internationella trycket på den sydafrikanska regimen och dess raspolitik.

6.4 Utländsk etablering i Sverige

Sedan den gamla näringsfrihetsförordningen upphävdes i slutet av 1960-talet saknar Sverige en allmän lag om etableringsfrågor. Den okodifierade huvudregeln är emellertid att all näringsutövning är tillåten för svenska medborgare och juridiska personer såvida annat inte är uttryckligen stadgat. Denna huvudregel om etableringsfrihet gäller emellertid ej för utländska medborgare och juridiska personer. För dem gäller den särskilda sk etableringslagen, 1968 års lag om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket (prop 1968:98). I detta hänseende är alltså svensk rätt utlänningsdiskriminerande. Också för den i realiteten viktigaste kategorin, svenska utlandsägda företag, finns särskilda regler.

Fysiska personer

Utländska medborgare får enligt etableringslagens huvudregel bara idka näring i Sverige efter särskilt tillstånd, näringstillstånd. Vissa näringar får dock utövas utan sådant tillstånd (4 §). Nordiska medborgare och utlänningar som har permanent uppehållstillstånd i Sverige är jämställda med svenska medborgare i fråga om rätt till näringsutövning (3 §), liksom i fråga om rätten att ta arbete. (Permanent uppehållstillstånd kan meddelas utlänning som är fast bosatt i Sverige och medför bl a rätt att utan tidsbegränsning vistas i landet, 12 och 15 § utlänningslagen). Praxis vid bedömningen av

ansökan om näringstillstånd är liberal och väsentligen inriktad på en prövning av den sökandes personliga förhållanden. Om näringstillstånd beviljas en sökande som är bosatt i Sverige, krävs att det finns en ansvarig företrädare för verksamheten (9 §). De svenska reglerna och deras tillämpning bygger bl a på en inom Europarådet utarbetad konvention, den s k bosättningskonventionen, till vilken vi anslutit oss (prop 1971:26, SÖ 1971:67).

Utländska företag

Utländskt företag, dvs juridisk person bildad enligt lagen i en främmande stat (1 § 3 st etableringslagen), får bara idka näring i Sverige efter särskilt tillstånd. Verksamheten måste drivas i form av filial, dvs ett avdelningskontor med självständig förvaltning (13, 16 §§ etableringslagen). Filialformen har vunnit rätt liten popularitet. Trots en liberal tillståndsgivning existerar endast ett sextiototal filialer, i regel små säljföretag. De närmare reglerna för filialverksamhet förbigås här, men det kan noteras att en filial skall ha en egen bokföring och stå under ledning av en i Sverige bosatt verkställande direktör.

Efter en ändring i bankrörelselagen 1985 får utlandsägda banker etablera sig här. Liksom för svenska banker fordras dock oktroj, dvs koncession. Etablering skall ske i form av ett bankaktiebolag, som är en svensk juridisk person och i sin verksamhet skall följa samma regler som svenska banker. Enligt en våren 1990 avlämnad proposition skall oktroj i fortsättningen beviljas efter en enbart kvalitativ prövning, alltså ingen behovsprövning. Här har också föreslagits andra lättnader för utländskt ägande av bankverksamhet (prop 1989/90:116).

1950 års lag om rätt för utländska försäkringsföretag att driva försäkringsrörelse i Sverige uppställer efter lagändringar 1985 samma förutsättningar för beviljande av koncession som vad som gäller för svenska försäkringsbolag. Koncession skall enligt lagens 7 § normalt beviljas om den planerade verksamheten inte bedöms vara oförenlig med en sund utveckling av försäkringsväsendet (se prop 1984/85:77). Före lagändringen var praxis mycket restriktiv.

För utländska företag och enskilda näringsidkare, som fått tillstånd till näringsverksamhet i Sverige gäller den viktiga principen, att de är underkastade de föreskrifter som i olika hänseenden gäller för näringsverksamhet i Sverige (1 § 2 st etableringslagen). De är alltså i lika mån som svenska företag skyldiga att rätta sig efter t ex den svenska marknadslagstiftningen (såsom konkurrenslagen och marknadsföringslagen), social- och politirättslig lagstiftning och annan lagstiftning av betydelse för en näringsidkares verksamhet (prop 1968:98 s 128, se även Eek, Lagkonflikter i tvistemål s 98 ff med hänv, prop 1975/76:166 s 146).

Svenska utlandsägda företag

Utländsk etablering i Sverige genom bildande av svenska dotterbolag eller förvärv av aktier som ger kontrollerande inflytande i svenska bolag är vanlig, ehuru av väsenligt mindre omfattning än den svenska etableringen utomlands. År 1988 sysselsattes i Sverige cirka 195 000 personer i utlandsdominerade företag (källa: Statistiska meddelanden F:18, 89). För utländsk etablering i nu nämnda former gäller ej etableringslagen och här råder i dagens läge i princip etableringsfrihet. Inskränkningarna är dock väsenliga.

Vissa krav på svenskt medborgarskap ställs upp i aktiebolagslagen. Aktiebolag skall stiftas av svenska fysiska eller juridiska personer (2 kap 1 §). Styrelseledamöterna och verkställande direktören samt firmatecknare, likvidator och revisor skall vara i Sverige bosatta svenska medborgare, eller enligt en lagändring 1984 medborgare i nordiskt land (8 kap 4 §, 8 kap 11 § 2 st, 13 kap 7 § 4 st och 10 kap 2 § 1 st). Dispens kan dock ges och är inom vissa gränser mycket vanligt förekommande (53 § aktiebolagsförordningen, SOU 1978:73 s 634 ff). Ytterligare liberaliseringar har företagits.

Enligt 1982 års lag om utländska förvärv av svenska företag m m krävs förvärvstillstånd för utländska förvärv av svenska företag. Enligt en lagändring 1988 är vissa mindre aktiebolag undantagna, bl a de där värdet understiger 100 basbelopp (1990 är basbeloppet 29 700 kr).

Huvudtanken bakom lagen är att staten bör kunna kontrollera sådana övertaganden i syfte att kunna hindra negativa effekter i särskilda fall. Presumtionen är att tillstånd skall ges, något som också följer av våra internationella åtaganden. I lagens 16 § stadgas sålunda att tillstånd skall ges om det inte strider mot något väsentligt allmänt intresse. I större ärenden prövas tillståndsfrågan direkt av regeringen (industridepartementet). Praxis har hittills varit mycket liberal och något klart avslag torde aldrig ha meddelats men i åtskilliga fall har man, utan lagstöd, aktivt verkat för att de sökande företagen gjort olika "frivilliga" åtaganden ang verksamhetens inriktning m m. Om förvärvstillstånd inte söks inom föreskriven tid eller om tillstånd vägrats är förvärvet ogiltigt (11 §). Denna påföljd, som i princip innebär att avtalet skall återgå, är genomgripande och kan leda till stora praktiska svårigheter.

Avgränsningen av vilka som inte får förvärva svenska företag utan tillstånd (de s k kontrollssubjekten) skall här inte genomgå i detalj. Huvudgruppen är utländska medborgare och andra utländska rättssubjekt (främst aktiebolag). För svenska aktiebolag har man ett system med utlänningsförbehåll. Ett sådant innebär enligt lagens 4 § att ett svenskt aktiebolag i sin bolagsordning tagit in ett förbehåll enligt vilket den del av aktierna i bolaget som utlåningar och andra kontrollssubjekt får förvärva skall utgöra mindre än 40 procent av aktiekapitalet och 20 procent av röstetalet för aktierna. Aktier som omfattas av utlänningsförbehåll kallas bundna aktier, övriga fria aktier (17 kap 1 § aktiebolagslagen). Svenska aktiebolag som saknar utlänningsförbehåll är också kontrollssubjekt och behöver alltså söka förvärvstillstånd. Bulvanskap träffas av en särskild lag av 1985 (se vidare bl a Rodhe, Aktiebolagsrätt, 14 uppl Sthlm 1989 s 188 ff).

Vanliga portföljinvesteringar i svenska aktiebolag faller utanför tillståndskravet. Lagen ger i 7 § en schablonregel, enligt vilken förvärvstillstånd krävs när ett kontrollssubjekts sammanlagda andel av aktiekapitalet eller röstetalet i svenskt aktiebolag överskrider något av tröskelvärdena 10, 20, 40, eller 50 procent. De särskilda reglerna för handelsbolag m m förbigås här.

Det bör framhållas att vi i Sverige tillämpar en övertagandekontroll, dvs en kontroll knuten till själva de utländska förvärven. Förslag om att införa en fortlöpande verksamhetskontroll av utlandsägda svenska företag har statsmakterna avvisat såsom alltför långtgående. Lagens formella tillämpningsområde är emellertid fortfarande synnerligen vidsträckt. Man överväger f n att lägga om och till stora delar upphäva kontrollagstiftningen, som ju till hela sin uppbyggnad är utlänningsdiskriminerande.

6.5 Offentlig upphandling

Med offentlig upphandling (public procurement) avses statsägda och kommunala organs anskaffning av varor och tjänster. Denna bygger sedan gammalt till stor del på anbudsförfarande, dvs olika företag inbjuds att komma in med anbud vilka sedan prövas av köparen eller beställaren. Genom den offentliga sektorns expansion har den offentliga upphandlingen fått allt större ekonomisk betydelse. I Sverige uppgår den till 180-200 miljarder kr årligen, motsvarande 16-18 procent av bruttonationalprodukten. Det står därför klart att utländska företags ställning i samband med offentlig upphandling är en mycket viktig fråga. Diskriminering i detta hänseende är en form av icke tariffärt handelshinder.

I många länder har man sedan gammalt favoriserat inhemska företag vid offentlig upphandling. Ända fram till 1952 innehöll t ex de svenska upphandlingsförfattningarna en uttrycklig regel om att svensk vara skulle äga företräde framför utländsk. Svårigheterna att bryta denna tradition har varit stora i många länder. Efter långa förhandlingar nådde man 1979 inom ramen för GATT:s Tokyoronda en internationell överenskommelse i ämnet. Denna bygger på principen om icke-diskriminering av utländska anbudsgivare. Överenskommelsen ger också närmare regler om hur anbudsgivningen ska gå till.

Inom kommittén för offentlig upphandling vid GATT har man alltsedan 1984 förhandlat om förändringar av överenskommelsen genom att vidga de skyldigheter som varje land har beträffande upphandlingen. Beslut

fattades i februari 1987 och de ökade skyldigheterna trädde i kraft ett år senare.

De viktigaste förändringarna hänför sig till överenskommelsens tillämpningsområde, tröskelvärden, upphandlingsförfarande samt upphandlingsbeslutets utformning. Tillämpningsområdet utvidgades till att gälla all upphandling av varor, men inte tjänster. Som exempel på upphandling nämns också, förutom köp, leasing, uthyrning och avbetalningsavtal. Tröskelvärdet minskades från 150 000 SDR (Special Drawing Rights, se avsn 7.2) till 130 000 SDR (1 076 524 kr 1989). Överenskommelsen skall tillämpas på all upphandling, som vid offentliggörandet beräknas överstiga tröskelvärdet.

Trots de nämnda begränsningarna är överenskommelsen ett viktigt steg framåt inom ramen för den internationella marknadsrätten. Sverige har gett avtalet verkan inom Sverige (ändringar 1988:101 och 461 i förordningen 1980:849).

Romfördraget saknar särskilda regler för offentlig upphandling. Diskriminering mot företag i annat EG-land av nationalitetsskäl strider dock mot fördragets grundprinciper (bl a diskrimineringsförbudet i art 7) och träffas av förbudet i art 30 RomF mot åtgärder som till sin verkan motsvarar kvantitativa restriktioner. Även inom EG har det dock ställt sig svårt att bryta det invanda mönstret med favorisering av inhemska företag vid utförande av offentliga arbeten. Numera finns dock särskilda av rådet utfärdade direktiv om tillvägagångssättet vid offentlig upphandling av stora order, både i fråga om anbudsinfordran och anbudsbedömning. Dessa ligger till grund för en kontroll av att offentliga anbudsinfordrare i EG-länderna efterlever diskrimineringsförbudet. Att få till stånd en välfungerande fri konkurrens inom EG över nationsgränserna på den offentliga upphandlingens område är en viktig uppgift inom ramen för förverkligandet av den inre marknaden till 1993.

Främst märks rådets direktiv 77/62 som gäller offentlig upphandling av varor för belopp överstigande 200 000 ECU samt direktivet 71/35 ang upphandling av offentliga byggnads- och anläggningsentreprenader för belopp överstigande 1 miljon ECU. Direktiven är detaljerade och vissa

viktiga områden har undantagits t ex upphandling av transport- och telekommunikationsmyndigheter. Man kan dock peka på några gemensamma huvudprinciper, avsedda att motverka diskriminering. Hit hör kravet på "transparens", dvs företag i andra EG-länder skall kunna få reda på aktuella anbudsförfaranden, bl a genom publicering i EG:s officiella tidskrift (Official Journal). En myndighet som inforrdar anbud får inte åstadkomma diskriminerande effekter genom tekniska specifikationer och den skall tillämpa objektiva kriterier när det gäller rätt att lämna in anbud och prövning av anbud.

EFTA tillämpar ett klart förbud mot diskriminering av varor (ej tjänster) med EFTA-ursprung vid offentlig upphandling. Detta framgår av den officiella "tolkningen" av EFTA-konventionens art 14 om offentliga företag som slagits fast vid ett rådsmöte (Lissabon 1966).

Sveriges frihandelsavtal med EG saknar särskilda regler om offentlig upphandling. EG:s nyss berörda egna regler gäller endast mellan EG-länderna och i princip endast för varor med ursprung inom EG. Från svensk sida har man såväl vid de förhandlingar som föregick avtalet som vid senare tillfällen förgäves sökt få till stånd regler på området. Diskriminering av svenska företag i samband med offentlig upphandling inom EG torde vara vanlig och utgör ett ekonomiskt viktigt, kvarstående handelshinder. Frågan är aktuell och behandlas som bäst i de pågående förhandlingarna mellan EFTA och EG ang EES.

Svensk lagstiftning om offentlig upphandling av varor och tjänster utgår numera från att anbudsgivare skall likabehandlas oberoende av nationalitet. Huvudprincipen är att myndigheterna skall handla affärsmässigt vid upphandling. Det föreskrivs bl a att myndigheterna skall beakta förefintliga konkurrensmöjligheter och behandla anbud och anbudsgivare objektivt (3§ i 1973 års upphandlingskungörelse, 1973:600, ej intagen i lagboken). Som regel skall det anbud antas som med beaktande av samtliga affärsmässigt betingade omständigheter är att anse som förmånligast (15 §). Regeringen (men ej myndigheterna) har dock möjlighet att frånga en strikt affärsmässig bedömning och vid beslut i upphandlingsärenden även beakta t ex försvars-, sysselsättnings- och försörjningsberedskapsskäl. Härvid måste dock våra internationella förpliktelser följas, hittills framför allt i förhållande till EFTA. (Se bl a Linder, Handbok i offentlig upphandling, 4 uppl Sthlm 1989, prop 1973:73).

7 VALUTARÄTTEN

7.1 Utgångspunkter

Under senare delen av 1800-talet fram till första världskriget hade man ett system med fria internationella kapitaltransaktioner och fasta växelkurser, knutna till guldmyntfoten. De skandinaviska länderna hade en egen valutaunion, som innebar att de danska, norska och svenska kronorna var lika mycket värda och fritt kunde växlas och användas i de tre länderna. Systemet överlevde emellertid inte första världskrigets och depressionens påfrestningar. Andra världskriget och krisåren därefter nödvändiggjorde ingripande valutaregleringar i de allra flesta länder, något som medförde internationella handelshinder med långtgående verkningar. Huvudsträvan har härefter varit att gradvis liberalisera förhållandena, inte minst att göra valutorna konvertibla, dvs fritt växlingsbara mot varandra. Många länder, bl a i Östeuropa, har dock ännu inte konvertibla valutor, något som starkt försvårar en omfattande och välfungerande utrikeshandel. Det internationella valutapolitiska samarbetet har emellertid det vidare syftet att säkra ordnade valutaförhållanden och motverka betalningsbalanskriser.

Valutarätten bygger på en omfattande mellanstatlig normering av penningtrafiken inom ramen för internationella konventioner samt särskild nationell lagstiftning. Den nationella rätten återspeglar självfallet de internationella konventionsåtagandena. Inom valutarätten, liksom ibland inom andra delar av den internationella marknadsrätten, kan man emellertid iaktta ett visst spänningsförhållande mellan internationella samordnings- och liberaliseringssträvanden, å ena sidan, och nationella styrnings- och regleringsönskemål, å andra sidan.

I valutarätten gör man en viktig distinktion mellan löpande betalningar och kapitalrörelser. Till löpande betalningar räknas främst likvider på normala betalningsvillkor för import och export av varor och tjänster men även bl a överföring av lön till hemlandet samt betalning av kapitalavkastning (räntor och hyror etc),

transportkostander, normala försäkringspremier samt royalties. Löpande betalningar är nu i allmänhet fria mellan länderna. Detta är självfallet en viktig förutsättning för en välfungerande internationell handel.

Till kapitalrörelser räknas sådana betalningstransaktioner som inte är löpande. En viktig typ är kapitalöverföringar för direkta investeringar utomlands. Härmed förstås varaktiga investeringar som syftar till kontrollerande inflytande över företag i annat land, t ex genom nyetablering av dotterbolag eller förvärv av större aktieposter i företag. De valutarättsliga regler som gäller för direktinvesteringar har ett nära samband med etableringsrätten. En reell etableringsfrihet över gränserna förutsätter att det erforderliga kapitalet kan överföras. En annan typ är s k portföljinvesteringar i placeringssyfte, t ex i personliga värdepapper. En tredje huvudtyp är personliga kapitalöverföringar, t ex vid emigration eller av skatteskäl. Förekommande valutarättsliga restriktioner avser huvudsakligen kapitalrörelserna, framför allt de två sistnämnda typerna, där det i regel rör sig om en ensidig värdeöverföring till annat land. Här prioriteras det allmänna intresset av att skydda den egna valutan mot korttidsspekulation, motverka skatteflykt m m.

Under 1980-talet har det varit en trend i världen att avreglera kapitalrörelserna. Bl a har USA och Japan tagit bort sina regleringar och detsamma har successivt skett i EG-länderna. Sverige har avvecklat valutaregleringen, så att kapitalrörelser blev fria 1 juli 1989.

7.2 Den internationella ordningen

Internationella valutafonden

En viktig grundval för det nutida internationella valutasamarbetet utgör verksamheten inom Internationella valutafonden (International Monetary Fund, IMF). Organisationen, som numera omfattar ca 130 medlemsländer, bygger på ett avtal undertecknat på konferensen i Bretton Woods i USA 1944. Stadgan för IMF har senare ändrats vid några tillfällen. I samma skede upprättades den Internationella återuppbyggnads- och utvecklingsbanken (Världsbanken, IBRD), som är nära knuten till IMF. Sverige blev medlem i IMF och Världsbanken 1951 (prop 1950:89, SÖ 1953:74-75, ang stadgeändringar prop 1976/77:86).

IMF har till huvudsyfte att främja en balanserad tillväxt i världshandeln samt att verka för stabila och ordnade förhållanden i det internationella valuta- och betalningssystemet (stadgans art I). Fonden har till uppgift att bygga upp och vidmakthålla ett system för internationella betalningar, som underlättar fritt handelsutbyte och arbetsfördelningen mellan medlemsländerna och som motverkar valutarestriktioner. Fondens medlemmar (alltså även Sverige) har åtagit sig att fritt medge löpande betalningar (art VII § 2, se dock övergångsbestämmelsen i art XIV § 2). Däremot ges medlemsländerna viss rätt att kontrollera kapitalrörelser (art VI § 3).

Under många år verkade IMF för upprätthållande av fasta växelkurser. Ett flertal valutakriser har emellertid lett till att man internationellt sedan början av 1970-talet är gjort en viktig insats genom att bygga upp en ny typ av internationellt betalningsmedel, särskilda dragningsrätter (special drawing rights, SDR, se prop 1976/77:86). Detta är en räkneenhet vars värde bestäms av värdet av vissa valutor som med växlande vikt ingår i en sk valutakorg (en SDR motsvarade 21 juni 1990 7,99 sv kr). SDR kan med vissa begränsningar användas som betalningsmedel mellan centralbankerna i fondens medlemsländer i utbyte mot nationella valutor. Fonden tillhandahåller medellånga krediter bl a till utvecklingsländerna. I sistnämnda hänseende kompletteras valutafonden av den senare tillkomna Internationella utvecklingsfonden (IDA, prop 1960:105, SÖ 1960:24).

OECD:s liberaliseringsregler

OECD har inom ramen för sitt arbete på den internationella handelns frigörelse (se allmänt 2.5 ovan) antagit två viktiga s k liberaliseringsstadgor i syfte att begränsa räckvidden av nationella valutarestriktioner. Stadgorna binder medlemsstaterna och alltså även Sverige. (De återfinns ej i svenskt officiellt tryck men är separat publicerade av OECD.)

Den ena stadgan gäller löpande transaktioner (Code of Liberalisation of Current Invisible Operations). I denna förbinder sig OECD-medlemmarna att i likhet med IMF-stadgan) eliminera restriktioner avseende löpande transaktioner medlemstaterna emellan (art 1). Undantag medges dock när nationell ordning och säkerhet så påfordrar (art 2). Dessutom finns möjlighet att reservera sig mot vissa punkter i stadgan.

Den andra stadgan avser internationella kapitalrörelser, den s k kapitalliberaliseringsstadgan (Code of Liberalisation of Capital Movements). Stadgan går väsentligen ut på att transaktioner i förbindelse med direkta investeringar, värdepappershandel, personliga kapitalöverföringar etc skall ges en liberal behandling och att förekommande restriktioner skall successivt avskaffas. Man har emellertid inte varit villig att gå lika långt i liberaliserig vad gäller kapitalrörelser som beträffande löpande transaktioner.

Kapitalliberaliseringsstadgan kräver bl a att direktinvesteringar för etablering i annat medlemsland skall vara fria, såvida det inte är fråga om rena kapitalmarknadstransaktioner eller investeringar som med beaktande av omfattningen kan få exceptionellt skadliga verkningar ("exceptionally detrimental effects") på det ifrågavarande medlemslandets intressen.

EG

Fri rörlighet för kapital hör som nämnts redan i samband med EG:s syften (se 3.1) till en av de "fyra friheterna" inom EG. Romfördragets regler om kapital (art 67-73 RomF, se även art 104-109 RomF om betalningsbalans) är dock mera vagt utformade än de regler som rör de tre andra friheterna - rörelsefrihet för varor, personer (arbetskraft) och tjänster. I praktiken har sambandet med medlemsstaternas allmänna ekonomiska politik medfört, att EG länge haft svårt att nå så mycket längre i sina liberaliseringssträvanden på valutaområdet än vad man uppnått genom OECD:s kapitalliberaliseringsstadga. I arbetet med att inrätta den inre marknaden (se 3.1) har kapitalliberaliseringen inom EG fått ny fart och två direktiv har antagits i ämnet, det senaste från 1988 (88/361). När detta träder i kraft den 1 juli 1990 skall alla valutarestriktioner mellan åtta av medlemsländerna vara borttagna, medan de övriga har fått en längre tidsfrist. Som nämnts i 3.1 är det uppställda framtidsmålet att uppnå en ekonomisk union, kompletterad med en monetär union, ev i formen av en gemensam valuta.

Den internationella valutakrisen i början av 1970-talet, främst dollarns nedgång i värde, föranledde flertalet EG-länder att upprätta ett valutatekniskt samarbete i syfte att upprätthålla relativt fasta inbördes växelkurser, den s k valutaormen. Systemet innebar att varje lands fasta växelkurs fick röra sig fritt inom vissa gränser och inte avvika från fastställda riktkurser med mer än 2,25 procent. (Det var den grafiska bilden av kursrörelserna som gav namnet "ormen".) Sverige deltog i samarbetet fram till 1977, då vi utträdde i samband med devalvering av den svenska kronan.

Sedan 1979 fungerar valutasamarbetet mellan EG-länderna i en ny, utbyggd form, europiska valutasystemet, vanligen förkortat EMS (European Monetary System). (Storbritannien står dock tills vidare utanför.) Som komplement till valutaormen har man skapat en särskild europeisk valutaenhet (European Currency Unit, ECU, brukar uttalas ek\$ efter namnet på ett gammalt franskt mynt). ECU används som räkneenhet av centralbankerna i EG-länderna m m. ECU:s värde bestäms enligt ett viktsystem, där hänsyn tas till alla EG-valutor (s k valutakorg), och

uppgick 27 juni 1990 till ung 7,49 skr. ECU används numera också såsom europeisk kontoenhet. Man har vidare beslutat att upprätta en särskild europeisk valutafond.

Sveriges deltagande i valutaormen låg utanför EG-samarbetet enligt frihandelsavtalet. Vårt frihandelsavtal med EG innehåller dock en klar regel om att löpande betalningar som hänför sig till varuhandeln mellan Sverige och EG skall vara fria från restriktioner. Detsamma gäller för korta och medellånga krediter (art 19).

7.3 Svensk valutalagstiftning

Den svenska valutalagstiftningen har nyligen reformerats i grunden. Fram till 1 juli 1990 gällde ännu 1939 års valutalag, en kristidslag vars giltighet successivt förlängts genom årliga riksdagsbeslut. På grundval av denna och den anslutande valutaförordningen har Sverige under 50 års tid uppehållit en omfattande valutareglering, i huvudsak administrerad av riksbanken. Denna har utgjort en viktig del av regeringens ekonomiska politik och i stor utsträckning hållit den svenska kapitalmarknaden isolerad från omvärlden. Särskilt under 1980-talets senare del har dock tillämpningen av valutaregleringen successivt liberaliserats. Utvecklingen internationellt - och särskilt inom EG mot fri rörlighet för kapital har omöjliggjort en bibehållen svensk valutareglering under normala ekonomiska förhållanden.

Fr o m 1 juli 1990 finns i Sverige en ny lag om valutareglering, som normalt ej är i kraft utan endast kan sättas i kraft vid krig, krigsfara eller allvarliga störningar på valutamarknaden. Vissa bestämmelser som tidigare gällt inom ramen för valutaregleringen har dock förts över till en ny permanent gällande lag om betalningar till och från utlandet. Härif ges bl a regler om att sådana betalningar skall ske genom valutahandlare, om tillstånd att bedriva valutahandel och om valutahandlares uppgiftsskyldighet till myndigheter. Fortfarande får inte svenska juridiska personer och i Sverige boende fysiska personer ha egna bankkonton i utlandet.

Sverige har härigenom - med få undantag - anslutit sig till principen om fri rörlighet för kapital och låtit ett omfattande regleringskomplex (översiktligt presenterat i Internationell marknadsrätt 1 uppl) gå i graven.

8.1 Konkurrensregler och konkurrenspolitik

I denna bok har det ofta funnits anledning att notera spänningarna mellan frihandel och protektionism. Bakom strävandena att avveckla handelshinder och motverka uppkomsten av nya dylika ligger en positiv syn på värdet av internationell arbetsfördelning och konkurrens mellan företagen över gränserna. Den internationella konkurrensens betydelse är särskilt påtaglig i de mindre industriländerna. Inom svenskt näringsliv är det ofta utlandsimporten som är den främsta konkurrensfaktorn, inte konkurrensen mellan svenska företag inbördes. Framförallt gäller detta i fråga om industritillverkade produkter.

Det är därför inte förvånande att regelsystemet inom den internationella marknadsrätten till mycket stor del är inriktad på problem som rör konkurrensförhållanden. Detta gäller ju redan själva de grundläggande reglerna om tullar, kvantitativa restriktioner samt import- och exportavgifter o likn, som ju till stor del syftar till avveckling av dessa företeelser såvitt gäller industrivaror. Motsvarande gäller också reglerna om tillåtlighet av utländsk etablering (kap 6) och arbetet på att motverka tekniska handelshinder, bl a genom harmonisering av lagstiftning (se särskilt 3.6). Härutöver rymmer emellertid den internationella marknadsrätten särskilda s k konkurrensregler, som direkt är inriktade på att hindra snedvridning av konkurrensbestämmelserna. Hit hör regler om tillåtligheten av statliga stödåtgärder (se bl a 3.5 och 4.4) och om offentliga företags ställning i konkurrenshänseende (3.5). I sammanhanget bör också nämnas reglerna om utländska företags ställning vid offentlig upphandling (6.5) och om dumping (2.2).

Konkurrenspolitikens viktigaste sida har vi dock hittills inte närmare berört, nämligen behovet av kontroll av konkurrensbegränsningar inom näringslivet (privata konkurrensbegränsningar). Internationell kartellbildning är välkänd sedan gammalt inom många näringsgrenar och frodades särskilt i mellankrigstidens protektionistiska klimat, framför allt i form av priskarteller. Internationella koncerner

tillämpar inte sällan konkurrensbegränsade avtalsvillkor eller förfaranden i förhållande till kunder eller konkurrenter i syfte att befästa och stärka sin marknadsposition. En viktig aspekt är att privata konkurrensbegränsningar, särskilt uppgörelser mellan företag om olika former av internationell marknadsdelning, kan motverka de fördelar som man söker uppnå genom att avskaffa olika slag av handelshinder som hämmar den internationella konkurrensen.

Lagstiftningen mot konkurrensbegränsningar har sina rötter framför allt i Förenta staterna. Antitrustlagstiftningen utgör där en mycket väl utvecklad och central del av rättsordningen. Några huvudpunkter skall strax beröras (se 8.2). I Västeuropa har den moderna konkurrensbegränsningslagstiftningen i huvudsak kommit till först på 1950-talet och befinner sig fortfarande i utveckling. Den spelar bl a en betydelsefull roll i Västtyskland, delvis efter amerikanskt mönster. Där gäller en omfattande Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkung (GWB, av 1957). Också i Storbritannien och Frankrike finns omfattande konkurrensbegränsningslagar. Sådana lagar finns också i Danmark (Konkurrenceloven), Norge (Prisloven) och i Sverige, där numera konkurrenslagen av 1982 gäller.

Det från många synpunkter viktigaste normsystemet i Västeuropa på konkurrensbegränsningens område är numera EG:s konkurrensrätt. Denna utgör en del av EG-rätten där praxis är omfattande och som har speciellt intresse för företagen, både inom EG och i utomstående länder som Sverige. Såsom nämnts (3.5) hör det till EG:s grundläggande principer att säkerställa att konkurrensen inom den gemensamma marknaden inte förvanskas (art 3 f RomF). Tillsammans med de ovan berörda reglerna ang stödåtgärder, offentliga företags ställning m m formar konkurrensbegränsningsreglerna EG:s konkurrenspolitik, vilken spelar en nyckelroll för främjande av integrationen inom EG (se 3.5)

Utanför EG saknas ännu i huvudsak en mellanstatlig konventionsreglering om kontroll av konkurrensbegränsningar. Detta är en brist, eftersom nationell lagstiftning erfarenhetsmässigt är otillräcklig, bl a emedan den brukar tillåta (ibland rentav främja) exportkarteller som inte skadar inhemska intressen. Problemet är

emellertid observerat inom FN, särskilt med sikte på förhållandet mellan utvecklingsländerna och de multinationella företagen. FN antog 1982 en särskild kod om kontroll av konkurrensbegränsningar, som dock har karaktären av rekommendation. Inom OECD är konkurrensbegränsningsfrågorna uppmärksammade, bl a genom utarbetande av rapporter och rekommendationer. Särskilda regler i ämnet ges i OECD:s uppförandekod för multinationella företag (se 2.5). Konkurrensmyndigheterna i OECD-länderna (till vilka Sverige ju hör) samarbetar genom informationsutbyte, konsultationer och regelbundet samråd. (se NO 1974 nr 24 i PKF 1974:4s 70 och även NO 1979:9 i PKF 1979:2 s 98).

Termen konkurrensrätt används numera dels i en vidare betydelse, som inbegriper alla sådana marknadsrättsliga regler som särskilt normerar konkurrensförhållanden (t ex regler om tillåtligheten av offentliga stödåtgärder eller om illojala konkurrensåtgärder), dels i en snävare bemärkelse för att beteckna konkurrensbegränsningsrätten. Det sistnämnda är vanligt inte minst i EG-sammanhang. (Jfr Bernitz, Marknadsrätt, Sthlm 1969 s 43 ff).

I det följande behandlas, efter en kortare orientering om den amerikanska antitrustlagstiftningen (8.2), framför allt EG:s konkurrensrätt (i betydelsen regler om konkurrensbegränsningar). Härvid uppmärksammas särskilt sådana aspekter som har speciellt intresse från svensk synpunkt, såsom distributionsavtal, licensavtal och reglernas räckvidd i geografiskt hänseende. Avslutningsvis behandlas frihandelsavtalens konkurrensregler (8.7) och utländska företags ställning enligt svensk konkurrensrätt (8.8). Observera denna begränsning eftersom i praktiken många gånger också nationella regler, t ex västtysk eller engelsk konkurrensrätt, kan komma in vid bedömningen.

8.2 Den amerikanska antitrustlagstiftningen

Den grundläggande amerikanska antitrustlagen är Sherman Act från 1890. Dess centrala regler gäller ännu oförändrade men befinner sig i ständig utveckling genom rättspraxis. Bland de övriga antitrustlagarna märks särskilt Clayton Act och Federal Trade Commission (FTC) Act, båda av 1914. Huvudregeln i Sherman Act (sec 1) stadgar att

"every contract, combination in the form of trust or otherwise, or conspiracy, in restraint of trade or commerce among the several States, or with foreign nations, is hereby declared to be illegal."

Enligt ordalagen är detta ett generellt förbud mot konkurrensbegränsande avtal eller annat konkurrensbegränsande samarbete mellan företag. Det var länge omdiskuterat om domstolarna i stadgandet kunde läsa in en "rule of reason", dvs göra en friare prövning av konkurrensbegränsningars tillåtlighet. Högsta domstolen i Washington (Supreme Court) har stannat för en förmedlande ståndpunkt. Vissa allvarliga typer av konkurrensbegränsande avtal eller samarbete behandlas som förbjudna per se (i sig). Hit hör framför allt former av prissamverkan (price-fixing) mellan företag, vare sig samarbetet är bindande eller oförbindande, hemligt eller offentligt, långvarigt eller tillfälligt. Förbjudna per se är vidare bl a avtal mellan konkurrenter om marknadsdelning samt bojkotter.

Konkurrensbegränsningar av mindre allvarlig karaktär kan godtas med stöd av "rule of reason" efter en prövning av det enskilda fallet. Exempel är avtal om produktstandardisering, gemensamma allmänna leveransbestämmelser och de flesta bestämmelser i vertikala avtal mellan en leverantör och dennes återförsäljare. Bruttoprissättning är dock alltid otillåten. Sherman Act, som är en federal lag, omfattar inom USA endast handel mellan delstaterna ("interstate commerce"), men detta begrepp tolkas mycket vidsträckt.

Sherman Act förbjuder även förfaranden i syfte att nå eller bevara monopol eller dominerande ställning på en marknad (sec 2). I vissa uppmärksammade fall har antitrustmyndigheterna tvingat fram upplösning av bestående jätteföretag (t ex oljetrusten) eller utförsäljning från dylika av delar av verksamheten på ett sådant sätt att en fungerande konkurrens återupprättas (s k divestiture).

För att motverka alltför omfattande koncentration inom näringslivet gäller långtgående förbud mot företagssammanslagningar och företagsförvärv (sec 7 Clayton Act).

Särskilda, detaljerade regler gäller om förbud mot prisdiskriminering enligt den s k Robinson-Patman Act (se Bernitz i SvJT 1979 s 513 ff).

De viktigaste sanktionerna är utfärdande av förbud och förelägganden samt skadestånd. Skadelidande som lidit skada genom överträdelser av antitrustlagstiftning har rätt till tredubbelt skadestånd. Denna för USA speciella princip om ett slags privatstraff är praktiskt mycket viktig och leder till att de skadestånd som kan utgå vid överträdelse av antitrustlagstiftningen kan bli oerhört höga efter europeisk uppfattning. Otillåtna avtal eller avtalsklausuler är civilrättsligt ogiltiga. Överträdelser av Sherman Act är här till straffsanktionerade.

Den amerikanska antitrustlagstiftningen ges en vidsträckt extraterritoriell tillämpning, dvs tillämpning på handlande som företags uts utanför landets gränser. Rättspraxis bygger på den s k effektprincipen, dvs antitrustlagstiftningen anses tillämplig även på konkurrensbegränsningar som företag företar utanför USA, när dessa har konkurrensbegränsande effekter av viss betydelse på den amerikanska inlandsmarknaden eller utrikeshandeln, inbegripet importkonkurrensen på USA-marknaden. Antitrustlagstiftningen tvingar amerikanska företag världen över, även i Sverige, att vara försiktiga med att t ex engagera sig i kartellavtal.

Remington Arms Company, ett stort amerikanskt företag som tillverkar vapen och ammunition m m , överenskom i början på 70-talet om förvärv av den svenska ammunitionsfabriken Norma i Värmland. Norma exporterade emellertid till USA och hade cirka 1 procent av marknaden för ifrågavarande amunitionstyp. Efter ingripande av antitrustmyndigheterna, som fann Remingtons företagsförvärv otillåtet enligt sec 7 Clayton Act (se ovan), tvangs Remington avstå från att fullfölja köpet.

Effektprincipen, som är folkrättsligt omstridd i vart fall i den skarpa form den fått i USA, hävdas även när de utländska företagen saknar ägarmässig anknytning till USA. I praxis har antitrustmyndigheterna bl a angripit kartellbildning i den schweiziska

urindustrin, som ansetts hindra konkurrens i USA mellan importerade schweiziska klockfabrikat, och Svenska Kullagerfabrikens (SKF) företagsförvärv i Västeuropa som i förening med andra åtgärder ansetts hämma konkurrensen på den amerikanska marknaden. De amerikanska anspråken har i vissa fall befunnits så långtgående, att berörda utländska företag fått stöd inte bara diplomatiskt av sina hemländer utan även genom utländsk motlagstiftning om förbud mot att lämna ut dokumentation. Sålunda har amerikanska, konkurrensrättsligt motiverade, ingripanden mot utländska rederier som deltagit i linjekonferenssystemet inom internationell sjöfart, vilka även riktat sig mot svenska rederier, motiverat en särskild svensk lag om förbud för redare att i visst fall lämna ut handling som angår den svenska sjöfartsnäringen (1975:87, tidigare 1966:156). Enligt lagen kan sjöfartsverket förbjuda svensk redare vid vite att lämna ut handlingar som kan avfordras av myndighet i främmande stat. Sådan lagstiftning ("anti-antitrustlagar") finns även på andra håll. Ett särskilt känt exempel är den brittiska Protection of Trading Interest Act av 1980.

Se bl a Nerep "Extraterritorial Control of Competition under International Law with Special Regard to US Antitrust Law, vol 1-2, Stockholm 1983 och Bernitz-Gorton-Grönfors, Sjöfart och konkurrensrätt Gbg 1976 s 76 ff, 108 f, Reuterswärd i SvJT 1977 s 87 ff.

8.3 Huvudlinjerna i EG:s konkurrensrätt

EG:s grundläggande regler om konkurrensbegränsningar finns i art 85 och 86 i Romfördraget, vilka kompletteras av utfärdade förordningar och en omfattande rättspraxis. Reglerna bygger på principiella förbud mot konkurrensbegränsande avtal och missbruk av dominerande ställning på den gemensamma marknaden, ägnade att påverka handeln mellan medlemsstaterna. De har direkt effekt i medlemsstaterna enligt de principer som angivits i 3.3 ovan.

Man är vid tillämpningen av reglerna särskilt inriktad på att förhindra konkurrensbegränsningar som motverkar uppbyggnaden av en integrerad marknad inom EG, baserad på fri rörlighet och konkurrens över nationsgränserna. Här märks särskilt försök att bevara nationellt

avgränsade marknader genom avtal om marknadsdelning och liknande. Härutöver har emellertid reglerna, såsom EG-domstolen klart uttalat, det vidare syftet att upprätthålla en effektiv konkurrens inom den gemensamma marknaden. Allmänt kan sägas att den amerikanska antitrustlagstiftningen utövat stort inflytande på utvecklingen inom EG:s konkurrensrätt.

Inom CECA gäller särskilda regler mot konkurrensbegränsningar (art 65 och 66 ParisF). Dessa är till stor del tämligen likartade och behandlas inte närmare i det följande.

Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal

Romfördragets art 85 lyder (enligt översättningen i SOU 1963:12);

1. Överenskommelser mellan företag, beslut av företagssammanslutningar och samordnade förfaranden, vilka är ägande att påverka handeln mellan medlemsstaterna och vilka har till syfte eller följd att konkurrensen inom den gemensamma marknaden förhindras, inskränkes eller förvanskas, är oförenliga med den gemensamma marknaden och förbjudna, särskilt om de innebär:
 - a) direkt eller indirekt fastställande av inköps- eller försäljningspriser eller andra affärsvillkor,
 - b) begränsningar eller kontroll av produktion, avsättning, teknisk utveckling eller investeringar,
 - c) uppdelning av marknader eller försörjningskällor,
 - d) tillämpning av olika villkor för likvärdiga prestationer gentemot handelspartner, varigenom dessa tillskyndas nackdel i konkurrensen,
 - e) uppställande såsom villkor för avtal, att avtalspartner godkänner tilläggsprestationer, vilka varken till sin natur eller enligt handelsbruk har något samband med föremålet för avtalet.
2. Enligt denna artikel förbjudna överenskommelser eller beslut skall sakna rättsverkan.
3. Bestämmelserna i punkt 1 må förklaras icke tillämpliga på:
 - Varje överenskommelse eller slag av överenskommelser mellan företag,
 - varje beslut eller slag av beslut av företagssammanslutningar och

- varje samordnat förfarande eller slag av samordnade förfaranden vilka bidrar till att förbättra produktionen eller distributionen av produkter eller till att främja tekniskt eller ekonomiskt framåtskridande, samtidigt som förbrukarna tillförsäkras en skälig andel av den därigenom uppkomna vinsten, och vilka icke
 - a) ålägger berörda företag restriktioner som icke är oundgängligen nödvändiga för uppnåendet av dessa syften,
 - b) ger dessa företag möjlighet att för en väsentlig del av ifrågavarande produkter eliminera konkurrensen.

Som synes uppställs i p 1 ett vidsträckt förbud mot konkurrensbegränsande överenskomelser m m. Enligt p 2 är förbjudna överenskomelser ogiltiga. I p 3 öppnas emellertid vissa möjligheter att få undantag från förbudet. Detta är alltså inte absolut. Till var och en av punkterna knyter en omfattande rättspraxis och en synnerligen livaktig rättsvetenskaplig diskussion. Här kan endast ett urval av dessa aspekter tas upp.

Förbudet i p 1 riktar sig mot avtal mellan minst två företag (inbegripet beslut av föreningar, joint venture-liknande sammanslutningar m m) eller samordnade förfaranden, dvs att två eller flera företag utan direkt avtal tillämpar visst förfarande i samförstånd, avtalskriteriet (se särskilt EG-domstolens dom i ICI-målet, mål 48/69 m fl). För att förbudet skall vara tillämpligt fordras härutöver att samarbetet dels har konkurrensbegränsande syfte eller verkningar inom EG, konkurrensbegränsningskriteriet, dels är ägnat att påverka handeln mellan medlemsstaterna, samhandelskriteriet.

Samhandelskriteriet för bort från EG-reglernas område sådana konkurrensbegränsningar som bara har verkningar inom ett EG-land (t ex på en lokalt eller regionalt avgränsad detaljhandelsmarknad). I praxis har emellertid kriteriet kommit att tolkas mycket vidsträckt. Det räcker att samhandeln påverkas indirekt eller potentiellt (målet Völk/Vervaecke, 5/69). Många gånger kan en konkurrensbegränsning vara ägnad att påverka handeln mellan medlemsstaterna också då den företas av företag, som alla är belägna i samma EG-land. Detta gäller särskilt om åtgärden har en allmän och omfattande karaktär eller försvårar utomnationella företags inträde på den nationella marknaden, t ex

genom att konservera den inhemska marknadsstrukturen (målen Vereeniging van Cementhandelaren, 8/72, och Brasserie de Haecht, 23/67). Läget för företag i länder utanför EG, t ex Sverige behandlas i det följande (8.6).

Inom den nu angivna ramen omfattar förbudet i art 85 p 1 RomF i princip alla former av konkurrensbegränsande avtal och samordnade förfaranden. Uppräkningen av vissa otillåtna typer under a)-c) är endast exemplifierande och alltså inte uttömmande. Förbudet omfattar t ex också vertikala konkurrensbegränsande avtal mellan leverantörer och återförsäljare (om agentavtal, se dock 8.4). Uppräkningen pekar emellertid ut betydelsefulla typer av konkurrensbegränsningar, som det anses särskilt viktigt att motverka. Bland sådana, som det knappast kommer ifråga att ge undantag enligt nedan berörda regler, märks priskarteller och liknande prissamverkan mellan stora företag, uppgörelser om kvotering av produktion m m som hindrar företags produktivitetsutveckling samt avtal som genom geografisk marknadsdelning mellan företag konserverar avgränsade nationella marknader och motverkar integrationsprocessen. Hit hör även bruttoprissättning och kollektiva bojkottaktioner (belgiska tapetfabrikanterna, mål 73/74).

Koncerner brukar betraktas som en enhet vid konkurrensrättslig bedömning. Förbudet i art 85 träffar alltså inte avtal mellan moderbolag och kontrollerade dotterbolag ("den ekonomiska enhetens princip", se Sterling Drug-målet, 15/74, där vissa preciseringar görs, och även bl a Bernitz-Gorton-Grönfors, Sjöfart och konkurrensrätt, Gbg 1976 s 97 ff. Se vidare 8.6 nedan).

I rättspraxis har det slagits fast att förbudet i art 86 p 1 inte omfattar konkurrensbegränsande avtal eller förfaranden, som har så ringa betydelse att de inte påverkar konkurrensen märkbart eller endast obetydligt. EG-kommissionen har i ett särskilt tillkännagivande preciserat vad den normalt anser vara avtal av mindre betydelse (s k bagatellkarteller) som faller utanför förbudet (numera O J no C 231, 1986). I syfte att främja samverkan mellan små och medelstora företag tas detta begrepp ganska vidsträckt.

Ett avtal anses av kommissionen normalt vara av mindre betydelse, om de produkter som avtalet avser inte svara för mer än 5 procent av den relevanta marknaden inom den del av EG som berörs av avtalet och de deltagande företagens sammanlagda årsomsättning inte överstiger 200 miljoner ECU (efter höjning 1986). Ett tillkännagivande av detta slag binder dock inte EG-domstolen och nationella domstolar.

Undantagsmöjligheter och anmälningsskyldighet

Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal m m i art 85 p 1 är inte absolut, utan art 85 p 3 ger möjlighet att under angivna förutsättningar få förbudet förklarat icke tillämpligt. Tanken är att sådana konkurrensbegränsande avtal och samordnade förfaranden som kan anses övervägande nyttiga från allmän synpunkt skall vara tillåtna. Bedömningen sker enligt särskilda i fördragstexten angivna rekvisit (texten återgiven ovan). Vad man tillåter är främst avtal om rationalisering eller specialisering av tillverkning, forskningssamarbete och liknande samt samverkan mellan små och medelstora företag som annars skulle ha svårt att hävda sig i konkurrensen med storföretagen. De närmare reglerna om förfarandet vid tillämpningen av denna undantagsmöjlighet, liksom art 85 i övrigt, ges i en tillämpningsförfordning från 1962, TF nr 17 (återgiven i SOU 1964:33 s 157 ff).

TF nr 17 utgår från principen, att alla konkurrensbegränsande avtal och samordnade förfaranden som avses i art 85 p 1 är förbjudna, utan att föregående beslut därom erfordras, och måste anmälas till kommissionen såsom ensamt behörigt organ och av denna beviljas undantag för att bli tillåtna. Principen är alltså att alla konkurrensbegränsande avtal och förfaranden som faller under p 1 är förbjudna såvida de inte blivit uttryckligen tillåtna. Vissa i praktiken särskilt vanliga och från EG:s synpunkt typiskt sett mindre allvarliga arter av konkurrensbegränsande avtal är emellertid befriade från anmälningsskyldighet. De närmare, väsentligen rättstekniska reglerna om anmälningsförfarandet är högst komplicerade. Föreskrivna formulär för anmälningar skall användas. Efter ansökan kan kommissionen meddela en negativattest, dvs ett besked att den på grundval av erhållna upplysningar ej finner anledning att ingripa

enligt art 85 p 1. En ansökan om negativattest kombineras ofta med en ansökan om individuellt undantag enligt art 85 p 3 för det fall det ifrågavarande avtalet skulle befinnas strida mot art 85 p 1.

Föreskrivet formulär som skall användas vid ansökan är enligt förordning 27/62 (ändrad genom förordning 2526/85) formulär A/B. Formulär A rör ansökan om negativattest och formulär B rör undantag från art 85 p 1. Formuläret skall ifyllas på något av de officiella EG-språken. Felaktiga och ofullständiga upplysningar kan medföra böter (Tepea-målet 28/77, där vardera avtalsparten ådömdes 10.000 ECU för brott mot art 85 p 1 och en av parterna ytterligare 5.000 ECU för ofullständiga uppgifter).

När anmälningssystemet enligt TF nr 17 infördes 1962 blev kommissionen på kort tid översvämmad av 35.000 - 40.000 anmälda avtal, det stora flertalet av mindre omfattning, och stora arbetsbalanser uppstod. För att bringa ökad klarhet i rättsläget och bemästra arbetssituationen har ministerrådet genom sina förordningar 19/65 och 2821/71 bemyndigat kommissionen att utfärda gruppundantag för mindre långtgående konkurrensbegränsande avtal som den anser falla under art 85 p 1, men p g a sina positiva effekter dock bör erhålla undantag enligt art 85 p 3. Kommissionen har med stöd härav utfärdat flera olika gruppundantagsförordningar. Avtal som faller inom tillämpningsområdet för någon av dessa behöver ej anmälas till kommissionen utan är ändå tillåtna. Särskilt viktiga är gruppundantagsförordningarna ang:

- produktionsspecialisering (förordning 3604/82 som ersatt 2779/72),
- exklusiva återförsäljaravtal (förordning 1983/83 som ersatt 1967/67)
- exklusiva inköpsavtal (förordning 1984/83 som likaledes ersatt 1967/67) och
- patentlicensavtal (förordning 2349/84).

Förbudet mot missbruk av dominerande ställning

Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal i art 85 kompletteras som redan nämnts av art 86, som förbjuder ett eller flera företag att missbruka sin dominerande ställning på den gemensamma marknaden eller inom en väsentlig del därav, i den mån missbruket kan påverka handeln mellan medlemsstaterna. Stadgandet lyder:

Missbruk från ett eller flera företags sida av en dominerande ställning på den gemensamma marknaden eller inom en väsentlig del av denna är, i den utsträckning det är ägnat att påverka handeln mellan medlemsstaterna, oförenligt med den gemensamma marknaden och förbjudet.

Missbruk kan särskilt bestå i:

- a) direkt eller indirekt påtvingande av oskäligen inköps- eller försäljningspriser eller andra oskäligen affärsvillkor,
- b) begränsning av produktion, avsättning eller teknisk utveckling till förfång för konsumenterna,
- c) tillämpning av olika villkor för likvärdiga prestationer gentemot handelspartner, varigenom dessa tillskyndas nackdel i konkurrensen,
- d) uppställande såsom villkor för avtal, att avtalspartner godkänner tilläggsprestationer, vilka varken till sin natur eller enligt handelsbruk har något samband med föremålet för avtalet.

Art 86 riktar sig väsentligen mot konkurrensbegränsande handlande av sådana företag som inte möter någon effektiv konkurrens. Som framgår av fördragstexten är emellertid marknadsdominans inte förbjuden i sig utan endast dess missbruk. Fördragstexten nämner viktiga exempel på sådant missbruk. Märk att det här rör sig om konkurrensbegränsningar som ett företag tillämpar ensidigt, medan art 85 riktar sig mot konkurrensbegränsande avtal m m mellan två eller flera företag.

I likhet med art 85 har art 86 direkt effekt i medlemsstaterna och kan åberopas av företag och enskilda, t ex inför nationell domstol. Också den närmare tillämpningen av art 86 regleras i TF nr 17. Något anmälningsförfarande förekommer dock ej. Kommissionen ingriper ex officio eller efter anmälningar från utomstående. Överträdelse av art 86 kan föranleda böter. Tillämpningen av art 86 har fått starkt ökad betydelse på senare år och det finns numera ett antal uppmärksammade prejudikat från EG-domstolen.

När har ett företag eller en företagsgrupp (koncern) dominerande ställning? För att kunna avgöra detta måste man göra klart vilken marknad som skall läggas till grund för bedömningen. Man talar om den relevanta marknaden, dels för produkten och dels i geografiskt hänseende. Såsom lätt inses kan ett företag, som på en snävt bestämd marknad spelar en dominerande roll, te sig mindre betydande om marknaden definieras vidsträckt (jfr tegelmarknaden resp byggmaterialmarknaden). Vid bedömningen av den relevanta produktmarknaden ser man särskilt till varornas inbördes substituerbarhet (utbytbarhet) med hänsyn till deras egenskaper, pris och användning. I EG:s rättspraxis är bedömningen av den relevanta produktmarknaden i allmänhet snäv.

I det kända United Brand-målet ang Chiquita bananer (27/76) fann sålunda EG-domstolen den relevanta marknaden vara bananer och inte färsk frukt i allmänhet.

I Hugin-målet (22/78), närmare berört i 8.6, ansågs reservdelar till Hugins kassaapparater utgöra en egen relevant produktmarknad - ett långtgående avgörande.

Den relevanta geografiska marknaden behöver inte omfatta hela EG utan det räcker med en "väsentlig del", t ex ett land av Belgiens storlek eller en betydelsefull del av ett större land, t ex Sydtyskland.

Vid bedömningen av frågan om ett företag eller en företagsgrupp har dominerande ställning på den relevanta marknaden, sådan denna bestämts, spelar givetvis marknadsandelen en grundläggande roll. EG-domstolen ser dock inte bara till marknadsandelen utan gör en helhetsbedömning mot bakgrund av marknadsstrukturen och företagets styrka. Enligt domstolens definition innehar ett företag en dominerande ställning om det har en ekonomisk styrka som sätter det i stånd att hindra upprätthållandet av en effektiv konkurrens på den relevanta marknaden genom att ge det makten att i avsevärd utsträckning uppföra sig oberoende av sina konkurrenter, kunder och i sista hand konsumenter.

Definitionen framgår främst av domstolens avgöranden i United Brands-målet och i Hoffman-La Roche (87/76) ang vitaminer. United Brands med en marknadsandel på 40-45 procent för bananer befanns ha en dominerande ställning.

Missbruk av dominerande ställning kan ta sig många olika uttryck. United Brands fälldes för prisdiskriminering genom att återförsäljarna ålades exportförbud på omogna bananer samt säljvägran till en dansk grossist. I Commercial Solvents-målet (6,7/73) ansåg domstolen missbruk föreligga när detta företag, världens största producent av en viss råvara för medicinsk produktion, vägrade fortsatt försäljning till en tidigare kund, sedan företaget självt engagerat sig i vidareutveckling av råvaran i konkurrens med kunden.

Företagsförvärv

Frågan om kontroll av företagsförvärv på EG-planet har varit omdiskuterad. Såsom framgått gäller särskilda förbudsregler på detta område i USA (se 8.2). Fusionskontroll har också införts i bl a Västtyskland, Storbritannien och Sverige. I det viktiga Continental Can-målet (6/72) slog EG-domstolen fast att art 86 är tillämplig på företagsförvärv. Om ett företag med dominerande ställning på EG-marknaden förstärker sin position genom uppköp av företag, så att de på marknaden återstående företagen blir beroende av det dominerande företaget, kan detta utgöra ett enligt art 86 förbjudet missbruk. (Det konkreta fallet, som gällde plåtförpackningar, slutade dock med frikännande.)

Ett viktigt steg i vidareutvecklingen av EG:s konkurrensrätt har nyligen tagits genom att ministerrådet 1989 beslutat att införa en särskild förordning om kontroll av företagskoncentrationer. Härigenom har man infört ett särskilt kontrollsystem på EG-planet för mycket stora företagsförvärv. Det föreligger skyldighet att förhandsanmäla dylika förvärv till EG-kommissionen för granskning om (enligt huvudregeln) de berörda företagens totala omsättning i världen överstiger 5 miljarder ECU. I samband med anmälan löper en standstill-period. Bedömningen sker enligt konkurrensrättsliga kriterier i varje särskilt fall. En företagskoncentration skall anses oförenlig med den Gemensamma Marknaden såvida den effektiva konkurrensen väsentligen hämmas. Praxis saknas ännu helt eftersom förordningen träder i kraft först i sept 1990.

Se vidare Bernitz, Kontroll av företagsförvärv i EG, ingår i SOU 1990:1, Företagsförvärv i svenskt näringsliv s 163 ff.

Sanktioner

Det är en viktig uppgift för EG-kommissionen att övervaka efterlevnaden av förbuden i art 85 och 86 RomF. Kommissionen ingriper både ex officio och i anledning av klagomål från företag över påstådda, mot dem riktade överträdelser. Berörda parter kan i regel besvära sig mot kommissionens beslut, numera först hos den nya underinstansen till EG-domstolen, första instansen. Dess beslut kan överklagas till EG-domstolen.

Det finns väl utbyggda sanktioner mot överträdelser av art 85 och art 86. Kommissionen har vittgående befogenheter att besluta om tvångsmedel vid undersökningar och kan förplikta företag vid vite att rätta sig efter dess beslut. De närmare reglerna återfinns i den ovan nämnda tillämpningsförfordningen, TF nr 17. Kommissionen har bl a befogenheter att utföra undersökningar på ort och ställe (se bl a Nerep i Ulf 50, Skrifter utgivna av IFIM nr 50, 1986 s 61 ff).

Vid överträdelse av art 85 p 1 och art 86 kan böter dömas ut. Dessa kan riktas direkt mot en juridisk person och uppgå till efter svenska förhållanden mycket stora belopp. Böterna skall ligga i spannet 1.000 - 1 miljon ECU med möjlighet att höja beloppet, vid fall av uppsåtlig eller vårdslös överträdelse av art 85 p 1 eller art 86, till 10 procent av det bötfällda företagets omsättning under föregående år. Under senare tid har företag dömts till höga böter speciellt vid hemliga priskarteller och vid missbruk av dominerande ställning. Böterna har stigit till flera miljoner ECU, i ett fall till och med 10 miljoner ECU. Praktiskt viktigt är att företag inte löper någon bötesrisk när konkurrensbegränsande avtal anmälts för ev undantag enligt art 85 p 3 såvitt avser tiden fram till dess kommissionen tar ställning. Det sagda förutsätter dock att anmälan verkligen omfattar de faktiskt tillämpade konkurrensbegränsande förfarandena. Endast en ansökan om negativattest ger ej immunitet från böter.

Ett företag kan åläggas böter även efter det att det konkurrensbegränsande förfarandet upphört, dock att preskription, enligt förordning 2988/74, inträder för överträdelse av art 85 p 1 och art 86 efter fem år och för brott mot informationsskyldighetsreglerna i TF nr 17 efter tre år.

Alla konkurrensbegränsande avtalvillkor som är förbjudna enligt art 85 p 1 saknar rättsverkan (se art 85 p 2, återgiven ovan). Att denna regel är så viktig hänger bl a samman med att EG:s konkurrensbegränsningsrätt som förut nämnts har direkt effekt i medlemsstaterna. Detta innebär, att ett företag, som är part i ett förbjudet konkurrensbegränsande avtal, kan åberopa sig på ogiltigheten enligt art 85 t ex i ett tvistemål vid en nationell domstol. Det kan exempelvis röra sig om en klausul om exportförbud i ett distributionsavtal som företaget i fråga vill komma ifrån. I själva verket har åtskilliga av EG:s grundläggande kartellmål kommit upp på sådant sätt. Den nationella domstolen, som haft att bedöma tvistemålet, har vänt sig till EG-domstolen för att få ett prejudiciellt beslut i enlighet med det underställningsförfarande som tillämpas (se 3.3 ovan).

Innebörden av ogiltighetsregeln var länge oklar och omdiskuterad i fråga om mål som anmälts enligt art 85 p 3 men ännu ej prövats. I ett viktigt avgörande (målet Haecht II, 48/72) har EG-domstolen slagit fast att även anmälda avtal som faller under art 85 p 1 skall anses ogiltiga alltifrån tillkomsten (ex tunc). Ogiltigheten kan även åberopas av tredje man. Får ett anmält avtal undantag enligt art 85 p 3 blir det dock att anses som giltigt alltifrån tiden för anmälan, men ej för tiden dessförinnan. Detta innebär att parterna får tillämpa anmälda avtal mellan sig på egen risk tills ett beslut föreligger, något som kan ta åtskilliga år.

En annorlunda bedömning tillämpas dock ifråga om s k gamla avtal, dvs sådana som anmälts före ikraftträdandet av TF nr 17 (13 mars 1962) eller, ifråga om nya medlemsländer, under särskilda övergångsperioder. Dessa avtal anses giltiga tills vidare intill dess de prövats enligt art 85 p 3 (se bl a målet de Bloos, 59/77). Rättssäkerhetsskäl har ansetts kräva denna modifikation (se vidare bl a Stenberg, Studier i EG-rätt 1974 s 489 ff).

Ogiltigheten enligt de konkurrensrättsliga reglerna drabbar endast de delar av ett avtal, som strider mot art 85 p 1 (målet Société La Technique Minière, 56/65). Ogiltigheten behöver alltså i och för sig endast drabba en viss klausul i ett större avtal, t ex en exportförbudsklausul i ett exklusivavtal. Om avtalet i övrigt förblir

stående trots en sådan partiell ogiltighet får avgöras enligt nationell rätt i det eller de berörda länderna. I Danmark blir det i närmast fråga om tillämpning av avtalslagens § 36, alternativt förutsättningsläran.

8.4 Distributionsavtal i EG

Sedan huvudlinjerna i EG:s konkurrensbegränsningsrätt nu presenteras, är det skäl att se närmare på bedömningen av några avtalstyper som är särskilt frekventa och ofta berör svenska företag.

En producent som vill sälja sina varor på EG-marknaden, kan i huvudsak välja mellan tre, från juridisk synpunkt skilda distributionsvägar, nämligen försäljning genom

- dotterbolag eller filialer,
- agenter eller
- återförsäljare.

Försäljning genom dotterbolag och filialer har från etableringsrättslig synpunkt behandlats i kap 6 (särskilt 6.3). Som där nämnts möter det normalt inte svårigheter för svenska aktiebolag att bilda dotterbolag i ett eller flera EG-länder. Art 85 gäller i regel inte konkurrensrättsliga problem, som knyter sig till de interna relationerna mellan moder- och dotterbolag. Dessa bolag betraktas som en ekonomisk enhet (se 8.3 ovan ang koncerner). Konkurrensbegränsande handlande från ett dotterbolags sida tillräknas moderbolagaet (se Huginfallet, 8.6 nedan).

Agentavtal

När det gäller försäljning genom agenter måste först klargöras vad som är att förstå med en agent. Härmed menas i detta sammanhang en person (fysisk eller juridisk) som bedriver sin verksamhet för ett annat företags (huvudmannens) räkning. Det kan röra sig såväl om ren förmedlingsverksamhet som fall där agenten sluter avtal i huvudmannens

namn (handelsagent enligt kommissionslagens terminologi) och fall där avtal sluts i eget namn men för huvudmannens räkning (kommissionär enligt kommissionslagen). Agentavtal har stor praktisk betydelse och inom EG finns mer än 500.000 agenter.

Avtal mellan huvudman och agent medför i regel inte konkurrensrättsliga problem. Dylika avtal faller nämligen utanför förbudet i art 85 p 1 RomF, även när agenten tillförsäkrats en ensamrätt. (Detta har utvecklats i ett särskilt tillkännagivande av kommissionen 1962, O J no 139, 24 dec 1962, ett s k julbudskap). Man ser agenten som huvudmannens "förlängda arm". Det fordras dock att agenten inte bara formellt utan också i realiteten endast är agent.

Gränsdragningen mellan agent och återförsäljare är viktig. Medan agentavtal faller utanför art 85 faller återförsäljaravtal innanför förbudsreglerna i art 85 p 1, dock med möjlighet till undantag enligt den nedan berörda gruppundantagsförordningen (1983/83) för återförsäljaravtal. Avgörande för bedömningen av om någon är agent eller återförsäljare är, kort sagt, om huvudman och agent utgör en ekonomisk enhet eller ej. Reglerna i kommissionens julbudskap går i korthet ut på följande: Agenten får inte självständigt ha något större lager av varan. Huvudmannen får inte ålägga agenten någon form av kundservice, reparationsansvar eller dylikt. Agenten får inte självständigt bestämma priser eller andra villkor för försäljningen. Agenten får inte heller ta på sig större ekonomisk risk än det i agentavtal vanliga delcredereansvaret, dvs ta ansvar för att de avtalsparter agenten har avtalat med uppfyller sina förpliktelser gentemot huvudmannen.

EG-domstolen, som är obunden av kommissionens tillkännagivande om agenter, har anslutit sig till kommissionens grundsyn på agentavtal (sockerfallet, 40 etc /73).

Rådet har nyligen utfärdat direktiv om harmonisering av den civilrättsliga agentlagstiftningen i medlemsländerna i syfte att säkerställa att agenter ges ett tillfredsställande ekonomiskt skydd i samband med uppsägning m m.

Återförsäljaravtal

Distributörer som köper i fast räkning och säljer i eget namn har ställning av återförsäljare. Avtal mellan leverantör och återförsäljare ses som avtal mellan självständiga parter, och principen om ekonomisk enhet kommer alltså inte in här. Vad som tilldrar sig intresse från konkurrensbegränsningssynpunkt är främst de s k exklusivavtalen. Vid export är det sedan gammalt vanligt att återförsäljare på utländska marknader ges en ensamställning, något som bl a hänger samman med att dessa ofta måste bygga upp marknaden för den utländska produkten ifråga och svara för tillgång på delar och service m m. Avtal genom vilket en leverantör upplåter ensamförsäljningsrätt till en produkt för ett bestämt land eller annat område till en viss återförsäljare brukar kallas exklusivavtal. Återförsäljaren benämns då ofta generalagent, men denna term är ganska oprecis och används i något skiftande betydelse. Förpliktar sig distributören å sin sida att inte driva handel med konkurrerande produkter, talar man om ett dubbelsidigt exklusivavtal.

Exklusivavtal, som påverkar handeln mellan medlemsstaterna, betraktas i princip som konkurrensbegränsande enligt art 85. Märk dock att sådana avtal till stor del går fria redan av det skälet att de faller in under undantaget för bagatellkarteller (se 8.3 under Förbudet mot konkurrensbegränsande avtal). När det gäller bedömningen i övrigt har EG-domstolens ställningstagande i det välkända Grundigmålet (56,58/64) varit grundläggande.

I fallet förelåg ett dubbelsidigt exklusivavtal mellan tyska Grundig och en fransk generalagent som var ensamimportör till Frankrike av Grundigs produkter (bandspelare, TV-apparater m m). Genom att Grundig hade liknande avtal med sina ensamförsäljare i andra länder och ålade alla dessa förbud att exportera varan i sin tur, åstadkom Grundig en internationell marknadsdelning för sina produkter. Man kunde härigenom hålla skilda prisnivåer på varorna i olika länder och bl a hålla 40 procent högre pris på sina varor i Frankrike än i Tyskland. Detta föranledde ett utomstående franskt företag att börja parallellimport till Frankrike av Grundigprodukter, som företaget köpt upp av återförsäljare i Tyskland. Sedan Grundig vidtagit åtgärder för att stoppa denna parallellimport, bl a genom att stämma företaget för varumärkesintrång, ingrep EG-kommissionen och fallet fördes inför EG-domstolen. Denna var inte beredd att förbjuda exklusivavtal som

sådana, men fann Grundigs arrangemang utgöra en konstlad marknadsdelning och en förbjuden konkurrensbegränsning ägnad att påverka handeln mellan medlemsstaterna. Villkoren för undantag enligt art 85 p 3 RomF ansågs ej uppfyllda. Domstolen fäste särskilt avseende vid att arrangemanget konserverade avgränsade nationella marknader och motverkade den inom EG åsyftade integrationen (Varumärkesfrågan berörs nedan i 8.5).

Gällande regler framgår i första hand av den nya gruppundantagsförordningen för återförsäljaravtal (1983/83).

Förordningen innebär, kort sagt, att återförsäljaravtal med karaktär av exklusivavtal (även dubbelsidiga) har givits generellt undantag från förbudet i art 85 p 1, förutsatt att de bara gäller mellan två företag (en leverantör och en återförsäljare) och inte innehåller vissa otillåtna typer av villkor. Huvudsyftet med det sistnämnda är att tillse att den marknad på vilken återförsäljaren givits ensamrätt inte blir helt isolerad från konkurrens.

Återförsäljare får åläggas att inte tillverka eller sälja konkurrerande varor. Han får vidare bl a åläggas att inte köpa avtalsvaror från annan leverantör, att avstå från att aktivt söka kunder till avtalsprodukterna och/eller upprätta lager utanför sitt försäljningsområde, att köpa en viss minimikvantitet och att ta på sig vissa marknadsföringsåtgärder och kundservicefunktioner. Försäljningsområdet får numera avse hela EG.

Det är däremot otillåtet att förbjuda återförsäljaren att passivt sälja till kunder utanför försäljningsområdet, dvs till kunder som själva vänder sig till återförsäljaren. Avtalsklausuler som förbjuder reexport är sålunda otillåtna. Man får heller inte hindra att kunder köper varorna genom andra återförsäljare, t ex parallellimportörer. Tillsammans innebär detta att man inte kan åstadkomma någon absolut marknadsdelning mellan återförsäljare som ges ensamrätt på olika delar av EG-marknaden (t ex Västtyskland resp Storbritannien). Dylig marknadsdelning strider mot EG:s grundläggande integrationssyften.

Gruppundantagsförordningen 1984/83 ang exklusiva inköpsavtal är uppbyggd på samma sätt som förordningen om återförsäljaravtal. Den tar väsentligen sikte på vissa speciella branscher, såsom bensinstationer. (En förpliktelse att köpa exklusivt från leverantören får ju ingå generellt i de nyss behandlade återförsäljaravtalen.) Till de båda

förordningarna har kommissionen utfärdat en särskild tolkningsförklaring. Det finns en särskild gruppundantagsförordning ang exklusiva återförsäljaravtal för bilar o likn (123/85).

8.5 Immateriella ensamrätter och licensavtal i EG

En annan uppmärksammas och praktiskt viktig fråga rör den konkurrensrättsliga bedömningen i EG av utnyttjandet av immateriella ensamrätter, främst patent och varumärken men även upphovsrätt, mönsterrätt och växtförädlarrätt. Liksom i fråga om exklusivavtalen är intresset särskilt inriktat på att hindra marknadsdelning som motverkar de integrationssyften som bär upp den gemensamma marknaden.

Territoriell begränsning och parallellimport

Karakteristiskt för immaterialrättigheter är att deras närmare utformning och räckvidd beror av lagstiftningen i varje land, även om internationella konventioner drar upp grundvalarna. Ansökan om beviljande av patent eller registrering av varumärke eller mönster måste normalt göras i varje land för sig, och den beviljade ensamrätten är territoriellt begränsad till att gälla i det ifrågavarande landet. I de olika nationella rättssystemen gäller visserligen i allmänhet, liksom i Sverige, att ensamrätten konsumeras (uttöms), sedan rättighetsinnehavaren satt immaterialrättsligt skyddade produkter i omsättning på marknaden, antingen själv eller genom annan som fått medgivande härtill. Vanligen sker detta genom försäljning. Produkterna kan därefter fritt utnyttjas och säljas vidare utan hinder av t ex patent- eller varumärkesskydd.

Denna princip om konsumtion har emellertid, i vart fall för patentens del, normalt bara gällt inom det egna landet. Har samma företag eller företag inom samma koncern haft patent på samma uppfinning i flera länder (s k parallella patent), har det i regel varit möjligt för patenthavaren att med stöd av patenträtten hindra att produkter, som tillverkats enligt patentet i ett av länderna och som satts i omsättning där, importeras av utomstående företag till annat land där patentskyddet gäller. Man har alltså kunnat stoppa parallellimport på

patenträttslig grund, och det har även varit möjligt att med stöd av patenträtten förhindra re-import till tillverkningslandet. Motsvarande princip har, åtminstone i vissa länder, ansetts gälla för varumärkesrättens del.

Som lätt inses kan en rättsregel om territoriell begränsning av immaterialrätternas konsumtion utnyttjas av internationellt verksamma företag och koncerner som ett instrument att dela upp nationella marknader och hålla dem åtskilda. Ett känt exempel är det i 8.4 berörda Grundig-målet, där Grundig ju sökte stoppa parallellimport till Frankrike bl a med stöd av sin i FRankrike gällande ensamrätt till varumärket. Inom EG har man sålunda stått inför en konflikt mellan nationella immaterialrättsliga regler och den gemensamma marknadens krav på fria varurörelser över de nationell gränserna. Särskilt EG-kommissionen har sett det som angeläget att komma till rätta med dessa möjligheter till marknadsdelning. De grundläggande övervägandena har många likheter med dem som gjort sig gällande på exklusivavtalens område.

Problematiken har i hög grad sysselsatt EG-domstolen och har fått sin lösning genom en hel serie av avgöranden. Det står klart att innehav av patent, upphovsrätt eller annan immaterialrätt i sig inte innebär att ett företag har en dominerande ställning enligt art 86 RomF (Parke, Davis-målet, 24/67, m fl). Som rättslig grundval har domstolen i första hand åberopat art 36 RomF. Där föreskrivs att förbudet i art 30 RomF mot åtgärder med samma verkan som kvantitativa importrestriktioner (se ovan 3.4) inte utgör hinder för sådana förbud eller restriktioner för import eller export som avser att bl a skydda immaterialrätter. I art 36 tilläggs emellertid:

Sådana förbud eller restriktioner får dock inte utgöra vare sig ett medel för godtycklig diskriminering eller en förtäckt begränsning i handeln mellan medlemsstaterna.

EG-domstolen har gjort en grundläggande, ehuru från rättsvetenskaplig synpunkt diskutabel, distinktion mellan de nationella immaterialrätternas bestånd, vilket art 36 särskilt erkänner, och deras utövande, mot vilket ingripande kan ske enligt den citerade

regeln. (Kritisk analys i Blok, Patenträttens konsumtionsprincip, Khvn 1974 s 246 ff.) Mot denna bakgrund har domstolen i en serie avgöranden slagit fast, att det utgör en enligt art 36 förbjuden handelsbegränsning att söka hindra parallellimport med stöd av immateriella ensamrätter. Har ensamrätten konsumerats i ett EG-land genom att en immaterialrättsligt skyddad produkt lagligen släppts ut på marknaden där, strider det alltså mot art 36 RomF att med stöd av nationell immaterialrättslagstiftning söka hindra utomstående att exportera produkter till annat EG-land, där rättighetsinnehavaren eller närstående företag innehar motsvarande ensamrätt. Detta gäller för alla immaterialrätters del, alltså även patent.

Rättighetshavaren kan heller inte hindra att produkten, sedan den exporterats, reimporteras av utomstående till det EG-land, varifrån den härrör. Sådan reimport är inte ovanlig när varorna säljs billigare utomlands. Det är själva poängen att man inom EG vill hindra dylik prisdifferentiering mellan medlemsländerna.

Sammanfattningsvis konsumeras (uttöms) alltså immateriella ensamrätter för hela EG, när en immaterialrättsligt skyddad produkt lovligen släpps ut på marknaden, dvs av rättighetshavaren eller med hans samtycke. Produkten kan sedan cirkulera fritt inom EG. Den - högst naturliga - begränsningen gäller dock att om det är en intrångsgörare som släppt ut produkten, kan rättighetsinnehavaren ingripa, även mot import till annat EG-land. (Se särskilt Parke, Davis-målet, 24/67.)

Inom varumärkesrätten förekommer det inte sällan att två företag helt oberoende av varandra har rätt till samma eller inbördes förväxlingsbara kännetecken i olika länder. Saken illustreras av ett fall, prövat av EG-domstolen (119/75), där ett tyskt företag som innehade varumärket Terra m fl för byggnadsvärk väckt talan om varumärkesintrång med anledning av import från England av liknande värk med det förväxlingsbara varumärket Terrapin. I ett fall som dettog domstolen att importen hindrades, annars skulle ju varumärkesskyddets grundvalar urholkas. Men bedömningen blir en annan om de berörda företagen står i ett inbördes juridiskt eller ekonomiskt beroendeförhållande eller, enligt ett omdiskuterat avgörande, om varumärket i fråga har ett för företagen gemensamt ursprung (Kaffee Hag-målet, 192/73).

Fortfarande kan sålunda i vissa lägen immaterialrätter, främst patent och varumärken, bidra till att skapa åtskilda nationella marknader

inom EG. Konventionen om införande av ett för EG gemensamt marknadspatent (berörd i 3.6 ovan) har till stor del som bakomliggande syfte att motverka detta, även om man inte velat gå så långt som till att avskaffa möjligheterna att få patent bara i ett visst land inom EG. Liknande integrationssyften ligger bakom den planerade förordningen om europeiska varumärken, gällande inom EG som helhet.

Se L Pehrson, EG och immaterialrätten, 1985, dens i Tfr 1989 s 497 ff. Levin, Noveller i varumärkesrätt, 1990 s 105 ff.

Licensavtal

Det har blivit allt vanligare att företag, särskilt om de har en tekniskt avancerad produktion, genom licensavtal upplåter rätten till sina patent, varumärken eller mönster eller till sitt know-how mot ersättning i form av royalty till utländska företag på olika marknader. Försäljning av tillverkningslicenser kan många gånger vara ett alternativ till egen exportförsäljning av färdiga varor eller till etablering av egen tillverkning utomlands. Mycket viktiga är patentlicenserna, men ofta licensieras även varumärken och immaterialrättsligt mer eller mindre oskyddat vetande, know-how-licenser (avser tillverkningshemligheter, driftserfarenheter m m). Man skiljer vidare mellan exklusiv licens, dvs upplåtelse med ensamrätt (t ex för ett visst land) och enkel licens, då licenstagaren ej ges någon ensamställning (se vidare Sandgren, Patentlicenser, Sthlm 1974).

Märk att termen licens i detta sammanhang syftar på tillstånd att utnyttja ett företags eller en enskild persons immateriella rättighet eller know-how. Termen används alltså i en helt annan bemärkelse än när vi i tidigare kapitel talat om licenser (tillstånd) givna av myndighet, såsom export- och importlicenser.

Numera finns en särskild gruppundantagsförordning för patentlicensavtal (2349/84). Den är tillämplig på avtal om patentlicenser och kombinerade patent- och know-how-licenser m m. Den gäller bara avtal mellan två parter - en licensgivare och en licenstagare. Förordningen är detaljerad och tar ställning till

tillåtligheten av ett stort antal vanligen förekommande licensavtalsklausuler ("svarta" resp "vita" listor). Som helhet innebär den betydligt längre gående begränsningar i avtalsfriheten på licensavtalsområdet än vad som gäller i Sverige och tidigare var gängse internationellt. Observera dock att många licensavtal i praktiken är tillåtna med stöd av undantaget för bagatellkarteller (se 8.3 ovan).

Utgångspunkten är att det är tillåtet att ge en licenstagare exklusiv licens för hela EG eller del av EG. Licensstagare tillåts erhålla ett relativt omfattande områdesskydd. Licensstagare får t o m i regel åläggas totalt exportförbud under fem år. Licensavtal får däremot inte ålägga någon av parterna begränsningar vad gäller bl a tillverkad mängd licensprodukter, dessas prissättning eller den kundkrets till vilken produkterna erbjuds. Det är också otillåtet att genom s k icke-angreppsklausul förplikta licenstagaren att inte föra ogiltighetstalan mot licensgivarens patent. Tying clauses (kopplingsförbehåll), dvs avtalsvillkor som förpliktar licenstagaren att köpa in material, reservdelar m m från viss angiven leverantör (ofta licensgivaren själv) är bara tillåtna om de är nödvändiga för att tillgodose tekniska krav.

En särskild gruppundantagsförordning har även utfärdats för know-how-licensavtal (1989 OJ L61/1). Denna är till stora delar uppbyggd med gruppundantagsförordningen för patentlicensavtal som förebild.

Det har också utfärdats en särskild gruppundantagsförordning för avtal om franchising mellan franchisegivare och franchisetagare (1988 OJ L 359/46). Kärnan i sådana avtal är att franchisegivaren mot ersättning upplåter en rätt för franchisetagare att utnyttja viss specificerad know-how som innehåller ett särskilt affärskoncept och därtill hörande varumärken.

Se vidare bl a Pehrson, EG och immaterialrätten, Sthlm 1985 kap 6, dens i Tfr 1989 s 497 ff, Karnell, Inledning til den internationella licensavtalsrätten, 1985.

8.6 EG:s konkurrensrätt och svenska företag

EG:s konkurrensrätt har mycket stor praktisk betydelse för svenska företag med verksamhet inom EG eller export på EG. (Motsvarande gäller med den amerikanska antitrustlagstiftningen för företag med verksamhet på USA.) Bristande kunskap och vaksamhet kan leda till att viktiga avtal blir helt eller delvis ogiltiga eller t o m till att företaget blir bötfällt. Särskilt måste man observera den vida geografiska tillämplighet som EG-domstolen tillagt konkurrensreglerna. Å andra sidan drar även svenska företag fördel av de undantag som gjorts, t ex genom reglerna om bagatellkarteller och exklusivavtal. På flera sätt betydande är Hugin-målet (22/78), där ett svenskt företag för första gången var part inför EG-domstolen.

Hugin kassaregister AB tillverkade och exporterade kassaapparater och hade bl a ett dotterbolag i Storbritannien. En tidigare agent (Liptons) anmälde till EG-kommissionen att dotterbolaget vägrade sälja reservdelar till Liptons. Dessa behövdes för Liptons verksamhet med att reparera och renovera Huginapparater och kunde i regel inte skaffas på annat sätt. Kommissionen bestämde den relevanta produktmarknaden så snävt, att reservdelarna till Hugins kassaapparater befanns utgöra en egen marknad. På denna var Hugin närmast monopolist. Kommissionen fann säljvägran till Liptons utgöra ett enligt art 86 förbjudet missbruk av dominerande ställning och förpliktade både Hugin kassaregister AB i Stockholm och det brittiska dotterbolaget att betala böter med 50.000 ECU. Företagen överklagade till EG-domstolen. Denna godtog den snäva bestämningen av den relevanta marknaden men frikände företagen, då konkurrensbegränsningen inte ansågs ägnad att påverka handeln mellan medlemsstaterna. Det befanns inte föreligga eller finnas förutsättningar för någon nämnvärd handel mellan dessa med reservdelar till Hugins kassaapparater.

Hugin-målet belyser den redan antydda principen i EG:s konkurrensrätt att moderbolag svarar för kontrollerade dotterbolags handlande och kan tillräknas detta (s k imputation). Genom denna princip om ekonomisk enhet kan moderbolag utom EG underkastas ansvar enligt EG:s konkurrensregler för dotterbolags handlande inom EG. Omvänt kan dotterbolag inom EG hållas ansvarigt för moderbolagets handlande.

Välkänt är ICI-målet (48/69). Det brittiska storföretaget ICI hade - när Storbritannien stod utanför EG - deltagit i en internationell kartell tillsammans med färgämnesproducenter i olika EG-länder och gjort samordnade prishöjningar på anilin. Detta befanns vara en allvarlig överträdelse av art 85. EG-domstolen fann ICI i

Storbritannien vara part i målet och träffas av förbudet, eftersom dess förfarande medförde verkningar inom EG och företaget agerat på otillåtet sätt. (Se även bl a målen Continental Can 6/72 och United Brands, 27/76, båda riktade mot amerikanska moderbolag).

Uttalanden av EG-domstolen tyder på att den är beredd att inom EG tillämpa den från amerikansk antitrusträtt välkända effektprincipen (se 8.2 ovan), sannolikt dock inte i lika utrerad form. Hittills har dock principen om ekonomiskt enhet visat sig tillräcklig för att ge reglerna önskad räckvidd.

Se bl a 22/71, Béguelin och 28/77, Tepea samt Bernitz, Kontroll av företagsförvärv inom EG (SOU 1990:1) ss 234 ff, Sundell, EG:s konkurrensrätt och dess tillämpning på företag med säte i Sverige, Skrifter utgivna av IFIM nr 47, 1988.

Det saknas en ordning som möjliggör verkställighet i tredje land, t ex Sverige, av böter eller viten som utdömts av EG-domstolen eller kommissionen. Verkställighet kan dock ske genom exekutionsåtgärder riktade mot svenska företags tillgångar inom EG, vilket torde vara effektivt nog. I praktiken torde företaget inte kunna undandra sig att betala om det vill driva affärer inom EG fortsättningsvis.

Kommissionen kan inom EG vidta tvångsåtgärder i form av genomgång av bokföring och affärshandlingar m m vid husundersökning mot t ex svenska dotterbolag eller svenska företags avtalsparter i EG (art 14 i TF nr 17). Exempel finns på att så skett. Däremot kan kommissionen inte tvångsvis vidta husundersökningar i tredje land, t ex Sverige.

Från svenska företags synpunkt finns det bl a anledning att erinra om vad som sagts i 8.3 om förbud mot pris- och marknadsdelningskarteller m m och i 8.4 om exklusivavtal. Ett svenskt företag får som där framgått visserligen utse ensamåterförsäljare för olika delar av EG-området, men får inte förbjuda återförsäljarna att sälja inom andra delar av EG än sitt område (s k exportförbudsklausul). Ej heller kan svenska företag uppnå en uppdelning av EG-marknaden för sina varor genom utnyttjande av sina patent-, mönster-, och varumärkesrättigheter i olika EG-länder eller genom att ålägga sina licenstagare exportförbud till annat EG-land (se 8.6). Företagen torde numera göra klokt i att i första hand se EG som en marknad och inte som en samling av nationella marknader som kan hållas åtskilda.

Det svenska företaget AGA ingick i samband med försäljning på 1960-talet av ett engelskt dotterbolag för tillverkninga av radiatorer ett licensavtal med det engelska företaget. Detta gavs exklusiv licens på bl a försäljningen av ifrågavarande radiatorer i Storbritannien och förpliktades samtidigt att inte sälja dem i övriga EG (exportförbud). Båda dessa villkor, numer klart stridande mot EG:s konkurrensrätt, upphävdes efter ingripande av kommissionen, dit licensavtalet hade anmälts för ev erhållande av undantag enligt art 85 p 3.

Ett för svenska företag mycket viktigt fall är EG-kommissionens beslut 19 dec 1984 (fall IV/29.725, ref 1 (1985) 3 C.M.L.R. 474) i pappersmassefallet. Här bötfälldes 11 av de största svenska cellulosaföretagen tillsammans med ett 30-tal företag i Finland, Canada, USA m fl för prissamarbete i strid med art 85 p 1 RomF. Böterna för de svenska företagen utgjorde 50.000-200.000 ECU.

Åtskilliga av de deltagande företagen, dock ej de svenska, överklagade kommissionens beslut till EG-domstolen. EG-domstolen fann, i likhet med kommissionen, att art 85 p 1 var tillämplig. Domstolen framhöll bl a att företagen sålde direkt till köpare inom EG. Överenskommelsen om prissamarbete hade visserligen ingåtts utanför EG men domstolen fann det avgörande att den tillämpades inom EG. Domstolen fann alltså att det konkurrensbegränsande handlandet i avgörande mån ägt rum inom EG. Effektivitetsprincipen åberopades ej. Beslutet att bötfälla företagen stod i huvudsak fast. Domstolen uttalade sig också om frihandelsavtalets tillämplighet, se 8.7 (fall 89/85 m fl).

EG-kommissionen har i ett flertal fall övervägt situationen när återförsäljare förbjudits att exportera till länder utanför EG. Det ur EG:s synvinkel avgörande tycks här vara i vad mål dylika exportförbud kan antas motverka konkurrens inom EG genom att hindra reimport till EG. I förgrunden står Sverige och andra EFTA-länder där ju både export och reimport av varor sker tullfritt.

Antag att en tysk fabrikant av en märkesvara med ett starkt selektivt säljsystem förbjuder sina återförsäljare i EG genom avtal att sälja varan vidare till Sverige. Här har fabrikanten en ensamåterförsäljare som förbjudits att sälja varan vidare till EG. De konkurrensbegränsande verkningar som härigenom uppkommer i Sverige ligger utanför Romfördragets konkurrensregler. Men om vid en realistisk bedömning exportförbuden hämmar konkurrensen på varan inom

delar av EG genom att konkurrenskraftig reimport från Sverige hindras, torde exportförbudsklausulerna strida mot art 85. (Se kommissionens beslut i fallen Saba Junghans, CMLR vol 17, 1976 s D 61 resp vol 19, 1977 s D 82 Se även J-F Bellis i CML Rev 1979 s 647 ff.)

8.7 Frihandelsavtalens konkurrensregler

Sveriges frihandelsavtal med EG innehåller, som nämnts i 4.4, särskilda konkurrensregler. I avtalet med EEC föreskrivs i art 23:

1. Följande förfaranden är oförenliga med detta avtals störningsfria tillämpning i den mån de är ägnade att påverka handeln mellan Sverige och gemenskapen:

i. överenskommelser mellan företag, beslut av företagssammanslutningar och samordnade förfaranden mellan företag, vilka har till syfte eller följd att konkurrensen i fråga om produktion av och handel med varor hindras, inskränkes eller förvanskas;

ii. missbruk från ett eller flera företags sida av en dominerande ställning inom de avtalsslutande parternas hela område eller en väsentlig del därav;

iii. offentliga stödåtgärder som förvanskar eller hotar att förvanska konkurrensen genom att gynna vissa företag eller viss produktion.

2. Om en avtalsslutande part anser att ett visst förfarande är oförenligt med denna artikel, kan parten vidtaga lämpliga åtgärder på de villkor och enligt det förfarande som anges i artikel 27.

Reglerna riktar sig som synes mot konkurrensbegränsande avtal och missbruk av dominerande ställning och påminner om reglerna i art 85 och 86 RomF.

Motsvarande regler har tagits in i frihandelsavtalen mellan EG och övriga EFTA-stater och återfinns även i Sveriges avtal med CECA (art 19). - Bedömningen av offentliga stödåtgärder har kortfattats berörts ovan i 4.4.

Det finns emellertid grundläggande skillnader mellan konkurrensreglerna i frihandelsavtalen och i Romfördragets art 85 och 86. De förra tar endast sikte på konkurrensbegränsningar som stör frihandeln mellan Sverige och EG. De anger heller inga klara förbud och inga sanktioner och öppnar inga undantagsmöjligheter (jfr art 85 p 2 och p 3). Vill endera parten (Sverige eller EG) påkalla tillämpning av reglerna i frihandelsavtalet skall saken behandlas i blandade

kommittén (se om denna 4.5 ovan). Det är då fråga om överläggningar på internationell nivå, där den ena parten påkallar att den andre tillser att konkurrensbegränsningen undanröjs. Däremot synes blandade kommittén inte kunna rikta beslut mot enskilda företag. Nås inte resultat i blandade kommittén, kan ena parten i sista hand vidta ensidiga skyddsåtgärder mot den andra i enlighet med frihandelsavtalets primitiva sanktionssystem. I särskilda tolkningsförklaringar har EG deklarerat att man avser att tillämpa reglerna mot bakgrund av motsvarande bestämmelser i gemenskapsrätten (se prop 1972:135 s 195, 222). Dessa tolkningsförklaringar anses visserligen inte binda Sverige men torde i realiteten vara grundläggande (jfr Danelius i SvJT 1973 s 196 f, Lidgard, Sverige-EEC och konkurrensen s 187 ff, Stenberg i NIR 1973 s 178 ff).

Frihandelsavtalets art 23 om konkurrensregler har hittills varit ett i praktiken närmast dött stadgande. Enligt den uppfattning som företräds av de flesta auktoriteter, och som jag delar har art 23 inte sådan karaktär att stadgandet med tillämpning av Kupferbergdoktrinen kan tilläggas direkt effekt inom EG. Stadgandet saknar tillräcklig klarhet, förfaranderegler, undantagsmöjligheter och sanktioner. Det viktigaste skälet till att EG inte känt något egentligt behov av att söka utnyttja art 23 i frihandelsavtalet torde vara att Romfördragets konkurrensregler givits en så vidsträckt geografisk räckvidd (se 8.6).

Frågan om frihandelsavtalens legala status har närmare behandlats i avsnitt 4.5.

I praxis märks främst fallet Adams. Vid en undersökning av det stora schweiziska läkemedelsföretaget Hoffman-La Roche utnyttjade EG-kommissionen företagshemligheter av kommersiell karaktär, som en f d anställd i företaget, Adams, låtit kommissionen få del av. Denna läcka bidrog till att företaget kunde fällas till höga böter (200.000 ECU) för missbruk av sin dominerande ställning på vitaminmarknaden inom EG genom utnyttjande av trohetsrabatter, kopplingsförbehåll m m (EG-domstolens dom 13 feb 1979 i mål 85/76). I Schweiz blev emellertid Adams, trots diplomatisk intervention från EG:s sida, häktad och dömd till fängelse för utlämnande av företagshemligheter till utländsk myndighet. I anledning av att Adams bl a åberopat art 23 i frihandelsavtalet, förklarade schweiziska HD (Bundesgericht) i sin domsmotivering att denna bestämmelse inte skapar någon talerätt för enskilda, dvs saknar direkt effekt (CMLR, vol 23, 1978 s 480).

EG-domstolen har prövat frågan om tillämpning av art 23 i frihandelsavtalet i det stora pappersmassefallet, behandlat ovan i 8.6.

Inför EG-domstolen hävdade i detta mål de finska företag (A Ahlström Oy m fl) som deltagit i prissamarbetet att deras medverkan skulle bedömas enligt frihandelsavtalets konkurrensregler. EG-domstolen godtog ej denna ståndpunkt. Domstolen framhöll att frihandelsavtalet förutsätter att vardera parten har egna konkurrensregler. Dessa är för EG:s del art 85 och 86 RomF. Deras tillämpning är därför inte uteslutna genom frihandelsavtalet. Som nämnts ovan i 8.6 fann domstolen art 85 tillämplig i fallet. Domstolen tillade att de finska företagen tagit del i kartellsamarbete med amerikanska, kanadensiska och svenska företag och att fallet inte bara berörde handel med Finland. I denna situation skulle ett hänskjutande till blandade kommittén inte ha lett till adekvata åtgärder. (fall 89/85 m fl, (1988)4 CMLR 901)

En annan viktig fråga är bedömningen av parallellimport enligt frihandelsavtalet med EEC. De principer som utvecklats inom EG om bedömning av parallellimport på grundval av art 30 och 36 RomF har behandlats ovan i avsnitt 8.5. Spörsmålet är om motsvarande principer kan anses gälla i förhållandet mellan EG och EFTA-länderna. Saken har prövats av EG-domstolen i det ett halvår före Kupferberg-målet 1982 avgjorda Polydormålet. (Fallet har från tolkningssynpunkt redan berörts i avsnitt 4.6).

Fallet gällde tillåtligheten av parallellimport av gramfonskivor från det dåvarande EFTA-landet Portugal till England. Målet hade underställts EG-domstolen för prejudiciellt beslut sedan den engelske copyrightinnehavaren stämt parallellimportören vid engelsk domstol för upphovsrättsintrång. EG-domstolen fann, efter att ha utvecklat den syn på principerna som angivits ovan i 4.7 att de rättsregler om tillåtligheten av parallellimport som utbildats inom EG på grundval av art 30 och 36 RomF inte kunde överflyttas till frihandelsavtalen med dessas mer begränsade syfte.

Trots att art 13 p 1 och art 20 i frihandelsavtalet är praktiskt taget likalydande med art 30 och 36 i Romfördraget skall de alltså enligt EG-domstolen ges en annan och mer begränsad innebörd. I EG-länderna bedöms alltså parallellimport från EFTA-länderna på samma sätt som från utanförstående länder i allmänhet.

EFTA-konventionens konkurrensregler (se allmänt 4.2 ovan) innefattar en art 15, som riktar sig mot konkurrensbegränsningar i näringslivet vilka motverkar fördelarna med frihandeln inom EFTA. Inom EFTA tillämpas ett särskilt konsultations- och samrådsförfarande ("Köpenhamnsproceduren") för handläggning av detta slags ärenden. Reglerna har tillämpats praktiskt bara i några få fall som lösts genom informella förhandlingar. EFTA:s konkurrensregler anses inte ha direkt effekt i förhållande till enskilda rättssubjekt.

Se ang EFTA:s regler bl a PKF 1966:1 s 81 f och 1969:5-6 s 115 ff, Bernitz Konkurrens och priser i Norden s 68 ff, Lidgard i SvJT 1975 s 297 f, Szokolóczy-Syllaba, EFTA: Restrictive Business Practices, Bern 1973 samt Ny konkurrensbegränsningslag (SOU 1978:9) s 176 ff, där även internordiska samarbetsformer behandlas.

8.8 Svensk konkurrensrätt

Svenska ingripanden mot konkurrensbegränsningar i näringslivet sker med stöd av konkurrenslagen (KL) av år 1982. (Dess föregångare var konkurrensbegränsningslagen, KBL av år 1953.) Lagen tillämpas i första hand av NO (näringsfrihetsombudsmannen) och marknadsdomstolen (MD). Regler om uppgiftsskyldighet m m ges i uppgiftsskyldighetslagen, dvs 1956 års lag om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden. Denna tillämpas av statens pris- och konkurrensverk (SPK). Det är inom ramen för tillämpningen av dessa lagar som Sverige kan uppfylla sina folkrättsliga förpliktelser enligt frihandelsavtalen med EG samt EFTA-konventionen att undanröja konkurrensbegränsningar som strider mot dessa internationella överenskommelser.

Som nämnts i 4.4 (i slutet) har prissättningen på svenska järn- och stålvaror ordnats in i CECA:s system av konkurrensregler. Dessa innefattar bl a förbud mot prisdiskriminering.

Bortsett från de två straffsanktionerade förbuden mot bruttoprissättning och anbudskarteller i 13 och 14 §§ konkurrenslagen, som här inte närmare skall beröras, är konkurrenslagen uppbyggd på en generalklausul (2 § KL). Enligt denna kan ingripande ske mot alla slag av konkurrensbegränsningar som på närmare angivet sätt medför

skadlig verkan inom landet. Härunder fallen även importverksamhet, vilket hänger samman med att lagens syfte är att skydda den svenska marknaden mot skadliga konkurrensbegränsningar. Utländska företag med verksamhet på den svenska marknaden anses skyldiga att rätta sig efter den svenska konkurrenslagen, liksom givetvis svenska utlandsägda företag (jfr 6.4 ovan om 1 § 2 st etableringslagen). Å andra sidan kommer också dessa kategorier av företag i åtnjutande av det skydd konkurrenslagen kan ge, t ex mot bojkotter eller diskriminerande åtgärder från svenska företags sida i syfte att försvåra importkonkurrens.

När det gäller konkurrensbegränsningar med verkan utom landet (utlandsverkan), t ex rena exportkarteller, kan sådana prövas enligt 12 § konkurrenslagen sedan regeringen i ett särskilt fall beslutat härom, förutsatt att det är påkallat med hänsyn till en internationell överenskommelse (dvs frihandelsavtalet med EG och EFTA-konventionen). Sådan konkurrensbegränsning skall anses ha skadlig verkan om den strider mot en sådan internationell överenskommelse. Härigenom är i sak bedömningsprinciperna i art 23 i frihandelsavtalet införlivade med svensk rätt. Hittills har dock konkurrenslagens särskilda lagregel om konkurrensbegränsningar med utlandsverkan aldrig tillämpats.

I rättspraxis märks främst Bayer-Kerr-målet (MD 1977 nr 16). I fallet förde NO talan enligt 5 § konkurrensbegränsningslagen (motsvarar 2 § KL) mot ett företag i Västtyskland (Bayer AG i Leverkusen) och ett i Schweiz (Kerr) för säljvägran till en svensk återförsäljare av dentalartiklar. Marknadsdomstolens behörighet bestreds framför allt av Kerr, som hävdade att saken i stället bort prövas inom ramen för EFTA:s regler. Försäljningen skedde för båda företagens del direkt från utlandet till svenska återförsäljare, men båda bearbetade fortlöpande den svenska tandläkarmarknaden genom kringresande representanter. Marknadsdomstolen fann sig behörig att pröva saken enligt konkurrensbegränsningslagen med hänvisning bl a till företagens medvetna strävan till stadigvarande etablering på den svenska marknaden. (NO:s talan ogillades dock då skadlig verkan ej ansågs föreligga.)

Marknadsdomstolens ledamöter hade dock olika syn på frågan om konkurrensbegränsningslagens territoriella räckvidd. Medan majoriteten betonade själva företagets anknytning till den svenska marknaden, ville minoriteten - med tillämpning av effektpincipen (se 8.2) - fästa avgörande vikt vid att konkurrensbegränsningen var direkt inriktad på den svenska marknaden och hade påtagliga effekter på

denna. Minoritetens uppfattning överensstämmer med vad som förordats i doktrinen (Bernitz-Gorton-Grönfort, Sjöfart och konkurrensrätt s 89 f) och i förarbetena till konkurrenslagen finns uttalanden som ansluter sig till MD-minoritetens uppfattning. På grundval av en relativt ingående analys har departementschefen uttalat sitt stöd för effektprincipen i fall där utomlands företagna konkurrensbegränsningar medför skadlig verkan i Sverige, dock med en antydd begränsning till fall där konkurrensbegränsningen har en direkt inriktning på den svenska marknaden och påtagliga effekter på denna marknad. (prop 1981/82:165 s 164 ff, särskilt s 176, Martenius, Konkurrenslagstiftningen, 1985 s 87 ff, 323 ff.)

Som rättsfallet visar har utvecklingen också i Sverige gått mot att ge de egna konkurrensreglerna en relativt vidsträckt geografisk tillämplighet. Belysande är att NO föredrog att pröva det aktuella ärendet enligt svensk lag framför att aktualisera förfaranden enligt frihandelsavtalet med EEC (art 23) mot Bayer och enligt EFTA-konventionen (art 15) mot Kerr.

De inom EG så uppmärksammade parallellimportproblemen (se 8.5 och 8.7 ovan) har också varit aktuella i Sverige. Även i svensk rätt är utgångspunkten att de immateriella ensamrätterna är territoriellt begränsade till det egna landet. Redan 1967 slogs emellertid fast genom ett viktigt prejudikat i HD, att parallellimport normalt inte kan stoppas på varumärkesrättslig grund.

Rättsfallet är det s k Polycolor-målet (NJA 1967 s 457, även i NIR 1968 s 404). Den tyska Henkel-koncernen tillverkade bl a ett hårfärgningsmedel med varumärket Polycolor. I Sverige innehade ett dotterbolag rätten till detta varumärke med den svenske generalagenten som licenstagare. I målet fördes talan om varumärkesintrång med stöd av 4 § 1 st varumärkeslagen mot en parallellimportör, som köpte Polycolor-preparat på den tyska marknaden och sålde dem vidare i Sverige. HD fann att Henkels rätt till varumärket Polycolor hade konsumerats även i Sverige genom att Polycolor-preparaten lagligen släppts ut på den tyska marknaden. Det spelade enligt HD ingen roll om den svenska varumärkesrätten innehades av den utländska varumärkeshavaren eller av ett dotterbolag eller en generalagent med osjälvständig ställning. Däremot begick parallellimportören varumärkesintrång när han själv anbragte Polycolor-märket med bruksanvisningar m m. Fallet innebar en ändring av rättsläget (jfr NJA 1960 s 457 = NIR 1961 s 88, Prestige) men stämmer väl med rättsutvecklingen internationellt. EG-domstolen anlägger dock ett mera tolerant synsätt på parallellimportörers möjligheter till ommärkning med användande av varumärket (mål 102/77 ang Hoffman-La Roche). Se vidare om fallet bl a Bernitz i NIR 1981 s 46 ff, Pehrson, Varumärken från konsumentsynpunkt, Sthlm 1981 s 310 ff, Levin, Noveller i varumärkesrätt, 1990 s 145 ff).

Det är numera inte ovanligt att svenska återförsäljare importerar märkesvaror direkt från utländska grossister vid sidan av den svenska ensamförsäljaren. Från konkurrenssynpunkt innebär detta vanligen en nyttig prispress; en fördel som anses väga tyngre än det drag av snyltning på goodwill uppbyggd av annan som kan karakterisera förfarandet. Konkurrensbegränsande åtgärder i syfte att motverka parallellimport (säljvägran, prisdiskriminering m m) torde ofta medföra skadlig verkan enligt konkurrenslagen (se t ex ang grammonfonskiveimport, Bernitz i SvJT 1979 s 527 med hänv till NO-praxis).

Däremot kan man enligt svensk rätt fortfarande stoppa parallellimport på patenträttslig grund. Den svenske rättighetshavaren kan alltså hindra import till Sverige av varor som är patentskyddade här, även om varan tillverkats enligt ett parallellt patent i ett annat land och där lagligen släppts ut på marknaden. Sannolikt gäller detsamma vid reimport. Att patent bereds ett starkare skydd än varumärken har säkerligen att göra med patentens syfte att ge en tidsbegränsad ensamrätt såsom stimulans till uppfinningar och investeringar.

Regeln framgår av rättsfallen NJA 1938 s 642 (= NIR 1936 s 62, 1938 s 180) och NIR 1940 s 66 (härom Blok, Patenträttens konsumtionsprincip s 155 f) och bekräftas av senare förarbetsuttalanden i anslutning till 3 § patentlagen, se bl a prop 1977/78:1 del A s 192, 201. Motsvarande gäller för mönsterrätt och växtförädlarrätt, prop 1969:168 s 103 f, Essén-Sterner, Mönster och brukskonst, Sthlm 1971 s 60, prop 1971:40 s 77. Ang upphovsrätten, se 53 § 2 st upphovsrättslagen, NJA 1961 s 695 och 1975 s 339 (båda ang grammonfonskiveimport), Karnell i NIR 1971 s 284 ff, Blok, Patentrettens konsumtionsprincip s 195 ff, samt Bernitz-Karnell-Pehrson-Sandgren, Immaterialrätt, 2 uppl 1987.

I Sverige tillämpas i vart fall än så länge samma principer för bedömning av parallellimport oavsett om importen sker från EG, EFTA-länder eller andra stater, t ex USA eller Japan.

Litteratur

Den utländska och internationella litteraturen om marknadsrättsliga frågor är delvis mycket omfattande. De litteraturreferenser som ges i det följande till bokens olika kapitel upptar bara ett begränsat antal allmänna källor som är lämpliga för vidare studier och där mer fullständiga litteraturuppgifter ofta återfinns.

Litteratur som avser avgränsade frågor anmärks i regel i sitt sammanhang i den löpande texten.

Kap 1 Introduktion

Marknadsrätten som begrepp och rättsområde behandlas i U Bernitz, Marknadsrätt. En komparativ studie av marknadslagstiftningens utveckling och huvudlinjer, Sthlm 1969 kap 1. Marknadsrättens historiska utveckling behandlas i kap 2 av samma arbete och en översikt av den internationella marknadsrätten ges i kap 3. Se även U Bernitz, Market Law as a Legal Discipline, Scandinavian Studies in Law 1979 s 55 ff.

Internationell marknadsrätt behandlas utifrån finskt resp norskt perspektiv i Bernitz-Tiili-Pokela, Kansainvälinen markkinnoikeus, Helsinki 1988 resp Fr Fr Gundersen-U Bernitz, Norsk og internasjonal markedsrett, Oslo 1977.

Den internationella litteraturen är omfattand. Se t ex med hänv I Seidl-Hohewelden, International Economic Law, Dordrecht 1989.

Kap 2 Huvudlinjer och organisationer - en översikt

Den nationalekonomiska bakgrunden (utrikeshandelsteori, handelspolitik, handelshinder, integration) behandlas bl a i B Södersten, Internationell ekonomi, 2 uppl, 1978, L Lundberg, Handelshinder och handelspolitik. Studier av verkningar på svensk ekonomi, Sthlm 1976,

En ledande tidskrift inom internationell marknadsrätt som helhet är Journal of World Trade Law, London. Utrikesdepartementet utger förlöpande en informationsskrift med översiktsartiklar m m, Aktuellt i handelspolitiken.

Omfattande dokumentation med vidare hänvisningar finns i H Eek, Folkrätten, 4 uppl, 1987. Se vidare bl a D W Bowett, The Law of the International Institutions, 4th ed, London 1982.

Praktiskt inriktad information av betydelse för internationell marknadsföring ger Exporthandboken: Internationell affärsutveckling för stora och små företag, Sveriges Exportråd, 1989 (ed S Söderman).

GATT publicerar sina dokument och ställningstaganden i serien Basic Instruments and Selected Documents, Genève. GATT-avtalet i engelsk originaltext och svensk översättning återfinns i skriften GATT. Allmänna tull- och handelsavtalet, Utrikesdepartementets handelsavdelning, Sthlm 1984. GATT utger en annual review GATT Activities (+årstal). GATT-avtalets innehård och tillämpning behandlas bl a i Mc Govern, International Trade Regulation. GATT, The United States and the European Community, 2nd ed, Exeter 1986 med hänv.

Marknadsrättsliga frågor berörs ofta som bakgrund till rättsläget vid enskilda transaktioner i arbeten om exporträtt (internationell handelsrätt), se t ex C M Schmitthoff, Schmitthoff's the Export Trade. The Law and Practice of International Trade, 8 ed, London 1986, G A Zaphirou, European Business Law, London 1970, Droit du commerce international, Paris 1969, O Lando, Udenrigshandelens kontrakter, 3 udg, Khvn 1981, M Bogdan, Inledning till utrikeshandelsrätten, Lund 1990

om Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna se bl a J E S Fawcett, The Application of the European Convention on Human Rights, Oxford 1987.

Kap 3 EG-rätten

EG publicerar författningar, domar, årsrapporter etc på alla de officiella språken. EG:s officiella tidning heter på franska Journal Officiel des Communautés européennes (J O), på engelska Official Journal of the European Communities (O J). På tyska kallas den Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften och på danska De Europæiske Fællesskabers Tidende (EFT). Tidningen utkommer i två delar, den ena betecknad L (= legislatio) där man främst återfinner författningar och irgångna traktater, den andra betecknad C (= communicatio), där man finner kommissionsbeslut samt informationer och meddelanden. Tidningen har särskilda sakregister.

EC-domstolens avgöranden publiceras på alla de officiella språken i en särskild rättsfallssamling. Den heter på franska Recueil de la Jurisprudence de la Cour (Rec), på engelska Reports of Cases before the Court (E C R), på tyska Sammlung der Rechtsprechung des Gerichtshofes och på danska Samling av Domstolens afgørelser. Mycket använd är den i London utgivna Common Market Law Reports (C M L R) som även refererar avgöranden av nationella domstolar som rör EG-rätt och informerar om viktiga kommissionsbeslut, direktivförslag m m, särskilt inom konkurrensrätten i vid mening. Det finns även andra samlingar. För att möjliggöra bruk av olika samlingar anges i denna bok EC-domstolens avgöranden med målets nummer.

En viktig källa är kommissionens generalrapport (årsberättelse) som utges årligen i februari-mars. Den engelska editionen heter General

Report of the Activities of the European Communities. Löpande rapporter om EG:s verksamhet, aktuella rapporter m m ges i en av kommissionen månatligen utgiven tidskrift, på engelska Bulletin of the European Communities.

En grundläggande källa för skandinaviska läsare är Karnovs EF-Samling, 2 udg, Khvn 1978 med kommenterande supplement 1978-84. Den innehåller på danska en unik dokumentation av EG-rätten som helhet med översikter, analyser och hänvisningar (redaktion O Due, O Lando, W E von Eyben).

En mycket värdefull källa är H Rasmussen, The European Community Constitution. Summaries of Leading EC Court Cases, Khvn 1989.

En kommenterad bibliografi återfinns i L Pålsson, EG-rätt, Lund 1976 s 316 ff.

De centrala EG-författningarna har utgivits på svenska i SOU-serien i fransk språkdräkt och svensk översättning, SOU 1963:12 (Romfördraget) SOU 1963:57 (Parisfördraget), SOU 1964:18 (Euroatomfördraget). SOU 1964:33 (viktigare följdförfattningar). Tyvärr saknas ännu senare aktualiserade utgåvor. Sveriges Industriförbund har utgivit en (i detaljer något avvikande) översättning av Romfördraget, 2 uppl 1970. Mycket användbar är den av EG publicerade fickformatsutgåvan Treaties Establishing the European Communities. Abridged edition, 1987 (finns på de olika EG-språken).

EG från ekonomisk-politisk synvinkel behandlas bl a i D Viklund, Att förstå EG. Sveriges framtid i Europa. Sthlm 1987. Väsentligen ekonomiskt inriktad är D Swann, The Economics of the Common market, 6 ed, Penguin Book 1988.

Litteraturen när det gäller läroböcker, kommentarer och handböcker i EG-rätt är synnerligen omfattande. På svenska finns med fylliga referenser, L Pålsson, EG-rätt, Lund 1976. Bland behändiga läroböcker märks bl a J Steiner, Textbook on EEC-Law, London 1988, L Mikaelson, Faellesmarkedsred, Khvn 1976, P S R F Mathijsen, A Guide to European Community Law, 4th ed, London 1985, I Foighel-K Hagel-Sörensen, EF-ret. Almindelig del, Khvn 1988 och G Lysén, Introduktion till EG-rätten, 2 uppl 1989. Ett viktigt, mera omfattande arbete är P J G Kapteyn-P Verloren van Themaat, Introduktion to the Law of European Communities, 2 ed, Deventer 1989.

Om EG-domstolen märks bl a L Neville Brown-F G Jacobs, The Court of Justice of the European Communities, 3 ed London 1989 och H Rasmussen, on law and Policy in the European Court of Justice, Dordrecht 1986.

Fem svenska doktorsavhandlingar i EG-rätt har hittills utgivits, nämligen B Sundberg-Weitman, Nondiskriminering i EEC. Diskrimineringsförbudet till säkerställande av arbetstagares och företags rörlighet över gränserna, 1973 (även i översatt engelsk utgåva, Discrimination on Grounds of Nationality, Amsterdam 1977), H Stenberg, Studier i EG-rätt. Om konkurrensbegränsande avtal och deras

ogiltighet, 1974, G Lysén, The Non-contractual and Contractual Liability of the European Communities, 1976, H H Lidgard, Sverige-EEC och konkurrensen, 1977 och P Hallström, Europeisk gemenskap och politisk union, 1987.

Det finns ett flertal specialtidskrifter på EG-rättens område, bl a Common Market Law Review, London, Revue trimestrielle de droit européen, Paris, Europarecht, München och Cahiers de droit européen, Bruxelles. En europarättslig del ingår i Nordisk Tidskrift för International Ret (NTIR). Artiklar i EG-rätt publiceras fortlöpande i bl a de danska tidskrifterna Juristen och Økonomen och Ugeskrift for Retsvaesen (UfR).

Kap 4 De svenska frihandelsavtalen

EFTA-konventionen jämte protokoll och antagna tolkningar m m återfinns i aktuell svensk text i publikationen Den europeiska frihandelssammanslutningen utgiven av EFTA, Gênevê 1988. EFTA publicerar en Annual Report, tidskriften EFTA Bulletin m m. Av värde är fortfarande prop 1960:25 ang ratificering av EFTA-konventionen. Ett grundläggande arbete om EFTA från rättsliga synpunkter är J S Lambrindis, The Structure, Function, and Law of a Free Trade Area. The European Free Trade Association, London 1965. På svenska märks en liten skrift av A Odelberg, EFTA, Den Europeiska frihandelssammanslutningen, Utrikespolitiska institutet, 1986.

Sveriges frihandelsavtal med EG kommenteras i prop 1972:135, se även utrikesutskottet 1972:20. Tillämpningen behandlas i den av utrikesdepartementet årligen utgivna skriften Sverige-EG, numera benämnd Sverige-EFTA-EG. Om bakgrunden, se bl a M Bergqvist. Sverige och EEC, Sthlm 1970 (ang EEC-debatten) och D Viklund, Spelet om frihandelsavtalet, Sthlm 1977.

Från rättsliga synpunkter märks särskilt doktorsavhandlingen H H Lidgard, Sverige-EEC och konkurrensen, Lund 1977 med hänv, H Danelius, Sveriges avtal med de europeiska gemenskaperna - juridiska aspekter, SvJT 1973 s 97 ff, H H Lidgard, Tre års frihandelssamarbete med EEC, SvJT 1976 s 689 ff, L Pålsson, EG-rätt, Lund 1976 s 285 ff, U Bernitz, Sveriges avtal med EG - en orientering om bakgrund och ramar, expertbilaga till betänkandet Väggar till ökad välfärd (Ds Ju 1979:2) s 7 ff, dens Sveriges EG-anknytning i rättsligt perspektiv, Juridisk Tidskrift 1989-90 s 47 ff.

Bland den omfattande aktuella svenska EG-litteraturen kan nämnas C B Hamilton (red), Europa och Sverige. EG-frågan inför 90-talet, 2 rev uppl 1989 (SNS), Svensk ekonomi och Europa-integrationen, bil 2-5 till långtidsutredningen (LU), och Å Dahlberg-M Johansson (red), Att arbeta i Europa 1990.

Kap 8 Konkurrensrätten

Internationella översikter och publikationer

Allmän orientering om utländsk och internationell konkurrensrätt ger betänkandet Ny konkurrensbegränsningslag (SOU 1978:9) kap 5. Se vidare U Bernitz, Marknadsrätt, Sthlm 1969.

Två stora samlingsverk har publicerats, Competition Law in Western Europe and the USA (Kluwer, Holland) och World Law of Competition (Matthew Bender, New York, general editor J O von Kalinowski).

Grundläggande dokumentation ger Guide to Legislation on Restrictive Business Practices. Texts, Explanatory Notes, Decisions, Bibliography (sex band jämte supplement, utg av OECD, Paris, behandlar lagstiftning och rättspraxis i alla OECD-länder). OECD publicerar fortlöpande Annual Reports on Competition Policy in OECD Member Countries (två häften om året, innehåller rapporter från de nationella konkurrensmyndigheterna).

Bland konkurrensrättsliga specialtidsskrifter märks Antitrust Bulletin, New York och Wirtschaft und Wettbewerb (WuW), Düsseldorf samt, särskilt för frågor med immaterialrättslig anknytning, International Review on Industrial Property and Copyright Law (IIC), Munich och European Intellectual Property Review (EIPR), Oxford.

Amerikansk konkurrensrätt

Ett standardarbete är A D Neale, The Antitrust Laws of the USA. A Study of Competition Enforced by Law, 3 ed Cambridge, Engl 1980. Ett annat översiktsverk är Van Cise m fl, Understanding the Antitrust Laws, 9th ed, New York 1986. Se vidare Antitrust Law Developments, American Bar Association, Chicago, Ill 1975 med supplement.

På svenska märks U Bernitz, Marknadsrätt, 1969, kap 4, E Nerep, Extraterritorial Application of Competition under International Law with special regard to US Antitrust law, vol I-II, Sthlm 1983 och Ö Odenbro, USA:S antitrustlagstiftning - en sammanställning, Sveriges Exportråd, 1978.

EG:s konkurrensrätt

I kap 3 nämnda officiella publikationer och annan litteratur behandlar i regel även konkurrensrätten. Nedan nämnda litteratur supplerar dessa grundläggande källor.

EG-kommissionen utger årligen sedan 1971 i anslutning till den årliga generalrapporten på alla de officiella språken en särskild Report on Competition Policy.

Ett flertal lagkommentarer föreligger. Bl a märks C W Bellamy-C D Child, Common Market Law of Competition, 3 ed, London 1987, I van

Bael-J F Bellis, Competition Law of the EEC, Bicester, Engl 1987, D G Goyder, EEC Competition Law, Oxford 1988 och V Korah, EEC Competition Law and PracticeU, 3rd ed, Oxford 1986.

På svenska föreligger L Gustafsson-J Coyet, EG:s konkurrensrätt, Sthlm 1986. På danska märks Monopolret og marked, Khvn 1985, även på engelska, dens, Monopoly Law and Market. Studies of EC Competition Law with US Antitrust Law as a frame of reference and supported by basic market economic, Deveneter 1989.

CITERADE RÄTTSFALL

EG-domstolen

Fallen citeras inne i texten med målnummer och i regel kortnamn. Här ges även hänvisningar till European Court Reports (ECR) och Common Market Law Reports (CMLR). I förteckningen hänvisas till avsnitt i boken.

26/62	<u>van Gend</u> , (1963) ECR 1, (1963) CMLR 105	3.3
6/64	<u>Costa v. ENEL</u> , (1964) ECR 1141, (1964) CMLR 425	3.3
56,58/64	<u>Grundig</u> , (1966) ECR 429, (1966) CMLR 418	8.4
56/65	<u>Soci�te La Technique Mini�re</u> , (1966) ECR 337, (1966) CMLR 357	8.3
23/67	<u>Brasserie de Haecht</u> , (1967) ECR 525, (1968) CMLR 26	8.3
24/67	<u>Parke, Davis</u> , (1968) ECR 81, (1968) CMLR 47	8.5
5/69	<u>V�lk v. Vervaecke</u> , (1969) ECR 295, (1969) CMLR 273	8.3
48/69	<u>ICI (anilin)</u> , (1972) ECR 619, (1972) CMLR 557	8.3, 8.6
9/70	<u>Grad v. Finanzamt Traustein</u> , (1970) ECR 825, (1971) CMLR 1	3.3
11/70	<u>Internationale Handelsgesellschaft</u> , (1970) ECR 1125, (1972) CMLR 255	3.3
22/70	<u>AETR</u> , (1971) ECR 263, (1971) CMLR 335	3.4
22/71	<u>B�gu�lin</u> , (1971) ECR 949, (1972) CMLR 81	8.6
6/72	<u>Continental Can</u> , (1972) ECR 157, (1972) CMLR 690, (1973) ECR 215, (1973) CMLR 199	8.3, 8.6
8/72	<u>Vereeniging van Cementhandelaren</u> , (1972) ECR 977, (1973) CMLR 7	8.3
21-24/72	<u>International Fruit</u> , (1972) ECR 1219, (1975)2 CMLR 1	3.4
48/72	<u>de Haecht II</u> , (1973) ECR 77, (1973) CMLR 287	8.3
4/73	<u>Nold KG</u> , (1979) ECR 3727, (1974)2 CMLR 338	3.3
6,7/73	<u>Commercial Solvents</u> , (1973) ECR 357, (1974) ECR 223, (1973) CMLR 361, (1974) CMLR 309	8.3
167/73	<u>Code du travail maritime</u> , (1974) ECR 359, (1974)2 CMLR 216	3.4
192/73	<u>Kaffee Hag</u> , (1974) ECR 731, (1974)2 CMLR 127	8.5
2/74	<u>Reyners</u> , (1974) ECR 631, (1974)2 CMLR 305	6.2
8/74	<u>Dassonville</u> , (1974) ECR 837, (1974)2 CMLR 436	3.4
15/74	<u>Sterling Drug</u> , (1974) ECR 1147, (1974)2 CMLR 480	8.3
33/74	<u>Binsbergen</u> , (1974) ECR 1299, (1975)1 CMLR 298	6.2
73/74	<u>Belgiska tapetfabrikanterna</u> , (1975) ECR 1491, (1975)1 CMLR 589	8.3
43/75	<u>Defrenne I</u> , (1976) ECR 455, (1976)2 CMLR 98	3.3
87/75	<u>Bresciani</u> , (1976) ECR 129, (1976)2 CMLR 62	4.6
119/75	<u>Terrapin</u> , (1976) ECR 1039, (1976)2 CMLR 482	8.5
130/75	<u>Prais</u> , (1976) ECR 1589, (1976)2 CMLR 708	3.3
27/76	<u>United Brands</u> , (1976) ECR 425, (1976)2 CMLR 147	8.3, 8.6
68/76	<u>�vervakningslicens</u> , (1977) ECR 515, (1977)2 CMLR 161	3.4
85/76	<u>Hoffman-La Roche</u> , (1978) ECR 461, (1979)3 CMLR 211	8.3, 8.7
117/76	<u>Ruckdeschel</u> , (1977) ECR 1769, (1979)2 CMLR 445	3.3

16/77	<u>Ruckdeschel</u> , se 117/75	3.3
28/77	<u>Tepea</u> , (1978) ECR 1391, (1978)3 CMLR 392	8.3, 8.6
52/77	<u>Spanska druvor</u> , (1977) ECR 2261, (1978)2 CMLR 253	4.6
59/77	<u>de Bloos</u> , (1977) ECR 2359, (1978)1 CMLR 511	8.3
61,88/77	<u>Irländska fiskemålen</u> , (1977) ECR 937, 1411, (1978) ECR 417, 473, (1978)2 CMLR 466, 519	3.4
102/77	<u>Hoffman-La Roche</u> , (1978) ECR 1139, (1978)3 CMLR 217	8.8
106/77	<u>Simmenthal</u> , (1978) ECR 629, (1978)3 CMLR 263	3.3
22/78	<u>Hugin</u> , (1979) ECR 1851, (1979)3 CMLR 345	8.3, 8.6
120/78	<u>Cassis de Dijon</u> , (1979) ECR 649, (1979)3 CMLR 494	3.4
128/78	<u>Färdskrivare</u> , (1979) ECR 419, (1979)2 CMLR 45	3.3
44/79	<u>Hauer</u> , (1979) ECR 3727, (1980)3 CMLR 338	3.3
258/80	<u>Rumí II</u> , (1982) ECR 487	3.3
270/80	<u>Polydor</u> , (1982) ECR 329, (1982)1 CMLR 677	4.6
104/81	<u>Kupferberg</u> , (1982) ECR 3641, (1983)1 CMLR 1	4.6
249/81	<u>Buy Irish</u> , (1982) ECR 4005, (1983)2 CMLR 104	4.7
205/84	<u>Tyska försäkringsmålet</u> , (1986) ECR 3755, (1987)2 CMLR 69	6.2
89/85 mfl	<u>Pappersmassefallet</u> , (1988)4 CMLR 901	8.7
133-136/85	<u>Rau and Others v BALM</u> , (1987) ECR 2289	3.3

Beslut av EG-kommissionen

Saba	(1976) CMLR vol 17 s D 61	8.6
Junghans	(1977) CMLR vol 19 s D 82	8.6
Pappersmassefallet	(1985)3 CMLR 474	8.6

Högsta Domstolen

NJA 1938 s 642	parallellimport (patent)	8.8
NIR 1940 s 66	parallellimport (patent)	8.8
NJA 1960 s 457	parallellimport (varumärket Prestige)	8.8
NJA 1961 s 695	parallellimport (grammofonskivor)	8.8
NJA 1967 s 457	parallellimport (varumärket Polycolor)	8.8
NJA 1973 s 423	Europakonventionen	4.6
NJA 1975 s 339	parallellimport (grammofonskivor)	8.8

Andra svenska rättsfall

RÅ 1974 nr 61	Europakonventionen	4.6
MD 1977 nr 16	jurisdiktion (Bayer-Kerr)	8.8

Andra europeiska rättsfall

<u>fallet Adams</u>	1978, Schweizerische Bundesgericht (Schweiziska HD), (1978)3 CMLR 480	8.7
<u>Omo</u>	1979, Schweizerische Bundesgericht, (1980)3 CMLR 664	4.6
<u>Austro-Mechana</u>	1979, Oberster Gerichtshof (Österrikiska HD), (1984)2 CMLR 626	4.6
<u>Sporrong-Lönnroth</u>	Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter, (1983)5 European human Rights Reports 35	2.6
<u>Wünsche Handelsgesellschaft</u>	1986, Bundesverfassungsgericht (Tyska författningsdomstolen), (1987)3 CMLR 225	3.3
<u>Erkner och Hofauer</u>	Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter, (1987)9 European human Rights Reports 464	2.6
<u>Poiss</u>	Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter, (1988)10 European Human Rights Reports 231	2.6
<u>Bodén</u>	Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter, (1988)10 European Human Rights Reports 367	2.6
<u>Pudas</u>	Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter, (1988)10 European Human Rights Reports 380	2.6

INTERNATIONELL MARKNADSRÄTT behandlar regelverket kring export- och importverksamhet, etablering och konkurrens över gränserna m.m. Tyngdpunkten ligger på EG och relationen Sverige - EG.

Internationell marknadsrätt utkom i sin första upplaga 1980 och har också givits ut i en finsk edition. Detta är en starkt överarbetad kompendieutgåva, färdigställd i juni 1990. Huvuddelen av omarbetningar och ny text rör EG och Sverige -EG.

Ulf Bernitz upprätthåller f.n. en forskartjänst på professorsnivå i internationell ekonomisk rätt och är dekanus vid juridiska fakulteten i Stockholm.

**Distribution:*

JURISTFÖRLAGET

ISBN 91-7598-394-x